

KOROŠKI

Swžinar

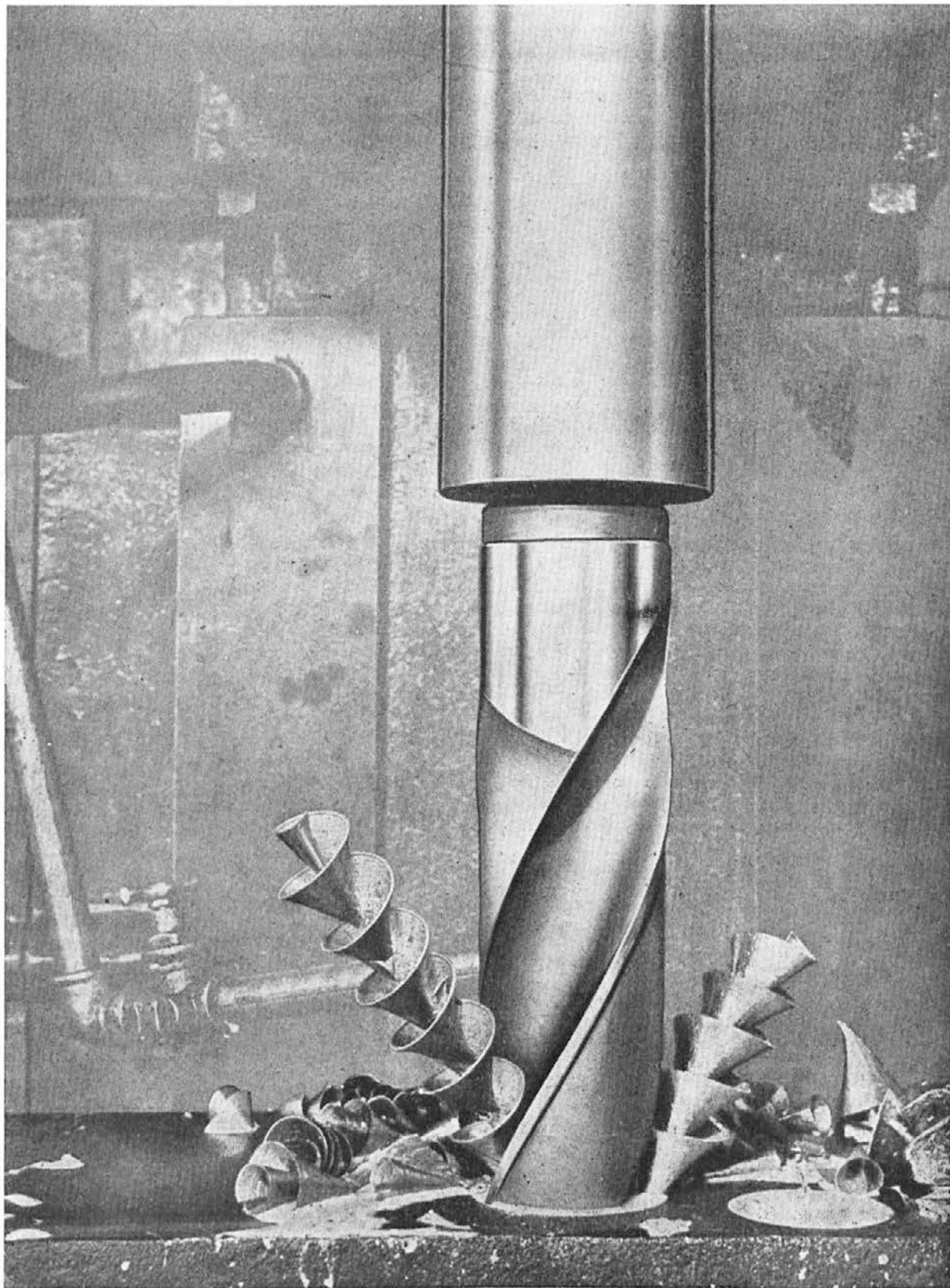
GLASILO RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XIII.

Ravne na Koroškem, 29. novembra 1963.

Štev. 11-12

V vztrajni aktivnosti
poslanstva miru,
pravic in sožitja
med narodi
je obiskal naš maršal
vrsto dežela
in središnji zbor narodov.
Njegov ustvarjalni
mednarodni delež
je svetloba za nas
in za vse.

Prodor plemenitih jekel

Ravenska žlahtna jekla temeljijo na stoletnih izkušnjah ter na vsestranski gospodarski rasti naše nove domovine

29. XI. 1943

ZASVETIL NAM JE V HUDIH DNEH IN LUČ JE ZA NAPREJ

II. zasedanje AVNOJ je odločilni državniški akt, porojen sredi borb za obstanek in bodočnost jugoslovanskih narodov.

S svojimi sklepi je legenda, katere ustvarjanje doživljamo vsak dan. Je začetek nove dobe.

V primerjavi s to dobo so vsa prejšnja stoletja naše zgodovine z vsemi cenitvami narodovih vrednosti tiho obstala. Bili smo zapovrstjo kolonija, kar hočemo pozabiti. Naš svet je nov.

Danes nam pomeni naša država doma sinonim za:

— svobodo, socializem, standard

za ves svet pa pomeni sinonim za:

— enakopravnost, aktivno miroljubno koeksistenco, boj za mir.

Dvajset let je minilo od dne, ko je bilo v Jajcu II. zasedanje AVNOJ in v tem času smo le še zemljepisno ostali v starih mejah. Naš dom in naš dan sta nova — rasti in napredku posvečena.

Toda besed je premalo, da bi mogle zajeti vse globine in razsežnosti našega napredka vse od svita v tisti dobi do uresničenja v svobodnih dneh.

Akt AVNOJ pred 20. leti bo trajno živel, kakor je trajno njegovo ostvarjenje. Zasvetil nam je v hudih dneh in luč je za naprej.

Ob 20. obletnici hotuljskega tabora

(Iz govora Bena Kotnika na spominski seji)

Dvajset let je do te dobe, ko je prva koroška četa zadnje oktobrske nedelje leta 1943 sredi dopoldneva prišla v Kotlje. Istočasno je v pol ure oddaljenem Guštanju zborovalo okoli 300 vermanov. Nad 3 ure so se partizani zadržali v Kotljah. Partizanske zasede so pustile ljudi neovirano v Kotlje, dočim iz Kotelj ni smel nihče, dokler partizani niso odšli.

Izpod dveh mogočnih vaških lip je množici govorilo šest govornikov. Njihovi govorji so navdušili poslušalce. Marsikateri je šele sedaj spoznal, da fašizem ne bo zmagal. Zmagali bodo »siroteji«, kot so nekateri v kraju imenovali partizane. Govori

aktivistov so ganili tudi nekaj takih, ki so dotlej še bili za Hitlerja; utihnili so in se potuhili. Na deželi jih ni bilo veliko, več jih je bilo v bližnjih trgih. Na deželi je bilo že od zgodnje spomladi 1943 opredeljeno. Ljudstvo je bilo politično tako prebujeno, da se ni več zmenilo za okupatorjeve zakone in navodila. Do majnika 1943. leta je bilo ustanovljenih v našem kraju 8 odborov Osvobodilne fronte in to pri Obretanu, Rožanku, Lubasu, Nacesniku, pri Volenovi bajti, pri Kuharjevih ter pri Pavšerju in Dularju. Čimbolj pa se je Osvobodilna fronta razmahnila, tem hujši je bil okupatorjev teror. Tako je bilo po hotuljskem

mitingu aretiranih in v gestapovske zapore na Prevalje in v Celovec odpeljanih čez 50 ljudi samo iz Kotelj in okolice. Kljub ostrim zasliševanjem in pretepanjem ni bilo nobenih izdaj.

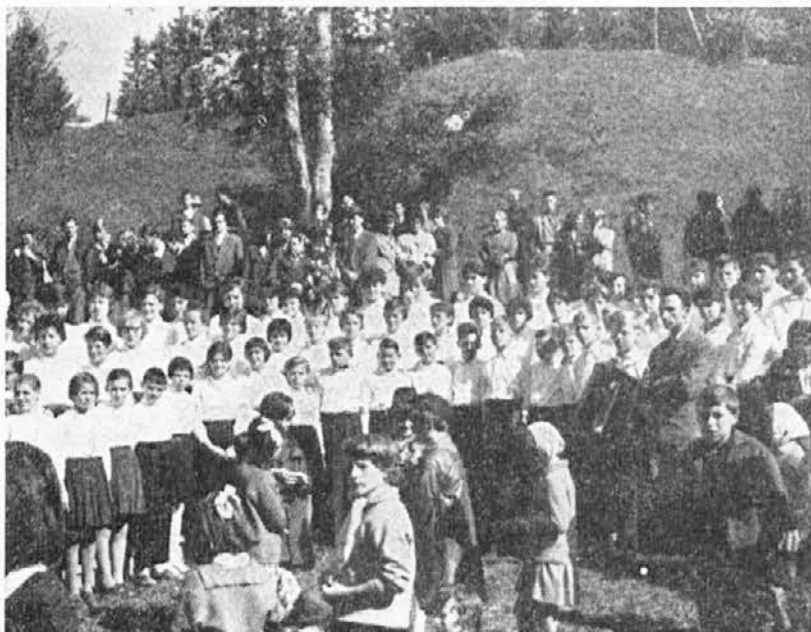
Končno je prišla na Rimski vrelec še policija, ki je prizadejala našemu kraju veliko gorja in tudi mnogo žrtev. Sam Rimski vrelec se je spremenil v pravo gestapovsko trdnjavo. Ob robu gozda so gestapovci pokopavali žrtve, ki so od mučenja onemogle in izdihnile.

Spominske plošče na Rimskem vrelcu, pri Jurčku, v Kuharjevem in v Lubasovem gozdu opozarjajo mimoidoče samo na nekaj žrtev policije na Rimskem vrelcu. Čim hujši je bil teror, tem večja je bila zavest ljudi ne samo v Kotljah in njihovi bližnji okolici, ta zavest se je širila tudi v centre, posebno še med delavstvom. Če bi izvedli takrat v Mežiški dolini tajne volitve, bi glasovalo nad 90 % za Osvobodilno fronto.

Danes je naša dolina drugačna, kot je bila za časa stare Jugoslavije. Belega kruha ima vsak dovolj, kdor le delati hoče. Mislim, da je za delavca največja pridobitev ta, da ima zagotovljeno stalno delo in s tem tudi eksistenco. Na to danes že marsikateri stari delavec pozablja, mlade pa premalo na to opominjamo, v kakšnih razmerah je naš delavec nekoč živel.

Vsakdo mora pa danes priznati, da naše delovno ljudstvo že sedaj boljše živi kot prej. Do tega stanja pa ni prišlo samo od sebe. Za to je bilo potrebno ogromno žrtev, kajti naš narod se v osvobodilni vojni ni boril samo za nacionalno osvoboditev, ampak tudi za socialno.

Naše Kotlje so dale k temu tudi časten delež. Prežihov Voranc-Lovro Kuhar je posvetil svoj roman soseske »Jamnico« triinštiridesetim junakom iz Kotelj, padlim za domovino v osvobodilni borbi. Triinštirideset iz te razmeroma majhne vasi.

Solski pevski zbor iz Slovenjega Gradca na proslavi pri Kerfrovem mlinu 29. septembra 1963

Ivo Kohlenbrand

Manj fluktuacije - več realizacije

Pregled dosežkov pred zaključkom leta

VEČ KOT LANI, Vendar pod planom

Bežen pregled nad doseženimi rezultati letošnjega 9-mesečnega poslovanja nas v glavnem zadovoljuje. 15 % povečanje volumna proizvodnje in 13,5 % povečanje prodaje naših proizvodov ob istočasno komaj 3 % povečanju zaposlenih napram lanskim 9. mesecem, je brez dvoma rezultat prizadevanj celotnega kolektiva naše železarnice. To tembolj ob dejstvu, da smo vse to dosegli le ob še popolnejšem izkoriščanju razpoložljivih kapacitet, s katerimi smo razpolagali že v primerjalnem obdobju, lani.

Vključenje v obratovanje nove zmogljivosti v valjarni in kovačnici se bo namreč zavleklo na zadnje četrtletje iz že znanih razlogov, t. j. težav pri uvozu naročene opreme za srednjo progo nove valjarne in opreme za 1800 t stiskalnice v kovačnici.

Tako smo v letošnjih 9 mesecih izdelali 100.083 t skupne proizvodnje, kar je napram lanskim 87.002 t 15 % več. Pri tem so posamezne proizvodne ekonomske enote dosegle — izraženo z indeksi — naslednje rezultate:

— topilnica	117,9
— livarna	124,8
— valjarna	111,0
— težka kovačnica	104,0
— lahka kovačnica	125,8
— mehanična del.	121,7
— vzmernar	100,8

Kljub takšnim rezultatom, pa smo napram planskim obveznostim v zaostanku za celih 8 %; to pa predvsem kot že prej omenjeno zaradi zakasnelega vključevanja novih kapacitet v obratovanje.

Rezultat bi bil lahko boljši, če se nam ne bi bilo treba boriti s težavami, ki so v glavnem objektivne narave:

V topilnici je predstavljalo prvi problem že ozko grlo v livni jami zaradi dela z malim valjarskim formatom ingota, številne okvare na žerjavih, neizvežbanost in fluktuacija novega kadra, ki smo ga sprejeli ravno v najbolj vročih mesecih, da ne govorim še o težavah s hladilno vodo, pomanjkanjem kisika in neodgovarjajočega vložka.

Ob tolikih objektivnih težavah je razumljivo, da tudi efekt uvedbe 4. izmene v okviru prvega poizkusa pri prehodu na skrajšani delovni tednik v naši železarni ni bil tak, kot smo pričakovali.

Livarna je odlično delala in dosegla tudi v 3. kvartalu rekordno proizvodnjo. Vendar je na žalost ta ekonomska enota še v zaostanku z dobavami svojih odličkov tako za domači, kot za zunanji trg. Ob znatno povečanem planu za prihodnje leto, bo

treba v livarni izboljšati organizacijo dela predvsem s ciljem doslednejšega izvajanja tehnološke discipline in proizvodnega programa.

V valjarni bi morala v začetku septembra že pričeti obratovati nova srednja proga. Ker to ni bil slučaj, je neizvršitev plana proizvodnje v podjetju pripisati ravno temu dejstvu. Sicer pa se je tudi stara valjarna borila s številnimi problemi. Najprej okvara na glavnem pogonu, zaradi katerega je trajal zastoj skoraj celih 6 dni. Nadalje pogosto menjanje programa valjanja zaradi pestrosti naročil. Ravno tako kot v topilnici je tudi tukaj obstojal problem fluktuacije novo sprejete delovne sile, ki se je v tem obratu priučevala za delo na novi srednji progi in to v poletnih mesecih, ki so za aklimatizacijo delavcev v teh vročih obratih ravno najbolj kritični.

Težave zaradi pomanjkanja kadra so značilne tudi za oddelke jeklovleka, kar je vzrok, da ta obrat ni izpolnil svoje planske naloge.

Tudi v kovačnici je pripisati nedoseganje planskih obveznosti nizki proizvodnji v poletnih mesecih. Razen hude vročine, se je ta obrat boril še s pogostimi zastoji na stiskalnicah in kladivih ob stalnem pomanjkanju kisika in pare v času, ko so bili kotli v remontu. Delno pa je vzrok nizki proizvodnji tudi neugoden asortiman. Seveda je fluktuacija med kovači, ravno tako kot v topilnici in valjarni pustila svoje: v avgustu uvedena 4. izmena na 1200-t stiskalnici še ni dala pričakovanega efekta, vendar je omogočila boljšo koordinacijo dela s topilnico, ker ji je sedaj omogočeno stalno dobivanje kovaških ingotov v vročem stanju.

Vzmernar je dosegla, kot se iz prednjega prikaza vidi, minimalno povečanje obsega proizvodnje (0,8 %). Ta obrat se tudi letos bori s prostorom in ozkim grlom v svojih kapacitetah. Delno pa je temu kriv tudi neugoden asortiman, medtem ko smo

lani delali več listov, delamo letos več kompletnih vzmeti, kjer je seveda produktivnost manjša, v ceni pa ni bistvene razlike.

Mehanična delavnica pa je kljub težavam v začetku leta in ob spremenjenem asortimanu povečala produktivnost in s tem tudi proizvodnjo napram lanskemu 3/4-letju za 21,7 %. Temu obratu povzročajo neenakomerne dobave materiala iz naših osnovnih obratov težave pri finalizaciji raznih proizvodov, kot so: trni, valji, rezilno orodje, pnevmatsko orodje, osmice ipd.

In končno, tudi mehanična delavnica ima določene probleme z delovno silo, posebno še na velikih strožnicah, ki lahko obratujejo le v 2 izmenah, medtem ko imamo naročil toliko, da bi lahko obratovali v najmanj 3 izmenah. Na tej ekonomski enoti je, da ob pomanjkanju moške delovne sile, rešuje problem z žensko delovno silo.

Naštete probleme, značilne za posamezne ekonomske enote navajam kot ilustracijo k doseganju proizvodnih rezultatov, ki so v skupnem večji od lanskim za 15 % in ki so se večali iz kvartala v kvartal. To povečanje pa je rezultat izboljšane organizacije dela, povezane z boljšim izkoriščanjem delovnega časa in kapacitet ter prizadevanj celotnega kolektiva. Medtem, ko smo v I. kvartalu dosegli za 12,4 % večjo proizvodnjo kot v enakem kvartalu lani, je ta v II. kvartalu večja od lanskega II. kvartala za 13,9 % in v III. kvartalu celo za 18,8 %.

Podoben je tudi rezultat v blagovni proizvodnji, ki je večji za 12,7 % in istočasno nižji od plana za 4,3 %, kar je logična posledica nedoseganja plana skupne proizvodnje.

VEČJA REALIZACIJA LE PRI POVEČANI KVALITETI

Paralelno s povečano proizvodnjo je tekla tudi prodaja. Tako smo v 9 mesecih

SVETLOBA JE MOČNEJŠA

Zmerom so naši ljudje radi pomagali prizadetemu sočloveku. Z njim so bili in so ob nesreči ter pomagajo iz toplih src, kolikor le morejo.

Ta čut in zavest pomoči bližnjemu sta večinsko že oddavna (če le ni vmes hudobe in zlorab). V naši novi dobi pa je to občutje še svetlejša in močnejša, je organizirano podvzeto in zato namembna stvar toliko bolj učinkovita in smotrna.

To je vzbudila in pokazala pri nas toliko bliže velika nesreča Skopja.

Brez vsakih čakanj je kolektiv železarnice nakazal okoli 9 milijonov dinarjev darilne pomoči. Preko nas je poslala pomoč 477.013 din tudi italijanska tvrdka Dolomite-Franchi, Brescia.

Ob razpisu posojila so se železarji odzvali s preko 20 milijonov dinarjev, podjetje pa je nakazalo iz skladov še 28 milijonov dinarjev.

Vsebinska odziva naše železarske skupnosti je predvsem odziv sodelavcev. Čeprav bi morda mogli posamezno tu in tam kaj reči, ne rečemo drugega kot priznanje čutu in dejanju. Nihče ni brezbrizno lahko dal in marsikdo je težje dal, a je dal, kajti to je v zavesti do sočloveka in do domovine, ki je skrbstvo za človeka izbrisala iz slučajnega in ga postavila s pogojem vrednosti in dela na prvo mesto.

V Skopju pa že zdrto delajo za nastanitev in za proizvodnjo toliko bolj ob tej svetli zavesti in pomoči vseh Jugoslovanov.

SLAVA JIM! Mi Hotuljci pa prištevamo tudi njega kot 44. junaka, ki je kot tukajšnji prvoborec zaradi naporov, trpljenja po ječah in taboriščih, za lepše življenje delovnih ljudi umrl 18. 2. 1950. Slava njegovemu spominu!

letošnjega leta prodali za 10,956.9 milj. din naših proizvodov, kar predstavlja 13,5 % več kot v enakem obdobju lanskega leta. Razveseljivo je pri tem dejstvo, da smo pri tej realizaciji prekoračili celo planska predvidevanja za 8,4 % oz. za 7,2 % po odbitku priznanih kassaskontov našim kupcem. Le-teh smo ob pravočasnem poravnavanju računov odobrili kupcem v višini 115,3 milj. din ali za 204,0 % več kot v enakem času lani.

Posamezne ekonomske enote so s svojo proizvodnjo omogočile, da je podjetje v letošnjih 9 mesecih doseglo naslednjo realizacijo: (v %)

Proizvod	Napram planu	Napram lanskim 9 mes.
Surovo jeklo	—	242,7
Surovi ulitki	122,4	119,6
Valjano blago	105,2	130,0
Vlečeno in luščeno jeklo	62,2	137,3
Kovano blago	101,1	104,2
Proizvodi meh. del.	108,6	110,8
Vzmeti	97,8	97,3
Pomožna dejavnost	—	113,5
Podjetje skupaj	108,4	113,5
Kassaskonto	—	304,0
Čista realizacija podj.	107,2	112,4

ZAKAJ MANJŠI IZVOZ?

Ugoden rezultat prodaje je tudi delna posledica visoke konjunktore: domači trg zahteva vedno več, povpraševanje je znatno večje, kot je naša ponudba oz. možnosti dobav pri razpoložljivih kapacitetah. To je bil tudi vzrok, da je delavski svet na pritisk domače industrije odobril rebalans plana izvoza za letošnje leto od prvotno planiranih 2.500.000 \$ na 1.750.000 \$. Pri sedanjih jugoslovanskih produkciji jekla predstavljajo naši izdelki črne metalurgije zelo deficitaren artikel, zaradi česar ni misliti ob našem rapidnem večanju proizvodnje na večanje izvoza v enakem porastu.

Tako bo v letošnjem letu pri doseženi realizaciji 14,5 milijard din znašal delež izvoza 12,5 %, medtem ko je isti že v lanskem letu znašal 15 %. Pri planirani proizvodnji jeklarske industrije v perspektivnem planu za obdobje 1964—1970 ob takšni domači konjunkturi ni misliti tudi na istočasno relativno večanje izvoza kljub dejstvu, da si je naša železarna že utrla pot k mednarodni delitvi dela.

Recesija v jeklarski industriji zapada in obstoječi režim cen, carin in transportnih tarif je bil vzrok, da smo v regionalnem pogledu plasirali v države vzhodne Evrope, t. j. v države z nekonvertibilno valuto pretežni del, t. j. 87 % izvoznih količin. Ker pa obstoja v zadnjem času močna tendenca po niveliranju svetovnih cen na obeh področjih, bomo že v prihodnjem letu pozkušali povečati izvoz na tržišča držav s konvertibilno valuto.

V IZMEČKU JE REZERVA OSEBNIH DOHODKOV

V produktivnosti, ki je tudi letos rasla iz kvartala v kvartal, smo dosegli 4,11 t proizvodnje na zaposlenega mesečno, kar je napram obdobju lani, ko je znašala 3,71 t

(zaposlenega) mes. 10,8 % več. Produktivnost bi bila večja, če ne bi v septembru zaradi novo sprejete delovne sile padla. 4. izmena namreč še ni mogla dati na začetku efekt, ki se od nje pričakuje, saj je novo sprejeto delovno silo potrebno najprej priučiti. Posamezne proizvodne ekonomske enote so v primerjavi z lanskim 9-mesečnim obdobjem dosegle naslednjo produktivnost:

	Indeks 1962 = 100
— topilnica	108,9
— livarna	125,2
— valjarna	106,3
— kovačnica	101,0
— vzmetarna	97,8
— mehanična delavnica	122,0
— železarna skupaj	110,8

Porast produktivnosti se kaže tudi v vrednostnem pokazatelju dosežene realizacije na zaposlenega mesečno. Medtem, ko je lani ta znašal v 9 mesecih 410.000 din, znaša letos že 445.000 din ali 8,5 % več.

Produktivnost bi bila še večja, če ne bi pri našem obsegu proizvodnje tako vztrajno naraščal tudi izmeček. Medtem ko je le-ta znašal ob koncu I. kvartala 2,37 % skupne proizvodnje, je znašal ob koncu II. kvartala 2,63 % in sedaj na koncu III. kvartala že 3,36 %. V povprečju je torej narastel od lanskih 9 mesecev, ko je znašal 2,49 % proizvodnje na 2,79 % v letošnjem 3/4-letju ali za 12 %. In če v naši železarni ni več neizkoriščenih rezerv potem tega za izmeček ne moremo trditi.

Na podlagi doseženih rezultatov so bili v posameznih ekonomskih enotah ugotov-

ljeni pripadajoči osebni dohodki za letošnje 3/4-letje, kot sledi:

Ekonomska enota	Povprečni OD	Povečanje napram lani
Topilnica	43.535	106,7
Livarna	41.530	109,6
Valjarna	40.626	112,9
Kovačnica	40.912	108,7
Termična obdelov.	40.596	109,0
Mehanska obdelov.	38.675	107,3
Vzmetarna	38.564	104,9
Energetski obrat	43.104	109,6
Strojni remont	42.743	110,2
Elektro remont	43.105	109,1
Gradbeni remont	38.400	112,6
Promet	37.459	106,2
OTKR	42.780	112,3
Uprava	40.970	111,3
Povprečje podjetja	40.814	109,5

(Ker je porastla tudi draginja, je ta dvig pokrit.)

KOLIKO ŠE?

Pred nami je še zadnji kvartal, praktično smo zadnja dva meseca letošnjega poslovnega leta. Če bi z isto dinamiko šli tudi naprej, bomo pri povprečno 1.200 milij. din realizacije mesečno dosegli našo sprejeto obvezo v višini 14,5 milijard din realizacije, ki smo si jo postavili z družbenim planom podjetja za letošnje leto.

Ker pa se nam že obeta redukcija električne energije v tako že kritičnih mesecih, skupaj s problemom industrijske vode in plina, bo naloga težavna; rešili jo bomo le z vsestranskim prizadevanjem nas vseh.

STATUT — dolžnost sodelovanja vseh

Komisija za izdelavo statuta Železarne Ravne, ki jo je imenoval upravni odbor, je prvi predlog osnutka statuta pripravila in ga dala v razpravo članom kolektiva. Predlog naj služi kot osnova za razpravo, v kateri naj sodeluje sleherni član naše delovne skupnosti.

V statutu, ki ga bomo sprejeli, mora biti izraženo naše današnje stanje, izražena pa mora biti tudi naša perspektiva. Statut mora zajemati vsa področja našega dela in življenja. Naše delo, naše pravice in naše dolžnosti bodo take, kakršne si bomo sami zapisali v statut.

Pomembnost statuta je na področju samoupravljanja postavljena v 9. členu ustave, kjer je poudarjeno, da delovni ljudje uresničujejo samoupravljanje v enotnem družbeno-ekonomskem sistemu v skladu z zakoni, ustavo in statutom in da so za svoje delo odgovorni. Tako se statut v pogledu urejanja samoupravljanja izenčuje z drugimi splošnimi pravnimi akti naše držbe.

V podjetju bomo morali na temelju ustave urediti vse odnose samoupravljanja in pravice delovne organizacije, pravice delavskega sveta, upravnega odbora, direktorja, obratnih delavskih svetov, njihove dolžnosti, medsebojne odnose, oblike neposrednega upravljanja v delovni organi-

zaciji, vprašanja referendumov, vprašanje delitve dohodka, čistega dohodka in delitve osebnih dohodkov — skratka vsa vprašanja, ki zadevajo našo delovno skupnost.

Po določilih ustave so nosilci upravljanja člani delovne skupnosti, ki bodo določene funkcije opravljali neposredno, določene funkcije pa v skladu s statutom poverili organom delavskega samoupravljanja. Zato bomo morali v statutu določiti, o katerih vprašanjih in na kakšen način bo odločala neposredno celotna delovna skupnost oziroma katere pristojnosti odločanja se bodo prenesle na samoupravne organe delovne organizacije na vseh nivojih.

V predlogu statuta smo že napisali, o katerih vprašanjih naj bi odločala delovna skupnost neposredno s referendumom in katere pravice in dolžnosti odločanja bi bile prenesene na delavski svet podjetja in obratne delavske svete. Pri vprašanju organizacije in delovanja samoupravnih organov podjetja je komisija izhajala s stališča, da je shema samoupravljanja odvisna od organizacijske razčlenitve podjetja. Določene samoupravne pravice lahko damo le delovni skupnosti, ki vodi organizacijsko celoto, zato je potrebno, da se samoupravna enota krije z enako organizacijsko enoto v podjetju.

V našem predlogu statuta so obdelana

Strojne dele izdelujemo — po njihovi funkciji v stroju — z določeno točnostjo po ISA osnovnih tolerancah DIN 7151.

Načelno lahko dejanska mera pri orodju zaradi spremembe mere pri naravnem staranju pade pod mejo, ki jo določa toleranca. Do tega lahko pride tudi pri velikih tolerancah, če je dejanska mera blizu spodnje meje. Če pa je toleranca manjša kot sprememba mere pri naravnem staranju, bomo morali vedno računati na padec pod mejo.

Kateri primeri v posameznih razredih ISA so pri spremembi mere za 0,05 % zaradi staranja najbolj prizadeti, prikazuje slika št. 3.

Slika št. 3 odgovarja tabeli osnovnih toleranc po DIN 7151, le da so številke za tolerance izpuščene. Zato so vrtane linije. Te ločijo polja, v katerih so osnovne tolerance manjše kot 0,05 % nazivne mere oziroma prekoračijo njihov iznos. Drugi dve liniji sta narisani za 0,10 in 0,20 %.

Vidimo, da so pri spremembi mere 0,05 v razredih IT1 do IT4, ki pridejo v poštev za merilne instrumente, vsa območja nazivnih mer nad 3 oziroma 8 mm ogrožena zaradi staranja. Po določenem vskladiščenju torej dejanska mera ni več v mejah s toleranco dopuščene območja.

V razredih IT5 do IT9, ki po navadi pridejo v poštev pri strojništvu, so ogrožene nazivne mere nad 16 oziroma 230 mm.

S staranjem ogrožena področja se razširijo k manjšim območjem nazivne mere, če upoštevamo, da moramo računati s precejšnjimi motnjami že, če je toleranca manjša kot 0,1 %. Dejansko bomo morali računati s tem tudi pri spremembi mere zaradi naravnega staranja od 0,05 %, kajti domnevali bomo lahko, da je dejanska mera na splošno nekje v sredini med najvišjo in najnižjo mero, da je torej za polovično toleranco oddaljena od mejnih mer. S temi spremembami mer zaradi naravnega staranja so seveda prizadeta tudi prilaganja. Neprijetno bi bilo to dejstvo predvsem pri prehodnem sozložju, ki jih najdemo predvsem pri gradnji orodnih strojev.

Z naravnim staranjem bi npr. prstan, ki je bil izdelan z drsnim stikom, čez nekaj časa pristal na gred celo s spirjenim stikom. To seveda za mnoge strojne dele visoke vrednosti ne gre.

Tudi spremembe notranjih napetosti med vskladiščenjem se včasih pokažejo kot zelo neprijetne. Čeprav je sprememba majhna, lahko vendarle zadošča, da preseže že tako visoke zahteve, ki imajo takšno višino, da med vskladiščenjem v utrjenem orodnem delu nastanejo razpoke in postane komad neraben.

V takšnih primerih smo torej prisiljeni skrbeti za to, da takšne motnje pri izgotovitvi in v uporabi ne nastopijo in posebno pri merilnih instrumentih moramo paziti, da spremembe, navedene v velikosti, ne nastopijo, in da jih po možnosti popolnoma izključimo.

Umetno staranje

Mere, ki služijo za to, da bi preprečile vplive naravnega staranja, so postopki umetnega staranja. Usmerjene morajo biti tako, da čimprej povzročijo spremembe, ki bi nastale zaradi vskladiščenja pri navadni temperaturi pred dokončno izgotovitvijo izdelka, tako da jih je že mogoče upošte-

vati, in da pozneje ne motijo več izgotovljenega komada pri izdelavi.

Z umetnim staranjem naravno staranje kaljenih jekel pospešimo in ga po možnosti tudi izvedemo ter izpopolnimo. Najbolj znani postopek umetnega staranja je daljše ali krajše, včasih večurno, včasih tudi večdnevno ogrevanje materiala na temperaturi med 100 in 200 °C. Tudi popuščanje kaljenih komadov lahko smatramo za umetno staranje. Poznamo pa še druge postopke, ki se od časa do časa pojavljajo, ki jih priporočajo, potem pa spet zavrnejo. Naj omenimo npr. samo večkratno izmenično potapljanje kaljenega komada v vročo vodo, pa tudi ohlajanje na temperaturo tekočega zraka.

Za staranje merodajna osnovna dogajanja v kaljenem jeklu

Pojavi staranja v kaljenem jeklu so posledica predhodne toplotne obdelave. S kaljenjem je oteženo vzpostavljanje ravnotežja po dejanskem stanju. Kaljeno jeklo je nestabilno in streli k ravnotežju. Odvisno od višine temperature dosežemo vmesna stanja, ki bolj odgovarjajo ravnotežju. Ta vmesna stanja imajo določeno stabilnost, ki jim omogoča obstoj pri določenih temperaturah. Za ta stanja so značilne posebne lastnosti, ki so v mejah možnih temperatur lahko odvisne od temperature in časa. Že v sestavi kaljenega jekla imamo takšna vmesna stanja.

S hitrim ohlajanjem od kalilne temperature do temperature prostora se prepreči vzpostavitev popolnega ravnotežja in evtektoidni razpad austenita v ferit in cementit. Toda tudi austenit ne obstoji pri kaljenju, temveč v veliki meri preide v martenzit, preostali del tvori takoimenovani zaostali austenit.

Ta v osnovi nestabilna struktura teži za tem, da bi se spremenila v stabilno, ki sestoji iz ferita in cementita. Dogajanja, ki potekajo v obeh strukturah — v martenzitu in v zaostalem austenitu, so vzrok pojavov staranja.

Da doženemo vzrok staranja, moramo raziskati stabilnost vmesnih stanj. Treba je ugotoviti, v katerih temperaturnih območjih lahko ta vmesna stanja obstajajo, kako dolgo obdržijo pri določeni temperaturi možnosti za obstoj, in končno, v kakšna vmesna stanja lahko preidejo.

Spremembe v sestavi zgradbe

Iz mikroskopskih in rentgenskih raziskav sestave ogljikovih jekel je znano, da preide austenit neposredno po politju z mrzlo vodo pri temperaturi prostora v kaljeno jeklo, ki je tetragonalni martenzit. Ta je nastal bliskovito z zamotanimi postopki iz podhlajenega austenita. V njem je ogljik že raztopljen.

Množina zaostalega austenita narašča z vsebino ogljika posebno pri nadeutektoidnih jeklih.

Pri segretju nad temperaturo prostora se spremeni sestava. Pri temperaturi med približno 100 in 200 °C preide tetragonalni martenzit v vedno večji meri v takoimenovani kubični martenzit. Če izhaja pri tem ogljik iz tetragonalne mreže martenzita in tvori novo sestavino ali nastane znotraj martenzita napačno nalaganje, tako da lahko postane vedno bolj kubičen, še ni znano. Najnovejše objave o rentgenskem

raziskovanju pri kristalizaciji jekla kažejo na to, da se vsebina ogljika tetragonalnega martenzita močno zmanjša in preide na temperaturo določene vrednosti. Mreža ostane pri tem vedno tetragonalna, četudi v razmerju osi, kar leži približno pri 1,01, torej odgovarja skoraj kubičnemu. Lahko rečemo, da se tvori bogatejša ogljikova spojina, da pa nastane cementit, preteče najmanj še vmesno stanje. Sprememba iz tetragonalnega v kubični martenzit nastane polagoma. Vrš se toliko hitreje, kolikor višja je temperatura. Na to spremembo gledamo kot na bistveni potek staranja. Zaostali austenit ostane do temperatur približno 200 °C v bistvenem neizpremenjen. Šele med približno 220—270 °C se razkroji. Jasno je, da preide neposredno v sestavine spoja, ki so podobne kubičnemu martenzitu. Tudi ta potek zahteva čas. Ni pa imel tudi do sedaj za staranje nobenega večjega pomena, očitno zaradi sorazmerno visoke temperature in, kot je dalje prikazano, s tem ni imel škodljivega vpliva. Iz zaostalega austenita se lahko tvori v omenjeni meri tudi nov tetragonalni martenzit, če se jeklo začasno ogreje nad temperaturo prostora, npr. do približno 200 °C in se nato zopet ohladi na temperaturo prostora. Tetragonalni martenzit nastane pri tem zopet naenkrat na lokalno različnih mestih v različnem času in se prične takoj spreminjati v kubični martenzit, v kolikor to dopušča vsakokratni razpoložljivi čas držanja na temperaturi. Ta potek igra pri staranju veliko vlogo.

Če je temperatura prostora konstantna, more po večkratnem opazovanju že zgoraj omenjena sprememba tetragonalnega martenzita v kubični martenzit uspevati, čeprav počasi in v daljših časovnih obdobjih (leta). Če nastane nova tvorba tetragonalnega martenzita pri konstantni temperaturi, do sedaj še ni bilo jasno raziskano; lahko pa nastaja pri nihanju temperature prostora, kot je to pri različnih dnevnih in letnih časih, tvorba tetragonalnega martenzita iz zaostalega austenita. Pri ohlajevanju na temperaturo, ki padejo pod temperaturo prostora npr. do temperatur tekočega zraka približno do — 180 °C, se tudi spremeni sestava. Pri tem ostane razpoložljivi tetragonalni martenzit ohranjen. Ostali martenzit se nasprotno spremeni v tetragonalni martenzit. Ta tvorba nastane kot pri kaljenju naenkrat na lokalno različnih mestih in v različnih časih. Vendar pa preneha hitro na različnih mestih in tudi prezgodaj, tako da zaostali austenit nikoli ne izgine. Iz povzetega torej sledi (iz raziskave sestave), da se predvsem tetragonalni martenzit pri temperaturi prostora nahaja blizu zgornje meje njegovega področja eksistence; njegova stabilnost upada že pri zmernem ogrevanju v korist takoimenovanega kubičnega martenzita. Ta preide polagoma v kubičnega t.j. natančneje povedano, v še malo tetragonalni martenzit, ki je pri temperaturi prostora najstabilnejši sestavni del kaljenja. Zaostali austenit ima v primerih s tetragonalnim martenzitom sorazmerno visoko stabilnost.

Je pa proti ohlajevanju občutljiv in ne preide pri tem zlasti pri temperaturah, ki so pod temperaturo prostora, nikoli popolnoma v martenzit.

Te za staranje veljavne spremembe v sestavi so potemtakem:

1. spremembe razpoložljivega tetragonalnega martenzita v kubični martenzit,
2. sprememba še razpoložljivega zaostalega austenita v tetragonalni in končno v kubični martenzit.

membra tetragonalnega martenzita v kubičnega. Za postopke umetnega staranja je še potrebno poznati temperaturo in časovno odvisnost sprememb lastnosti, ki so v zvezi z ustreznimi poteki za naravno sta-

1. Pri segretju na temperature nad temperaturo prostora nastopi s spremembo tetragonalnega v kubični martenzit kontrakcija, katere velikost je odvisna od pogojev kaljenja in sestave jekla.

2. Bistvene spremembe in s tem kontrakcija se izvršijo pri temperaturah med 90 in 150–200°C v kratkem času; prekinitve popuščanja otežkoči nadaljnjo spremembo in konstrukcijo.

3. Velikost kontrakcije pri tej spremembi je v tem območju temperature popuščanja; razumljivo pa zadostujejo manjši časi za dosego končne velikosti, če zvišamo temperaturo popuščanja.

4. Uravnavanje trdote ni enostavno pri temperaturah nad temperaturo prostora, ki pridejo v poštev za umetno staranje. Trdota se dvigne na najvišjo končno vrednost in potem zopet pada. Slika št. 5 kaže za kaljeno jeklo z 1,23 % ogljika, pri temperaturi prostora in tudi še pri 50°C ugotovimo v 100 urah zgolj naraščanje trdote. Pri 75° in 100°C se maksimum trdote doseže. Trdota ostane še po 100 urah večja kot končna trdota. Najvišja vrednost trdote se doseže najprej s temperaturo, potem pa zopet pade. Časi za dosego najvišje vrednosti so z naraščajočo temperaturo vedno krajši.

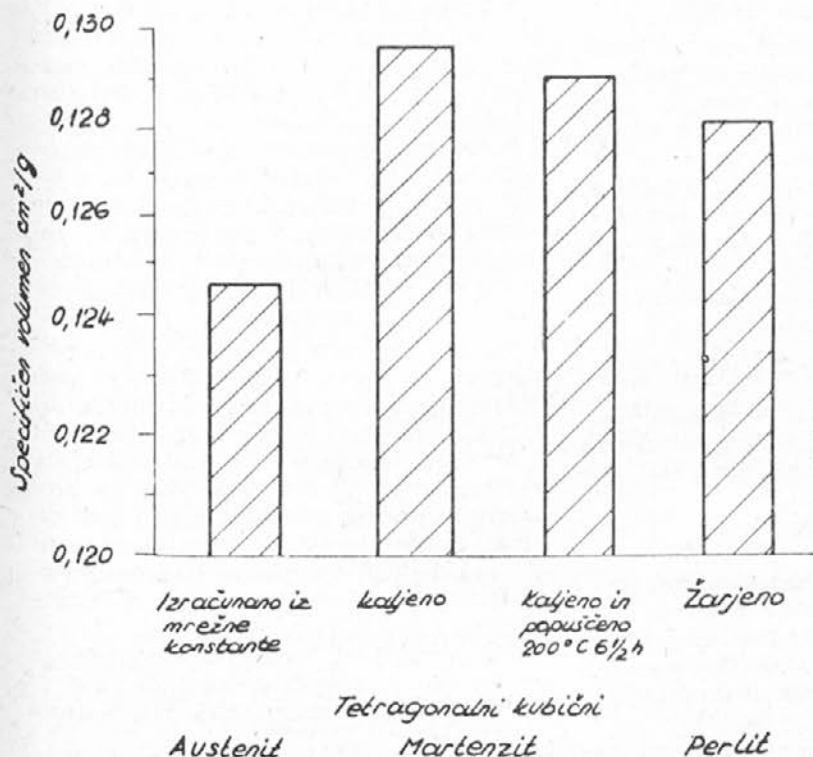
Isti značaj kažejo meritve trdote pri kaljenem jeklu z 0,98 % C po sliki št. 6.

Za primerjavo so tu poleg načrtane, tudi krivulje za dolžinske spremembe. Medtem ko kažejo te enotno potekajočo kontrakcijo, doseže trdota najvišjo vrednost. Po 3-urni pustitvi pri 100°C je trdota še nad končno trdoto, pri 125°C je že nekaj padla pod končno vrednost.

Po 72 urah je tudi pri 75°C popuščne temperature že minil trdotni maksimum, končna trdota pa še ni bila dosežena. Pri višjih temperaturah je izguba trdote nasproti končni vrednosti — upoštevanja vredna — do skoraj 3 Rc.

Važna je tu ugotovitev, da trdota še doseže maksimum, preden doseže sprememba dolžine končno vrednost. Te zakonitosti se ujemajo s tistimi, ki so znane in ugotovljene pri izločevalnih procesih v jeklu. Vseskozi so združljive s prehodom tetragonalnega martenzita v kubični martenzit. Tako enostavna povezava s sliko strukture kot pri spremembah dolžin pa ni možna. Trdota je občutljivejša.

Nanaša se še na razlike v sestavi, ki ne

Slika 4. Specifični volumen jekla z 0,8 % C v različnih strukturnih stanjih

Spremembe lastnosti

S temi spremembami v sestavi so zvezane spremembe lastnosti. Tukaj naj bi prišle v poštev spremembe specifične prostornine oz. teže ali spremembe, ki se dajo primerjati z dolžino in spremembo trdote. Slika št. 4 kaže za jeklo z 0,8 % C pregled o specifičnih prostorninah različnih sestavin, ki morajo nastopiti v kaljenem jeklu. Za boljšo presojo je naveden tudi specifičen volumen mehko žarjenega jekla s perlitno strukturo.

Vsi volumni se nanašajo na temperaturo prostora. Deloma so merjeni neposredno, deloma izračunani z rentgenografskimi konstantnimi merjenji mrež.

Vidimo, da ima austenit nasproti mehko žarjenemu perlitu znatno manjši volumen, martenzit pa večjega.

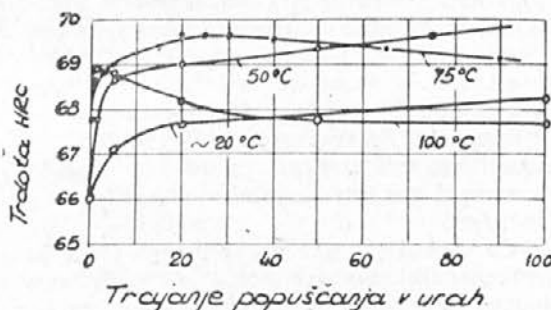
a) Spremembe lastnosti pri temperaturi prostora.

Po diagramu slike št. 1 in slike št. 2 ponovna merjenja pri temperaturi prostora kažejo polagoma krajše dolžine. To torej dokazuje v skladnosti z opazovanji sestave, da se tetragonalni martenzit spremeni v kubičnega.

Tudi povečanje trdote po sliki št. 10 se dobro kaže s prehodom tetragonalnega martenzita v kubični martenzit. Očitno gre za izločilni proces v zvezi s kaljenjem. Pri tem je vseeno, če vzamemo, da se pri prehodu iz kubičnega martenzita zgodi samo napačno nalaganje ogljika znotraj martenzita. Vedno imamo opravka z izločilnim kaljenjem, kot ga imamo pri kaljeni aluminijevi zlitini vrste Al — Cu — Mg npr. pri duraluminiju. To razumevanje, ki je bilo že prej omenjeno, ima tudi v novjših rentgenskih raziskavah nadaljnjo oporo.

S tem so spremembe lastnosti, ki nastopijo pri naravnem staranju, razložene. Bistvena za naravno staranje je počasna spre-

ranje, da dobimo še globlji pogled v stabilnost medstanj.

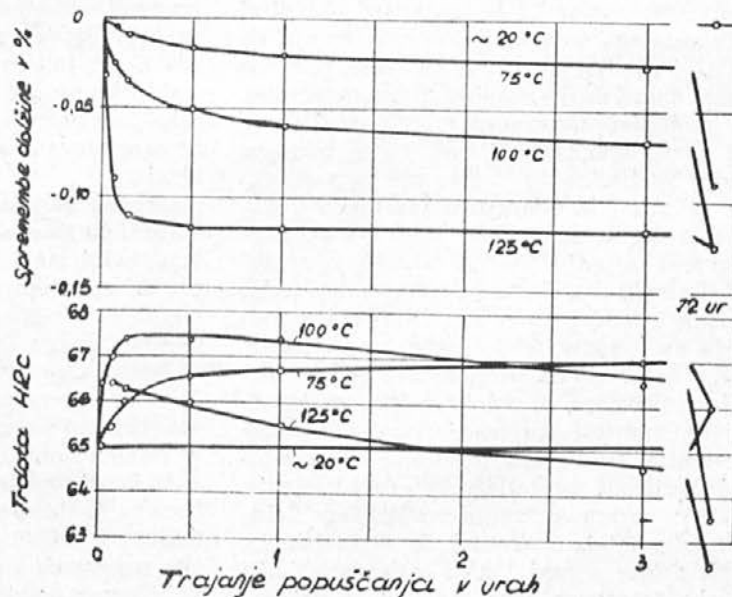

Slika 5. Spremembe trdote pri popuščanju pri različnih temperaturah (Jeklo z 1,23 % C)

Spremembe lastnosti pri temperaturah, ki so višje od temperature prostora

Iz mnogih raziskav (dilatometrijske krivulje) lahko povzamemo:

Slika 6. Spremembe dolžine in trdote pri popuščanju na različnih temperaturah (Jeklo z 0,98 % C, kaljeno iz 750°C)

pridejo do izraza pri spremembi dolžin in največkrat tudi ne v sliki strukture.

Za umetno staranje sledi iz teh ugotovitev naslednja konsekvence:

Pri spremembi tetragonalnega v kubični martenzit ne smemo izbrati ne previsoke ne prenizke temperature, če gre za to, da ne povzročimo samo najvišjo spremembo dolžin, ampak da se izognemo tudi padcu trdote.

Spremembe lastnosti jekla pri temperaturah pod temperaturo prostora

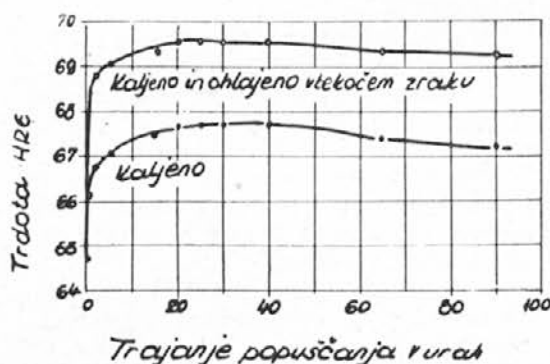
Pri ohlaiditvi na temperaturi pod temperaturo prostora se zaostali austenit spremeni v tetragonalni martenzit in to v zvezi s povečanjem prostornine.

Spremembe se pričnejo pri ohlaiditvi šele po določeni podhlaiditvi pod poprej doseženo najnižjo temperaturo. Sprememba nastaja pri stalni ohlaiditvi, ki se stalno nadaljuje, medtem ko jo prekinitev otežkoči.

Daljšje držanje na določeni nizki temperaturi ne vodi k povečani spremembi.

Volumen, ki je v zvezi s spremembo, se že po kratkem času več ne spreminja.

O spremembi trdote z ohlaidanjem na temperature pod temperaturo prostora je na razpolago le malo izsledkov.

Slika 7. Spremembe trdote v kaljenem jeklu pri popušcanju na 75° C po različni predhodni obdelavi (Jeklo z 1,23 % C)

Slika št. 7 kaže rezultate merjenj kaljenega jekla z 1,23 % C. Jeklo je bilo prvič samo kaljeno, drugič kaljeno in ohlaideno v tekočem zraku in zopet postavljeno na temperaturo prostora. Oba skuska se potem popušča na 75° C.

Pri ohlaiditvi v tekočem zraku se je dvignila končna trdota od 65 Rc nad 66 Rc, torej okroglo za 1/2 enote Rc, odgovarjajoče večjemu delu nastalega tršega tetragonalnega martenzita, ki je nastal pri ohlaiditvi iz zaostalega austenita. Pri popušcanju na 75° C je potek kaljenja za oba poskusa enak, samo da je absolutna trdota skuska, ki je ohlaiden na absolutno tekočega zraka, za okroglo 2 Rc višja od trdote drugega. Torej je tudi dvig trdote pri popušcanju na 75° C po izvedenem ohlaidanju v tekočem zraku za okoli 1/2 Rc večji kot pri normalnem kaljenju. Tudi to odgovarja ugotovitvi strukture, da se poveča z ohlaiditvijo na nizke temperature množina tetragonalnega martenzita, ki je nastal iz austenita.

Z ohlaiditvijo na temperature pod temperaturo prostora se trdota dvigne odgovarjajoče množini spremenjenega zaostalega austenita. Tudi poznejša sprememba v kubični martenzit spremlja večji efekt kaljenja.

Če se spremeni trdota pri daljšem držanju na nižji temperaturi, še ni raziskano. Tudi s tem komaj lahko računamo, kajti tvorba tetragonalnega martenzita pri dr-

žanju na nižji temperaturi kmalu preneha, kot je dokazano s spremembami volumna, in tudi spremembe v austenitu ali v tetragonalnem martenzitu so pri nižjih temperaturah vedno malo verjetne.

Postopki umetnega staranja

V dosedanjih izvajanjih je opisana končna struktura kaljenega jekla; razložena je bila stabilnost strukture; k temu smo pritegnili spremembe strukture in dvoje praktično razloženih količin, specifični volumen oz. izmeritev dolžine in trdote pri segrevanju na temperature nad temperaturo in pri ohlaiditvi na temperature pod temperaturo prostora.

S tem so podane osnove, ki služijo za presojo umetnega staranja.

Osnovna pravila

Postopki umetnega staranja izhajajo potemtakem iz tega, da vsebuje struktura kaljenega jekla dva nestabilna sestavna dela:

tetragonalni martenzit
zaostali austenit

Pojavi staranja se nanašajo na spremembe teh sestavnih delov strukture. Osnovni procesi obstajajo v tem, da tetragonalni martenzit preide v takomenovanega kubičnega, in da tvori zaostali austenit nov tetragonalni martenzit.

Z umetnim staranjem morata priti popolnoma v potek oba postopka ob primeren času in kolikor mogoče hitro. Za popolno stabiliziranje je potrebno, da se spremeni razpoložljivi tetragonalni martenzit v kubični martenzit; nadalje mora preiti tudi zaostali austenit v tetragonalni martenzit in ta naprej v kubični martenzit. Postopki umetnega staranja morajo težiti za tem, da se kar najbolj popolno odpravi zaostali austenit in kolikor mogoče spremeni ves tetragonalni martenzit v kubičnega.

Če vsebuje struktura kaljenega jekla le tetragonalni martenzit, torej nič zaostalega austenita, dosežemo ta namen sorazmerno enostavno z ogretjem na temperaturo med približno 100 in 150 do 200° C.

Primerena temperatura kaljenja in časa se določi z odvisnostjo od sprememb volumna in trdote. Če se hočemo izogniti izgubi trdote nasproti trdoti, ki smo jo dobili neposredno po kaljenju, je boljše dati prednost daljšemu popušcanju pri nižji temperaturi blizu 100° C kot krajšemu času pri višji temperaturi od 150° C ali celo 200° C. Če je pa navzoč zaostali austenit, je stabiliziranje povezano s težavami, ker se nikoli ne posreči doseči popolne spremembe zaostalega austenita v tetragonalni martenzit.

Gre za to, da spremenimo z umetnim staranjem zaostali austenit tako daleč v tetragonalni martenzit in naprej v kubičnega, da se s tem v zvezi izvršijo kar se da popolne spremembe določenih lastnosti, vendar druge lastnosti ne smejo preseči najvišjih dopustnih mer, in da so pri tem še možne spremembe lastnosti (lahko bi jih označili kot poznejše staranje), ki so važne za namen uporabe.

Možnost, spremeniti zaostali austenit kaljenega jekla s popušcanjem na temperaturi nad 200° C t. j. temperaturo martenzita neposredno v strukturo, ki je podobna kubičnemu martenzitu, se v praksi ne upo-

rablja zato, ker je s tem izguba trdote prevelika. Trdota je sicer še vedno visoka, ne smemo pa spregledati tega, da je tudi s tem načelno možno odpraviti zaostali austenit in se s tem izogniti kasnejšemu staranju kaljenega jekla.

Pri temperaturi čez 200° C izhajamo iz dejstva, da moremo doseči spremembo iz zaostalega austenita v tetragonalni martenzit v prvi vrsti z ohlaiditvijo. Pri tem stremimo za nepretrganim držanjem najvišje možne temperature. Daljšje držanje jekla pod temperaturno mejo, ki mora ležati tudi pri temperaturah pod 0° C, za tvorbo tetragonalnega martenzita ni potrebno. Kako visoka sme biti temperatura, je odvisno od tega, do katere višine narastejo notranje napetosti.

Pri tem je vedno koristno, da ne priključimo te ohlaiditve neposredno pri kaljenju, ampak da se pred to ohlaiditvijo pri kaljenju nastali tetragonalni martenzit spremeni z ogretjem v kubični martenzit. V zvezi s to ohlaiditvijo, ki služi za pretvorbo zaostalega austenita, vedno vodi zaključno ogrevanje na temperature med 100 in 150—200° C za pretvorbo novo nastalega tetragonalnega martenzita v kubičnega.

Ohlajevanje od temperature popušcanja naj bo kolikor mogoče počasno, da se spremeni eventualno tetragonalni martenzit v kubičnega.

Presojanje dosedaj uporabljivih postopkov umetnega staranja in smotrni sprememb

Če poskusimo na osnovi teh poudarkov pretehtati učinkovitost praktično uporabljivih postopkov umetnega staranja, pridemo do zaključka, da je v nekaterih točkah potrebna dopolnitev oz. sprememba.

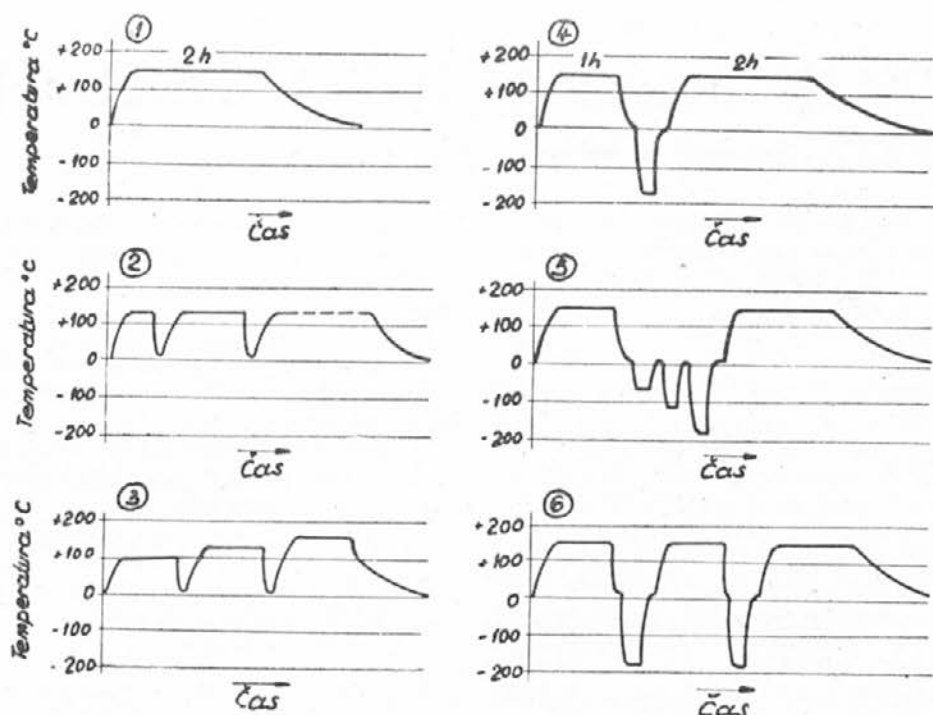
Zadnja slika št. 8 nam prikaže temperaturno časovni diagram nekaterih postopkov umetnega staranja. Ti naj pokažejo, kako bi po teh razlagah smotrno izvajali postopke umetnega staranja.

V praksi največkrat uporabljamo postopke po shemi 1 večurno ogrevanje na temperaturi okoli približno 120—160° C, ki služi v prvi vrsti za pretvorbo tetragonalnega martenzita v kubičnega. Če vsebuje struktura izdelka zaostali austenit, uporabljamo najvišjo možno počasno ohlaiditev od temperature popušcanja, da bi se pri tem novo nastali tetragonalni martenzit kolikor mogoče popolnoma spremenil v kubičnega. Pojavi se vprašanje, če zadostuje dosežena trdnost za namen uporabe. Med drugim morajo biti ustvarjene večje podhlaiditve za odpravo zaostalega austenita.

Potopitev kaljenega jekla v tekoči zrak 1, približno po diagramu 4, pospešuje spremembo zaostalega austenita v tetragonalni martenzit. Koristno pa je to samo za dele, katerih struktura vsebuje veliko zaostalega austenita. To naredimo šele takrat, če je bilo prej izvršeno zadosti dolgo popušcanje na temperaturo med 100 in 150° C.

Koristi pa le takrat, če na koncu še enkrat ogrejemo na odpravo tetragonalnega martenzita na 100 do 150° C.

V začetku omenjena menjajoča obdelava potopitve v vroči in mrzli vodi ni učinkovita za namen prejšnjih poskusnih izdelkov. Služi naj samo spremembi tetragonalnega martenzita, kakor tudi odpravi zaostalega austenita. Izvedena je tako, da po-

Slika 8. Primerni postopki umetnega staranja ogljikovih jekel

topimo kaljeni izdelek (tudi 100-krat) vsaki dve minuti v vročo in mrzlo vodo.

Potek časa je pri 100°C z naraščajočim številom temperaturne menjave mere zadosten. Da je menjajoča potopitvena obdelava učinkovita, mora tako postati po diagramu št. 2 pri isti temperaturi potopitve potek časa naraščajoče stopnjevan, ali moramo izbrati po diagramu št. 3 od menjave temperature do menjave temperature z gornjo mejo temperature višjo, pri čemer moramo poteke časa držati iste. Podobno velja tudi za spodnjo temperaturno mejo pri ohlaiditvi na temperature pod temperaturo prostora. Tukaj je, kot je prikazano v diagramu 5, samo namen znižati temperaturo meje od menjave do menjave temperature. Zaradi posebnega načina tvorbe tetragonalnega martenzita nima pomena, da bi dosegli približno isto z daljšim držanjem pri enaki nižji temperaturi. Eno ali dvournno ogrevanje na temperature med 100 in 150°C s sledečim daljšim ohlajevanjem na temperaturo prostora, mora tvoriti umetno staranje. Tudi večkratno kratkotrajno potapljanje v tekoči zrak z daljšim medgretjem na temperature nad 100°C po diagramu št. 6, bi moralo biti za kaljeno jeklo z večjo vsebnostjo zaostalega austenita učinkovit postopek staranja.

Odločilna za smotnost postopka umetnega staranja je kakovost končne sestave v jeklu po trdoti, t. j. kako veliki so deleži sestave tetragonalnega, v danem primeru

kubičnega martenzita in zaostalega austenita. Nadalje gre za to, katera stopnja trdote naj se doseže in katera najnižja stopnja trdote najbolj odgovarja.

Nikakor ni tako, da more biti izbran za določeni kaljeni komad kateri koli postopek staranja, če hočemo, da je zagotovljen popoln uspeh.

V železarni Ravne se že dolgo pojavlja problem meroobstoynosti orodnih jekel. S tem v zvezi raziskujemo meroobstoynost v odvisnosti od termične obdelave in stopnje predelave kvalitete jekla merilo special in merilo. Pozneje smo vključili v to raziskavo še kvalitete jekel merilo extra, OCR 12, OCR 12 special in OCR 12 ex. Vzporedno pa še za teh 6 kvalitete raziskujemo naravno in umetno staranje.

Raziskave so zelo zamudne in zahtevajo veliko natančnost merjenj, za to potrebnih aparatov in vestnost merilca.

Rezultate o navedenih raziskavah raven-skih kvalitete upamo, da bomo dobili čez dve leti.

Literatura:

1. Walter Stenzel, Über die Alterung gehärteten Stahles 1957.
2. Wanke-Schramm, Stahlhärtung — Tiefkühlen und Altern 1961.
3. Metallovedenie i termičeskaja obrabotka stali 1957.

Opomba: Austenit smo zapisali pač po imenu znanstvenika-raziskovalca Austina (torej ne z v).

STATUT PODJETJA

— dokument največjega pomena

Republiški svet sindikatov Slovenije je organiziral razgovor o aktivnosti tiska v pripravah za sprejem statuta delovnih organizacij.

Referenti in diskutanti so ugotovili naslednje:

1. Statuti bodo za podjetja to, kar ustava

za republiko — torej dokument največjega pomena.

2. Kakor je bila razprava o osnutku ustave široka in javna, tako naj bi bila široka tudi razprava o statutih v vsakem podjetju.

3. Dnevni in tovarniški tisk je pisal ve-

liko več o skrajšanem delovnem času kot o statutih, pa še pri tistem, kar je napisal, se je večinoma omejeval bolj na beležke in informacije, skoraj nič pa ni pisal o problemih, ki se pri tem pojavljajo. Nič ni bilo poglobljenih študij, polemike celo ne.

Ponekod so tovarniški listi natisnili osnutek statuta kot prilogo, da je tako postal dostopen vsem sodelavcem kolektiva, drugod pa so se (kar od republiških vrhov navzdol) raje držali pravila: »Dokler stvari še niso razčiščene, ne z njimi v javnost.«

4. Posebej je razprava poudarila, da je zdaj priložnost, da se uredijo tudi pomen, način izhajanja tovarniškega tiska in položaj urednikov ter se to utrdi v statutih.

SKLEP PA JE BIL: v razpravi okoli statuta je vloga tovarniškega tiska celo še pomembnejša od vloge dnevnega tiska in ne bo nič prehitro, če bi začeli o statutih pisati takoj.

M. K.

DOPOLNILO

V prejšnji številki smo pod zanimivo sliko na strani 4 pozabili postaviti, da je posnetek nekako iz let 1893 do 1895. Če kdo natančneje ve, naj sporoči uredništvu.

Vsem članom kolektiva

V razvoju izumiteljstva in tehničnih izboljšav v primerjavi z drugimi industrijsko razvitimi državami močno zaostajamo. Število izumov in tehničnih izpopolnitev je v teh državah sorazmerno visoko, medtem ko smo pri nas na tem področju še na precej nizki ravni. Ne samo to! Pregled prijavljenih izumov in tehničnih izboljšav nam kaže, da to število v železarni iz leta v leto pada. Če pri tej ugotovitvi upoštevamo še dejstvo, da se je tehnična inteligenca v zadnjih nekaj letih pri nas številčno precej okrepila, da so se v ustreznem razmerju povečale naše proizvodne zmogljivosti, tedaj je ta ugotovitev še toliko bolj zaskrbljujoča.

Družbeni činitelji in naša delovna organizacija bi morali pospeševati racionalizatorstvo z vsemi potrebnimi organizacijskimi ukrepi, ne le da zagotovimo minimalne gnotne pogoje za takšno dejavnost, temveč tudi, da se koristni izumi in izboljšave uporabijo in da izumitelji in avtorji tehničnih izboljšav za svoje ustvarjalno delo dobijo moralno in materialno priznanje.

Pri nas so ustvarjeni vsi pogoji za razvoj racionalizatorske dejavnosti. Zato apeliramo na vse zaposlene, da s to dejavnostjo bolj kot doslej poživijo naš kolektiv in s tem pripomorejo k ostvaritvi ugodnejših delovnih pogojev, racionalnosti delovnih postopkov, cenejši proizvodnji in večji produktivnosti, kar bo v korist vsem zaposlenim v železarni.

Komisija
za racionalizacijo

Hubert Vetter

O NUJNOSTI IN PRIJEMIH RACIONALIZACIJE

Uporaba REFA sistema v pripravi dela

Živimo v času, ko se pred vsa naša gospodarska podjetja postavljata dva važna problema, in sicer:

- kako doseči višjo produktivnost in
- izpolnjevanje pogodbenih obvez.

Na rešitev teh problemov ima priprava dela precejšen vpliv. Pri tej nalogi pa nam širše spoznavanje in delo po REFA sistemu lahko služi kot učinkovito pomožno sredstvo. Zato bi v sledečem sestavku podal kratek izvleček o delovanju in pomenu REFA ter poskušal nakazati njeno uporabnost v naših razmerah.

I.

Nemška industrijska dejavnost je izoblikovala svoj racionalizacijski sistem, znan pod imenom »REFA« (Reichsausschuss für die Arbeitsstudien). Oficialno je bil osnovan leta 1924. Njen inštitut deluje v Darmstadtu. REFA je ena od mnogih ustanov, ki se sistematično, na znanstven način ukvarja s študijem dela ter predlaga boljše metode dela, uporabne predvsem v pripravi dela različnih industrijskih podjetij. Cilj tega sistema, kot tudi ostalih, ki se bavijo z organizacijo dela, je zvišanje produktivnosti, kar ima za posledico izboljšanje gospodarskega stanja. Takoj bi opozoril, da se po REFA glediščih smatra indirektno povečanje produktivnosti tudi takrat, če bo delavcu delo, ki ga opravlja, olajšano. Vedno se torej izboljšave ne morejo takoj prikazati samo v finančnih pokazateljih.

REFA je organiziran postopek, ki nas spontano privede do racionalizatorskih idej. Vsaka racionalizacija pa teži predvsem za zmanjšanjem stroškov, zmanjšanjem specifičnih izdatkov na enoto proizvoda. Racionalizacija ni stvar mode, ki je minljiva, in ne misli na začasno štednjo, temveč je to zahteva po razumnem ustvarjanju in stalno opozorilo za izboljšanje gospodarnosti. K temu pa stremljivo vsako napredno podjetje, ker je to prvi pogoj, da ostane sposobno konkurirati na tržišču. Iz tega razloga je nujno tudi pri nas načeti vprašanje kvalitete dela po funkciji in storilnosti.

REFA šola velja za reprezentativno v Zapadni Nemčiji ter uživa tudi drugod viden ugled. Pri njih npr. v organiziranih podjetjih ne more nihče postati mojster, če ni dokončal vsaj osnovni seminar REFA. Ravno tako so priprave dela zasledene samo za ljudmi, ki so absolvirali te seminarje in po možnosti tudi nadaljnje usmerjene specializacije. REFA med drugim tudi meni, da je za gospodarstvo neke države precejšnje važnosti, ako dela kader v PD vseh industrijskih podjetij po nekih enotnih uporabnih principih in metodah dela. Ravno temu dejstvu delno pripisujejo v Nemčiji visoko produktivnost, ki jo dosegajo.

Tudi v naših industrijskih podjetjih so se v zadnjem desetletju pričele močnejše akcije za dviganje produktivnosti, toda pod vplivom in po metodah ameriških, angleških, francoskih, nemških in sovjetskih ustanov. Posamezni člani priprave dela v naših podjetjih že uporabljajo moderne in

učinkovite principe, vendar ne metodološko. Med najbolj znane sisteme lahko prištevamo: TWI, MTM, MTA*, Work Factor, BTE, BIT, REFA itd.

Po svoji izobrazbi loči REFA šola 3 stopnje:

1. REFA — Mann (2×1 mesec tečaj)
2. REFA — Lehrer (2×1 mesec tečaj) + spec. tečaj po 5 in 6 mes.
3. REFA — Ingenieur (2×1 mes. tečaj) + spec. tečaj po 4 in 6 mes. + 8 mes. tečaj (po 1 mesec v 5 letih)

V Zapadni Nemčiji je npr. za REFA — Mann izobraženih že več kot 70.000 oseb. Analiza pa je pokazala, da potrebujejo še ca. trikrat toliko ljudi s to izobrazbo. Menim, da bi tudi v naših gospodarskih podjetjih bilo koristno, da prejme osnovno znanje REFA širši krog ljudi iz operativnega dela proizvodnje ali vsaj vodilni uslužbenci vsake priprave dela. Mi smo sicer začetniki, toda okoliščine nas bodo prisilile, da bomo pričeli razmišljati v tej smeri zaradi znižanja stroškov proizvodnje.

Splošnega recepta za uporabo REFA metod nimamo. Treba je znati njihove prijem prilagoditi okolju. Njena uporaba zavisi od načina in vrste proizvodnje oziroma od delovnega mesta. Čim pa član PD v obratu prične misliti in delati po REFA metodi, se mu bo nudilo zadosti možnosti racionalizacij. Zopet pa se mora razumno presoditi, kdaj in kje racionalizirati. To, kar bi se npr. na nekem mestu pokazalo kot zelo učinkovito, se lahko pokaže neke neekonomično, če se uvedejo naprave z visokim učinkom. Elektronski računski stroj bo npr. delal racionalno samo tam, kjer obstaja res zadostna količina dela, sicer bo ostal neizkoriščen. Problem pri racionalizaciji se namreč ne glasi: iskati področje za uporabo strojev z visokim učinkom. Nasprotno, po temeljiti študiji obstoječega delovnega poteka in opažanja pomanjkljivosti je treba izbrati ona pomožna sredstva, ki so v konkretnem primeru najprimernejša, da zagotovijo optimalno oblikovano delo.

Kaj hoče REFA? Omenil bi le splošna načela, da bomo približno vedeli, kako naj v obratu po refovsko nastopamo. REFA prijemi so:

1. študirati,
2. spoznati,
3. obvladati,
4. presoditi,
5. najboljše urediti,
6. meriti.

Ko študiramo neki delovni potek, se moramo vedno vprašati: Kaj? Koliko? Kdaj? Kam? S čim? itd. Poglavitna vprašanja so:

- I. S čim? — merilo raziskave,
- II. Kaj? — objekt raziskave,
- III. Kako? — uporaba merila oziroma tehnika raziskave.

Vse delovne poteke v obratu je treba zaporedno pregledati, tako da so razčlenjeni do zadnjega elementa (prijema). Potem poizkušamo izločiti oziroma omejiti vse stranske in gospodarsko manj pomembne časovne faze, da bo delež glavnega časa v

skupnem času izgotovitve čim večji. Pri tem pa mora biti zagotovljena najvišja tehnična storitev posebno v stopnji glavnih časov.

Pri vseh ukrepih in novostih, ki se uva-
jajo v ta namen, pa je treba paziti, kako se
obnašajo lastni stroški. Ti praviloma ne bi
smeli nikdar naraščati.

Posameznih metod in tehniko študija delovnih časov ne bom navajal. Vrstni red študija pa je vedno isti:

- delovne študije,
- najboljša ureditev dela,
in ko si prepričan, da ne moreš nika-
kor bolje napraviti, šele:
- časovne študije.

II.

V nadaljevanju bom poskušal opisati pomen in problematiko priprave dela, kot se je nekako obravnavala tudi v 14-dnevnem informativnem seminarju REFA, ki sva ga absolvirala s tovarišem Alojzom Golgrancem.

Vedno višja stopnja proizvodjalnih sil zahteva sama po sebi bolj kakovostno pripravo materialov, bolj kakovostno analizo stanja, skratka boljše reševanje gospodarskih vprašanj. Sodoben način proizvodnje zahteva tudi sodoben način priprave in vodenja, kar se ne more zamisliti brez pravočasnih in točnih pokazateljev. Vodenje na osnovi ocene in izkustev mora dati prednost vodenju na osnovi eksaktnih pokazateljev. Priprava je celo važnejša od kontrole. Če je program precizno postavljen in celotna dejavnost harmonično organizirana ter so obratovodje oz. predelavci dovolj energični, bomo opazili, da kontrola samo še potrjuje predvidevanja PD. V PD se mora torej vse točno vnaprej predvideti — tudi način kontrole, ker je nato čisto že prepozno. REFA trdi, da poteka v PD osrednje dogajanje v vsaki gospodarski dejavnosti. Zaradi tega naj bi se ti oddelki,

Sporočilo uredništva

Tokrat smo vključili v list nekaj daljših razprav obče veljave, med temi tudi združen pregled železarstva v teh krajih. Objubljali smo ga že vsa leta od ustanovitve lista.

Več takih drobnih, ampak zmerom važnih razgledov in raziskav našega direktnega dela je torej v tej številki morda izostalo. Zaradi prezaoplenosti poklicanih smo odložili tudi bližje poročilo o livarskem kongresu. Tudi nezgode se spet tako nemogoče širijo, da je potrebna ponovna vsestranska analiza in razgalitev vzrokov. Nered po tovarni dviga glavo — in če ne bo razumevanja vseh ter ustreznih ukrepov, je nevarno, da se ustali itd.

Vse tako bomo zajeli toliko bliže v naslednji — novoletni številki pa vabimo železarje, da načnejo vse potrebno za večji red v cilju še večjega progressa dela in zadovoljstva.

predvsem tehnološki, okrepili in zasedli z najboljšimi kadri podjetja.

Teži se k temu, da se PD v podjetjih ne deli, temveč po možnosti usmerja v eno PD, ki naj zajema 4 osnovne službe:

1. tehnološko pripravo,
2. terminsko lannersko pripravo,
3. konstrukcijo orodja in priprav,
4. kalkulacije.

Te službe se dalje delijo:

1. a) tehnologija izdelave,
b) tehnologija materiala,
c) tehnologija časa.
2. a) terminska služba,
b) lannerska služba,
c) dispečerska služba.
3. a) konstruiranje,
b) tehnološka obdelava.
4. a) predkalkulacija,
b) kalkulacija.

Gornja razporeditev zajema le obvezne službe, ni pa konkretna shema za vsa podjetja.

Vse proizvodnje v podjetju sloni na štirih glavnih potencialih:

1. ljudje,
2. čas,
3. material,
4. denar.

Proizvodni cikel veže te potenciale drugega z drugim kot neločljivo celoto. Shematsko prikazano (sl. 1) je ta vez linearna in diagonalna.

- organizacijska povezava med materialom in časom nam daje potek dela,
- organizacijska povezava med materialom in denarjem nam daje stroške,

- organizacijska povezava med denarjem in ljudmi nam izkazuje zaslužke,
- organizacijska povezava med časom in človekom pa narekuje delo.

Od učinkovitosti priprave dela je odvisno, kakšna je organizacijska vez med posameznimi potenciali. Priprava dela ima direkten vpliv na celotno dogajanje linearne in diagonalne odvisnosti.

III.

Navedeni seminar je obravnaval snov iz tehnološke priprave dela v sledečih poglavjih:

1. oblikovanje dela,
2. predpisovanje časa,
3. ocenitev dela,
4. poučevanje dela.

Cilj vseh, ki delajo pri oblikovanju dela, je zagotoviti največjo stopnjo učinka človeškega dela. To pa se ne da doseči samo z izoliranim opazovanjem delovnih gibov delavca, z obsežno študijo časa, intenzivnostjo dela ali boljšo stimulacijo, temveč vse te komponente skupaj lahko poboljšajo delo. Kratko rečeno pripadajo tehniki oblikovanja dela analiza, sinteza, standardizacija in ugotavljanje potrebnih časov. S tem se poboljša tok dela, delovno mesto ali delovni prostor.

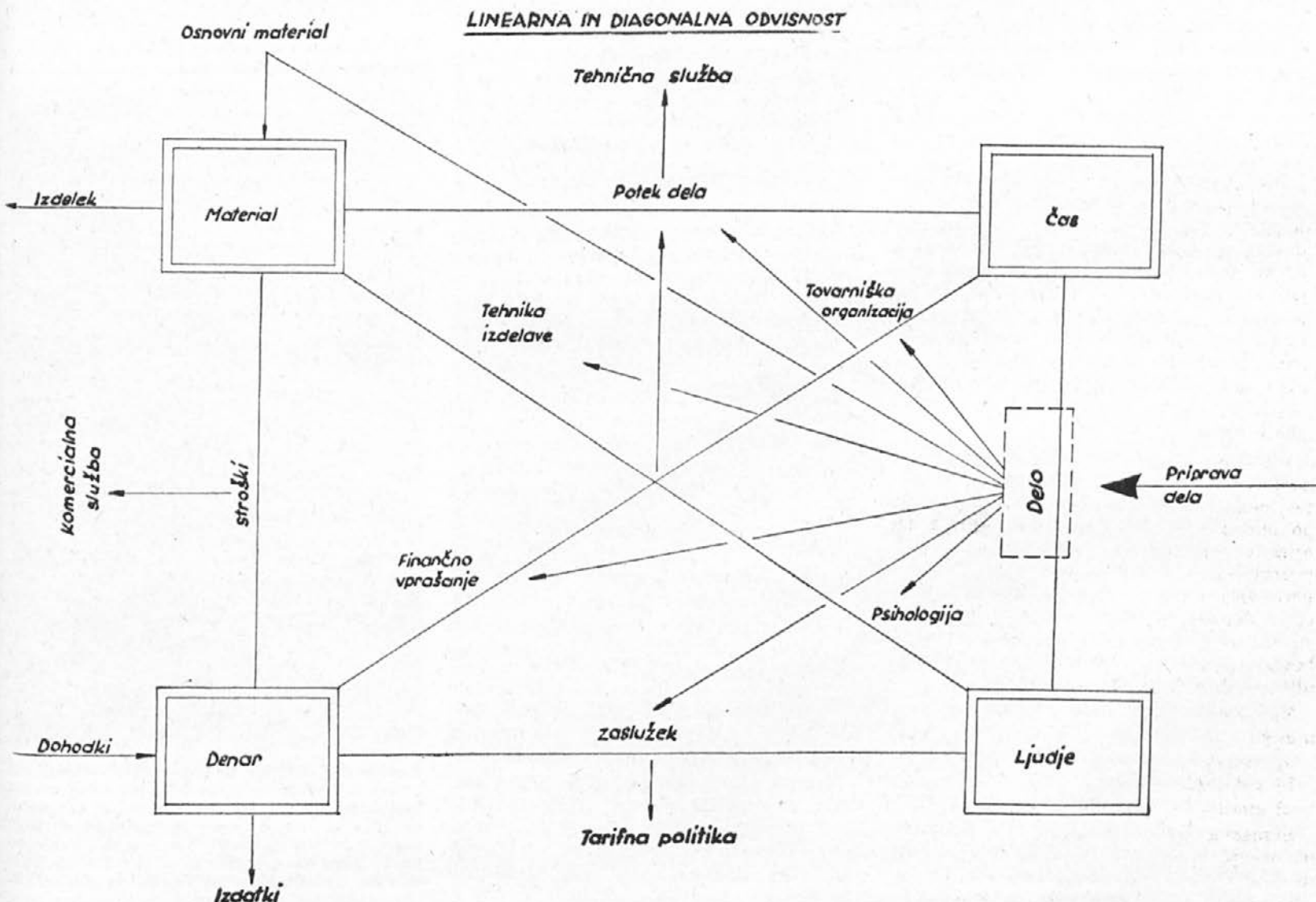
V sodobnem projektiranju novih delovnih mest in postopkov ter urejevanju že obstoječih vedno bolj dobiva na veljavnosti načelo: Vsako delo se da opraviti še boljše! To pomeni, zaželeni cilj doseči s prihranki na času, materialu, energiji itd. ter povečati kvaliteto in veselje do dela.

Veliko pa je izvorov, ki temu hotenju nasprotujejo.

Napačna bi bila trditev, da vodilni ljudje v industriji do sedaj niso upoštevali imenovanih načel. Veliko smo imeli do sedaj racionalizatorjev, ki so na lastno iniciativo dajali predloge za izboljšanje tehnoloških postopkov ali delovnih mest, toda celotno delo tega področja je preveč prepuščeno le slučajnosti in iniciativi posameznika. Zahteve sodobnega proizvodnje pa narekujejo sistematično poseganje na to področje s pomočjo vnaprej osvojene metodike. Za to delo moramo v podjetju predvideti ljudi, kajti neposredni in posredni vodilni ljudje iz operative tej nalogi niso kos zaradi preobilice dela s področja in kontroliranja poteka dela.

Študij dela in časa je najstarejši in najbolj metodičen študij, s pomočjo katerega določimo, kako dolgo traja neka operacija, faza, podfaza ali element dela. V času se da izraziti delo delavca, uporaba osnovnega sredstva in preoblikovanje materiala. Čas je torej skupni imenovalec, na katerega se lahko prenesejo vsa dogajanja v podjetju.

Pri predpisovanju časa razlikujemo čas priprave, čas izdelave in čas počitka. Čas priprave in čas izdelave se delita na osnovni in dodatni čas. Za določanje teh časov se REFA poslužuje posebnih formularjev in snemalnih listov. Časovne postavke, ki jih poznamo iz izkušenj, nam morejo pri časovnem snemanju služiti samo v kritičnem smislu, nikakor pa ne zadostujejo kot vrednosti. Za primerjavo so uporabnejše tehnične norme kot izkustvene.

Sl. 1

Vplivno področje študija časa

Sl. 2

Med snemanjem je treba obvezno opazovati tempo dela, to je stopnjo učinka, kar je gotovo najtežji element pri določanju izdelovalnih časov (normiranje). Potrebno je dobro poznavanje normal za posamezne delovne operacije, kar zahteva dolgotrajne praktične poizkuse. Omeniti moram, da REFA študije gibov (kot npr. ameriški MTA sistem) ne obravnava. Sicer je ne zanika, toda tudi ne zagovarja. Delovne operacije deli samo na faze, podfaze in elemente dela.

Pri pravičnejši razdelitvi osebnega dohodka po učinku ima vrednotenje (ocenitev) dela veliko vlogo. Le-to uravnava delo po obratih in delovnih mestih glede na njihovo težavnostno stopnjo in ga uvršča v pravičen vrstni red plačevanja. Vrednotenje dela je na eni strani potrebno za pravilno delitev osebnega dohodka, na drugi strani pa služi za sestavo različnih podatkov od planiranja, kalkulacije do potrebnih osnovnih sredstev in kadrov.

Za vrednotenje dela razlikujemo več metod:

- sumarna metoda,
- katalogna metoda,
- analitična metoda.

Sumarna metoda je najstarejša. Enostavno ocenjuje delavca po njegovi vrednosti in se pojavlja še danes v obrtništvu. Ta delitev nima znanstvene osnove. Odvisna je

od lastnikov osnovnih in obratnih sredstev.

Katalogno metodo zasledimo šele v II. svetovni vojni. Prvi katalog je izdan v Nemčiji, tako imenovani »Plavi katalog za železo in jeklo«, ki je veljal do 1950. leta. Razdelitev poklicev oziroma delovnih mest je izvedena v osmih skupinah. Vsako skupino so opisali in zanjo izdelali primere.

Leta 1950 so se v okviru mednarodne organizacije v Ženevi zedinili za 4 osnovne pogoje, ki jih je treba upoštevati pri vrednotenju dela, kar je znano kot analitično ocenjevanje. Vsako delo je preiskano in ocenjeno po točkah.

Upošteva se:

- strokovnost,
- odgovornost,
- napor (fizični, duševni),
- pogoji dela — okolje, v katerem se delo opravlja.

Opomba: REFA je izdelala svojo vstavljalno tabelo za ocenitev delovnih mest, ki jo zagovarjajo tudi nemški sindikati.

Metodo, kako poučevati, je REFA povzela po ameriški metodi TWI, ki je v Sloveniji znana pod imenom PIV — praktična izobrazba vodilnega kadra. Ta je domača na Ravnah, zato naj zadostuje omemba.

IV. Zaključek

V podrobnosti, ki sicer niso najbolj važne, se v tem kratkem sestavku ni možno spuščati. Omenjeno je, kaj vse moramo upoštevati pri študiju in racionalizaciji dela z namenom, da bi tudi pri nas začeli misliti in ukrepati v tej smeri. Gre za to, da uvidimo koristnost ter da se čim več ljudi iz PD in iz obratovodstev izobražuje v tej smeri. Takšne možnosti danes obstajajo, ker imamo poklicne posredovalce, ki prenašajo to znanje v delovne procese in na delovna mesta.

Nekateri metalurški obrati kot npr. topilnica in kovačnica imajo vsekakor težje stališče pri uporabi REFA kot mehanske obdelovalnice materiala, vendar bi se s poglobljenim študijem dale dobili pozitivne ideje. Dalje je pri individualni proizvodnji v celoti REFA metode težje uporabiti. Menim, da bi v prihodnosti razvoj v naši pripravi lahko uporabil pozitivne prijeme obstoječega stanja v kombinaciji z nekaterimi metodami in elementi REFA.

Poleg splošnih informativnih seminarjev, ki jih prireja »Zavod za izobraževanje kadrov in poučevanje organizacije dela« Kranj, bi bili zaželjeni tudi pri nas specialni REFA tečajji, ki bi konkretno obravnavali snov za določeno stroko, npr. za kovače ali za livarje itd. Na ta način bi se uvedba tega sistema v praksi olajšala in zanimanje sodelavcev, predvsem vodilnih, bi se za REFA sistem pri nas še hitreje razširilo.

Literatura:

- študij dela — sistem REFA — Hinko Okorn in Danilo Venc, Kranj 1963.
- Racionalizacija — Avgust Kuhar — Založba Obzorja v Mariboru 1955.

Zadnje dni oktobra je Franc Fišer staknil na Dravi to trofejo — skoro 7 in pol kilogramov. Malokdaj gre na lov, ampak redno kaj dobi, medtem ko mnogi čepijo in čepijo po obrežju (največ seveda po gostilnah) — a nič. Verjetno pa bo imel zmagovalce lova še sitnosti, kajti riba je očitno pobegnila iz žvabeških tolmunov

O splavu in posledicah

Dr. Rudi Krajnc

Odločili smo se, da spregovorimo nekaj besed o splavu in njegovih številnih posledicah zaradi tega, ker ga srečujemo dnevno v naših ambulantah in posvetovalnicah. Kljub dolgoletnemu prizadevanju vendarle opažamo to veliko zlo še mnogo pre pogosto, tako rekoč na vsakem koraku. Vzroki, da se ta žalostna slika ne spremeni, so kaj različni: od skrajno malomarnega odnosa žena do tega vprašanja do popolne nepoučenosti in nepoznavanja osnovnih pojmov o splavu.

Kaj je splav?

Če ženi v starosti nekako med 16. in 45. letom izostane mesečno perilo, je treba najprej ugotoviti, kaj je temu vzrok. Včasih pride do te motnje zaradi pravkar prebolele težje bolezni, npr. gripe. Tudi hujši duševni pretresi lahko povzročijo izostanek menstruacije in prav tako motnje v hormonskem delovanju jajčnikov. Vendarle običajno ugotovljamo, da gre v večini primerov za rano nosečnost. Noseča žena ima samo dve možnosti: porod ali splav. V primeru, če iz kakršnihkoli razlogov to stanje ni zaželeno, bo žena skušala doseči prekinitve nosečnosti — z drugo besedo: skušala bo splaviti. Splav je torej nasilna prekinitve nosečnosti, grob in povečini nepremišljen poseg v prirodno dogajanje, ki predstavlja osnovno biološko poslanstvo žene.

Kakšne vrste splavov poznamo?

Glede na način, kako pride do splava, lahko govorimo o kriminalnem, umetnem in bolezenskem splavu.

Kriminalni splav predstavlja najbolj grobo in najnevarnejšo obliko prekinitve nosečnosti. Sproži ga lahko žena sama — če je dovolj nepremišljena in predrzna — ali pa neodgovorni laiki, splavuhi oziroma splavuše, ki iz najbolj umazanih — materialnih nagibov opravljajo ta posel in stavlja jo ne le zdravje temveč celo življenje mladih deklet in žena na kocko. Največja nesreča pri poizkusu kriminalnega splava je uporaba okuženih predmetov in popolno nepoznavanje anatomske gradnje notranjih spolnih organov. O posledicah takšnega postopka nekoliko pozneje.

Umetni splav je izhod iz zagate pri ženah, ki iz objektivnih razlogov zaprosijo komisijo za prekinitve nosečnosti. V večini primerov gre za socialne razloge, včasih tudi za zdravstvene, le redkokdaj za druge, npr. če je nosečnost posledica kaznivega dejanja (posilstvo), kar je treba seveda dokazati. V vseh teh primerih odloča zdravniška komisija o usodi nosečnosti. Če so razlogi dovolj tehtni, se odobri umetna prekinitve nosečnosti, ki jo izvrši strokovnjak — ginekolog na bolniškem oddelku. Vendar kljub takšnemu postopku tudi ta oblika splava le redkokdaj ostane brez posledic. Seveda so le-te bistveno manjše od težkih obolenj, ki jih zapušča kriminalni splav.

Bolezni splav je razmeroma redka oblika prekinitve nosečnosti, do katere pride večinoma zaradi slabo razvite maternice, nepravilnega delovanja jajčnikov, splošne telesne šibkosti ali neujema-

nja v krvni skupini obeh zakoncev. Čeprav so takšni splavi redki, se pri ženah običajno trdovratno ponavljajo in le posebno skrbna zdravniška nega omogoči izpolnitev velike želje — donošenje in rojstvo otroka.

Kakšne posledice zapušča splav?

Posledice, ki jih zapušča zlasti kriminalni splav, so zelo številne in jih srečujemo dnevno v naših ordinacijah. Oglejmo si jih kar po vrsti!

Najbolj tragična med njimi je smrt nosečnice, ki lahko nastopi takoj — zaradi izkrvavitve, ali nekaj dni po splavu zaradi okuženja z bacili mrtvičnega krča (tetanus), ki so tičali na predmetu, s katerim je nosečnica poskušala splaviti. Takšna žena umira v nepopisnih mukah in ji ni pomoči. Smrtno se konča splav tudi v primerih, ko vdoro kužne klice v krvni obtok in povzročijo splošno okuženje organizma — sepo. Smrtni primeri se zdijo razmeroma redki, vendar je to varljiv videz. Dejstvo je, da o teh tragedijah govorijo le bolniške statistike, ki običajno ostanejo prikriti širši javnosti.

Ob vsakem splavu izgubi žena večjo količino krvi, kar povzroča težko slabokrvnost, ki se popravlja zelo počasi in jo neredko zdravimo mesece in mesece. Zaradi številnih razburjenj in duševne napetosti, ki spremlja dogajanje pred splavom in med njim, postane žena močno živčna in praktično nesposobna za premagovanje vsakodnevnih skrbi in težav. Družina oziroma delovno mesto zahtevata od nje polne moči, dejansko pa je taka žena še precej časa po splavu duševno in telesno invalidna.

Med najpogostejše posledice splava, ki spremljajo ženo leta in leta, štejejo kronična vnetja notranjih ženskih spolov, najčesteje jajcevodov, jajčnikov in nežnega okolnega tkiva. Nadležne bolečine v spodnji polovici trebuha in v križu redno

spremljajo ta obolenja. Žene iščejo pomoči v različnih zdravstvenih ustanovah — od domačih ambulant do zdravilišč (Dobrna) in klinik, vendar so uspehi zdravljenja pogostoma dokaj pičli in do popolne ozdravitve pride le redkokdaj.

Ena najusodnejših posledic splava je jalo v oči žene, do katere pride iz dveh razlogov: 1. Zaradi vnetja po splavu se v ozkih votlinah jajcevodov razrasejo nežne zarastline, ki popolnoma zapro jajcevod in tako onemogočijo potovanje ženske spolne celice od jajčnika proti maternici. Ker pri takšnem stanju ne more priti do združitve ženske in moške spolne celice, je torej zanositev nemogoča. Pri posebno veliki želji po otroku se poizkuša doseči izboljšanje z operacijo, ki je le včasih uspešna. 2. Posebno težke posledice ima splav pri dekletu, ki je prvič zanosilo. Prva nosečnost namreč zaradi obilja hormonov zelo ugodno vpliva na telesni razvoj nosečnice. Mnogo žena se popolnoma razvije šele med prvo nosečnostjo. Če pride do prekinitve te nosečnosti, ostane dekle telesno nerazvito za vse življenje. Notranji spolni organi zakrknijo in v večini primerov zanositev ni več možna.

Nadalje opažamo pri ženah, ki so splavile, delno jalo v oči, oziroma primere izvenmaternične nosečnosti. Tu gre za delno zaraščanje jajcevodov, po katerih sicer lahko potujejo mnogo manjši spermiji, medtem ko je za prehod jajčeca votlina preozka. Do združitve obeh spolnih celic pride izven maternice — običajno v jajcevodu ali celo prosto v trebušni votlini. Oplojeno jajčece se razvija na tem neprimernem mestu približno tri tedne, nato pa se nenadoma razpoči: pojavi se huda krvavitev v jajcevod ali v trebušno votlino, ki je povezana s krčevitimi bolečinami v trebuhu in težko splošno prizadetostjo žene. V tem primeru reši ženi življenje le takojšnja operacija.

Tudi frigidnost — odsotnost prirodnega doživljanja spolnega akta — je dokaj pogostna posledica splavov in številnih neprijetnosti, ki so povezane z njimi. Nadalje naj omenimo še nepravilnosti

»Urejeno družinsko okolje — zdrava rast otrok!« (Foto: dr. B. Celcer)

menstruacije (močne, boleče in neredne) in motnje pri eventualnih poznejših porodih (priraščenost in nepravilna lega posteljice, močne krvavitve po porodu), ki jih prav tako pogostoma zapuščajo splavi.

Oglejmo si še socialno ekonomске posledice splava. Poleg številnih obolenj, s katerimi smo se pravkar seznanili, povzroča splav naši družbi veliko gospodarsko škodo. Ginekološki oddelki po vsej republiki trošijo ogromne količine krvi, s katero rešujejo življenje žena, ki so jih pripeljali v zadnjem hipu v bolnišnico. Zaradi okuženja pri splavu pride v mnogih primerih do težkih vnetij na maternici in notranjih spolnih organih, ki jih je moč obvladati le z velikimi količinami penicilina in drugih podobnih zdravil. Mnogo premajhno število postelj na ginekoloških oddelkih nikakor ne more reševati vseh potreb. Žene s splavom zavzemajo velik del bolniških zmogljivosti, ki bi jih sicer lahko nudili ostalim ginekološko obolelim ženam. (Na mariborskem ginekološkem odd. zasedajo žene s splavom kar 52 % vseh kapacitet.) 1962. leta so znašali stroški za zdravljenje žena s splavom v SRS nekaj preko 118.000.000 dinarjev — vsota, ki je nedvomno ogromna in ki bi jo lahko izkoristili za nešteto drugih potreb.

Toda to še ni vse. Žena, ki je zaposlena v proizvodnji, izostane s svojega delovnega

mesta zaradi splava 10 do 14 dni. Po povratku na delo je njena delovna sposobnost še dalj časa bistveno zmanjšana in rezultati dela temu primerni. Gospodarska škoda, ki tako nastaja, je ogromna in gre zopet v milijone.

Tudi v družinskem krogu pride pri zakoncih, ki s splavom rešujejo vprašanje narajanja, do postopnega razkroja harmoničnih odnosov. Strah pred neželenim izostankom mesečnega perila povzroča kronično napetost med zakoncema. Povsem razumljivo je, da se otroci v takšnem nevrotičnem okolju ne morejo normalno razvijati. Primanjkuje jim zlasti sproščenosti in topline, ki sta bistveni za razvoj zdrave osebnosti.

Za zaključek samo še tole: videli smo, da je splav veliko zdravstveno, socialno in gospodarsko zlo, ki načenja zdravje naših žena, ogroža vzgojo naših otrok in povzroča milijonsko škodo nam vsem. Zatorej je naša skupna dolžnost, da zastavimo vse sile in skušamo zaustaviti plaz, ki odnaša s seboj naše največje dobrine. Za danes naj le povemo, da predstavlja najuspešnejše sredstvo v borbi proti splavu masovna uporaba sodobne kontracepcije. O njej smo že pisali pa bo treba spet in spet. Da bi le kaj zaleгло in pomagalo!

Na Ravnah, oktobra 1963.

TURISTIČNI TEDEN V ČRNI

Bogata beseda ob otvoritvi

Prizadevno, z ljubeznijo in najboljšo voljo prirejamo letos že VI. turistični teden. Z njim želimo gostom — obiskovalcem približati in na stečaj odpreti vrata našega planinskega sveta. Popeljati jih želimo v prirodno zakladnico lepote, zanimivosti in miru, ki jih je pri nas — kakor redko kje — vsakomur na razpolago v obilni pa vendar nevsiljivi meri.

Začudenim in prevzetim očem obisko-

valca se razodene delček koroške pokrajine, ujet med Peco, Rađuho, Olševo, Smrekovec in Uršljo goro: gozdovi, globače, hribi in gore. Na slednjem koraku se proži in ponuja nekaj novega, še lepšega. Kamorkoli krenemo: proti Smrekovcu, v partizansko Koprivno ali pa tja gor v Toplo — povsod je razlita prirodna opojnost in lepota.

Črna se stiska v ozko kotlino pod Obisto-

vimi pečmi. Obdana z visokimi hribi ustvarja občutek odrezanosti, veličastne samote in miru. Njeno vseskozi gorato okolje povezujejo sklenjeni gorski hribi, ki se nikjer ne znižajo pod 1000 m. Kljub vsemu je tu že iz davnine nepretrgano kipelo bogato življenje. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Srednjeveška naselbina, imenovana po temnih gozdovih, se prvič omenja kot posest grofov Spanheimov. L. 1439 je tu razsajala kuga, 1472 in 1476 so vas izropali in razdejali Turki. Pozneje je Črna pripadala grofom Thurn-Valsassina vse do l. 1782, ko je bilo odpravljeno dedno kmetisko podložništvo. L. 1603 so se na kmetiji pri Rezmanu naselili jezuiti.

Morda je spomin nanje do danes ohranjena plošča, vzdignjena nad vrati Rešerjeve domačije z vklesanim starogrškim napisom (glej sliko spodaj): kar slovensko pomeni — danes meni, jutri tebi.

Ljudje našega kraja so bili do začetka preteklega stoletja zgolj prikrita, toda neugnana življenjska sila, brez vodilne plasti, ki bi usmerjala njihovo usodo. Ohranjali so domačo govorico in v njej ustvarjali veselo in žalostno pesem. Zgodbe o Turkih, grofih in bircih. Svojo ustvarjalno moč so izživeljali v rezbarstvu, v gradnjah ponosnih domačij in svojih kašč, v narodni ornametiki, poslikavanju stekla in panjskih končnic. S trdim delom in življenjsko usodo so potrjevali vse tradicionalne vrednote, ki jim pravimo: delavnost, ljubezen in sožitje med ljudmi, sovraštvo do zahrbtnosti in naravna povezava pozitivnih sil v boju proti pogoltnosti, razkrojevanju in sebičnosti. Poleg naravnih sil in osebnih človeških vrlin so jim krojili usodo tudi tokovi in boji, ki so pljuskali v dolino iz zunanje-ga sveta.

V tradiciji in elementarnosti, podedovanih z izročilom rodov, so postali neizčrpna zakladnica slovenske narodne, življenjske moči in del temelja, na katerega je bilo mogoče graditi moderno nacionalnost, ki jo je na demokratičnih osnovah uresničil v najtežjih dneh naše zgodovine narodno-osvobodilni boj. Zato se je lahko v času okupacije tudi pri nas razživel uporniško gibanje z vso življenjsko silo in doseglo vrhunec v partizanski, svobodni Koprivni. Veliki, zgodovinski pomembni dogodki so se takrat odigrali v našem karavanškem svetu. Hribovski zaselki, obdani od neizmernosti gozdov, so vso dobo minulih, težkih dni nudili domovanje borcem narodno-osvobodilne vojske. Koprivna, Topla, Bistra, Ludranski vrh, Javorje in Jazbina so postali prava svobodna vozlišča in mostiča, ki so povezovala Koroške Slovence tu in onstran Karavank. Edinstveno in brez primere je bilo gibanje, ki je v enotni in uporni odločnosti združilo borce — partizane in naše delovne ljudi.

Ko vpijamo gorsko lepoto pokrajine, ko se seznanjamo z njenimi zgodovinskimi znamenitostmi, z lepo klimo, z bogato rastjo, cvetjem in sadom, z našo ljubo divjadjo, z delom in domom naših ljudi, mi prihaja v spomin stara pesem, ki pripoveduje in poje o grlici — ptički hrepenenja. Ona, ki je samo drobno hrepenenje — se nikoli ne more napiti čiste studenčnice, ker si jo vedno poprej skali s svojimi nožicami.

Naš svet, obdarjen z vsemi prirodnimi lepotami je brez dvoma osnova turističnih zahtev ter tudi njihovo uresničenje, ki ga

Plošča oziroma napis na Rešerjevi hiši

moramo uresničiti z zagotovitvijo solidnih uslug, zavedajoč se, da je gostišče — prijetno in domače — prvi pogoj za zadovoljitev gostov letne in zimske sezone.

V našo izrazito obrobno alpsko kotlino navali pozimi snega in mraz se vleže vanjo, da v srežu in ivju zacvete drevje in slednji grm. Potoki zakipe in voda v strugah se dviga od mraza. Tedaj obsežne snežne poljane, odete s pršičem, nudijo prelepa smučišča, ki vabijo, da vabila odkloniti ni mogoče.

Ko pa zabuči po gorah jug — tedaj pravijo — se tepeta gornik in zdove in ko sonce nadvlada zimsko silo, narasto potoki in hudourniki. Potem obišče pomlad ta gorski svet. V gorah praznuje svatovščino rušev. Poje in se pretepa po sneženih zaplatah, da kri kaplja na bela tla. S krvavordečimi rožami, z vztrajnim gruljenjem in bojevitim prhanjem vabi, zmaguje in odganja, da pozneje lahko vzbira.

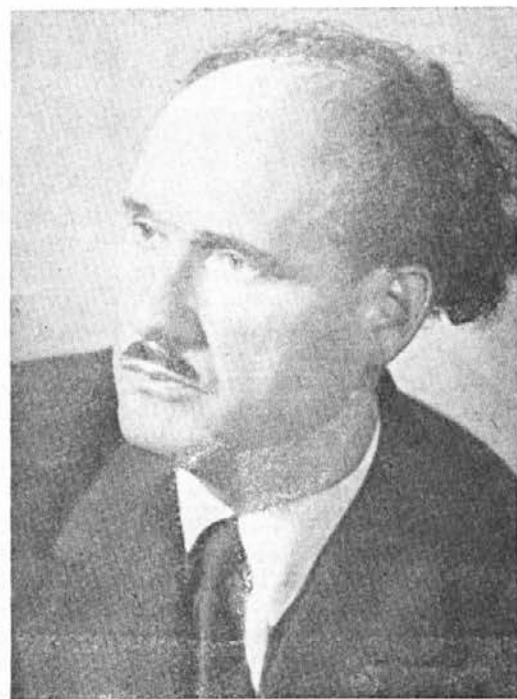
Čudovita je pri nas pomlad, ko lesovi cveto in v vetru šume. Drevo se pripogiba drevesu, rdeči cvet macesna se sramežljivo dotakne visečega pajčolana ostarele smreke. In ko še močnejše zapiha veter — takrat

se iz širne, cvetoče, temno zelene prostranosti dvignejo zlato-rumeni oblaki, ki zakrijejo razgled; — oblaki cvetnega prahu z milijoni življenja bodočih klic so vsakomur, ki jih uzre, silno doživetje. Takrat človek začuti, kako močno in neuklonljivo živi narava. Zave se, da to življenjsko kipenje opaja in plemeniti naše koroške ljudi in jim daje njihovo samorastniško svojost.

Težko je dojeti, ali to neizmerno zakladnico lepote ustvarja priroda sama, ali pa iskrenost njenih ljudi, ki te, obiskovalca, pozdravljajo in prijazno nagovarjajo. Uko-reninjeni v zemljo teh naših globač, v bogastvo neskončnih gozdov, v temne rove rudnikov, so vsekakor s svojimi značaji vtisnili kraju neizbrisni pečat.

Kdor doživi to čudovito lepoto, miren, vesel in prevzet ostane v našem planinskem svetu ter kakor začaran obiskuje hribe in gore. Prijetna in domača naša koroška zemlja ga privede nase in prepriča, da se tod tudi grlica — ptica hrepenenja — lahko napije najčistejše in neskaljene studenčnice.

A. M.

Dr. Davorin Flis je bil domačin iz Štor pri Celju. Kot zdravnik je deloval od leta 1924 v Polju pri Ljubljani in v Mariboru, od leta 1928 — torej 35 let pa na Prevaljah, kjer je opravil pomembno delo tudi pri telesnovzgojnih organizacijah

verjeli, da je smrt zapustila lesk te lepote v njegovih očeh in mu prizanesla z mrtvo grozo.

Na pogrebu nismo veliko govorili. Govorilo je tri tisoč molčečih ljudi, ki so korakali od enega konca Prevalj do drugega.

Dr. J. S.

KLIC TABORNIKOV

Iz leta v leto si utiramo pot v bodočnost, vsako leto se sestajamo, si zadajamo nove naloge, da jih izvršujemo. Tudi letos se je naš odred udeležil več akcij, ki smo jih priredili sami ali pa smo bili povabljeni iz drugih odredov. Povsod smo dosegli kar lepe uspehe. Prva naša akcija so bile sankarske tekme. Udeležilo se jih je precej pionirjev in članov odreda. Dobili smo tudi vabilo za pohod v Jajce, ki se ga žal nismo mogli udeležiti zaradi finančnih težav in ker imajo člani že izrabljene dopuste.

Tudi posamezni vodi so izvedli taborjenja. Vod Apačev je teden dni taboril v Retečah, drugi vod je taboril v Mislinjski dolini, Malgajev vod pa bo odšel na taborjenje v Pulo. Naš odred je pomagal pri gradnji planinskega doma.

Udeležili smo se pohodov po partizanskih poteh, o katerih smo napravili zapiske. Spomenike iz NOB smo fotografirali in tudi opisali njihovo zgodovino. V programu imamo še več pohodov. Organizirali bomo tudi vodniški tečaj, težave imamo le s šotori in finančnimi sredstvi.

Če bo odred vsestransko marljivo delal, bomo tudi prepreke preskočili in odred z marljivimi člani bo prišel na zeleno vejo. Želim, da odred ne bi nikoli zamrl, da bi pomagal mlademu človeku spoznavati naravo in ustvarjati socialističnega človeka, ki bi pomagal drugim in tako naprej koristil naši socialistični Jugoslaviji.

Naprej bi pa še naj svetilo naše taborniško geslo:

S prirodo k novemu človeku!

Karel Krevh,

Črna na Koroškem. Sprejaj nastanitveni del hotela (restavracijski prostori itd. so v posebnem traktu levo). Ustanova je velika pridobitev za tujski promet v eni najlepših pokrajin te dežele. Ampak domačini smo zgradbo že po svoje krstili za — čebelnjak. Da bi le bil!

Dr. Davorin Flis

Celo pogreba se je ustavilo pred pokopališčem, ko so se zadnji pogrebci uvrščali vanj pred domom »Partizana«. Pogreb dolg dva kilometra. Sprevod, ki je zaprl cesto, da so se nabrali avtomobili v začudeno kolono.

Nihče ni pošiljal vabil...

Bil je mehek jesenski dan. Mehke modrikaste senčice v lesovih in rumeneče listje — otožna žalost dozorelega leta.

Star je bil 68 let in 40 let zdravnik. Dolga doba, ko v miru odložiš bel plašč in na sprehodih srečuješ tiste, ki so se ti v roke porajali in odraščali v varni zdravniški

skrb. Pa ni odložil belega plašča. Sam je verjel in mi smo verjeli, da je bolj mlad in čil, kot je bil.

Bil je zdravnik in družbeni delavec. Vrasel v kraj in ljudi, ki so se z njimi pletle neštete tople vezi, ko so bili v stiskah.

Mladega zdravniškega rodu ni imel prilike učiti in voditi. Takrat ko so se mladi učili medicine in drugi rasli v stroki, se je tolkel v prvi bojni črti. Za zdravje in življenje. Mladih ni učil in vodil, toda bil je in ostal bo vzgled: česar laboratoriji ne nauče in aparature — sijajnih humanih načel, ki medicince naredijo zdravnika.

Ko ga je zrušila smrt, je zrl dubrovniško sonce in Lokrum, zeleni otok ljubezni in kamnito lepoto starega mesta. Radi bi

Mežiška vas pred sedemdesetimi leti

Cela vas je tedaj štela samo 24 hišnih števil. Danes jih šteje že okoli 200. Številno prebivalstva v vsej občini je bilo okoli 700 do 800. Fužinarjev z družinami okoli 100, rudarjev tudi ne več, nekaj drvarjev, vse drugo pa posestniki in par obrtnikov. Gostiln je bilo pet, ena trgovina, ena pekarna, en čevljar, 2 krojača, lončar, tkalec in ročni kovač.

Od državnih uradov so bili v Mežici: občina, pošta in žandarmerija. Osnovna šola je bila zgrajena leta 1877 — 2 razreda in 4 oddelki; en razred je imel 2 oddelka. Tajniške posle na občini je opravljal učitelj.

Pošta je uradovala zjutraj od 8. do 12. ure in popoldne od 3. do 6. ure. Ker tedaj še nismo poznali avtomobilov, je prevažal pošto vsak dan s črno plahto pokrit državni poštni voz s parom konj zjutraj iz Črne do Mežice. V Mežico je pripeljal okoli 8. ure voznik Stoparjev Franc. Gredoč je že trobil proti vasi s trobento: »Trara, trara se že pošta pelja!« da so se ljudje pripravili za pot v Pliberk na vlak ali pa v mesto po opravkih, ker glavni uradi so bili tedaj v Pliberku: sodnija, notar in vse drugo. Peljal je iz Mežice proti Rehtu in čez Bleke po hudem klanecu do Blekarja pod Klanecem, potem pa skozi po ravnem do cilja. Popoldne proti 5. uri pa je že trobil od Rehta dol do Mežice in potem naprej do Črne, kjer je izpregel. Poštni voz je imel za 6 oseb prostora. Na zunanji strani plahte pa je bil naslikan avstrijski grb z napisom Kaiserlich-königliche Österreichische Post. Na eno stran do Pliberka je stala vožnja 60 krajcarjev za osebo. Druga cenejšega prevoznega sredstva tedaj ni bilo. Če si pa fajakarja najel, si plačal na eno stran 2 goldinarja v Pliberk, na Prevalje pa 1 goldinar in pol.

Prvo kolo, ki sem ga videl, je imel kajžar, Italijan, v drvarnici med staro ropotijo. Prvo kolo je bilo visoko do enega metra, drugo pa majhno zadaj do 1/4 metra. Pri hiši se je reklo pri Tomazziju, danes pri Kasniku. Prvo kolo današnje oblike je kupil nekje v mestu Anton Hribar, čevljar v Mežici, potem pa jih je bilo kmalu več.

Kdaj pa je prvi avtomobil peljal skozi vas, mi ni znano.

Danes imajo pa kmetje motorje in avtomobile. Skozi vas se jih vsak dan pelje približno 200. Aeroplani sem videl prvič leta 1918, ko je bil splošen umik avstro-ogrske armade na italijanski fronti, ko so bežali z zapada preko Koroške nad nami proti gornji Štajerski. Danes ne mine dan, da bi ne peljal kateri na tej progi visoko nad nami proti Celovcu. Še ponoči ga čuješ skoraj vsako noč.

Nekaj smo pa imeli še tedaj, česar danes pri nas skoraj ni več — ljudsko petje. Vsako nedeljo ali praznik so bile gostilne polne. Po maši so se zbrali »gvišni« pevci in zapeli do južine par lepih slovenskih pesmi. Zabave je bilo dosti tudi na kegljiščih. Na vasi je bilo dvojno, Stoparjevo in Obe-narjevo. Fužinarji pa so imeli tudi svoje izven vasi. Ob sobotah zvečer pa so se zbrali pevci na Komarjevem hribu. Komarjevi in Kompanovi so bili posebno dobri pevci, tudi ženske so pomagale. Peli so lepe narodne pesmi: Nocoj je an lep večer, Meglice dol po padajo, Moj fantič je na Tirolsko vandro, Plenice je prala na frišnem studenc in še koliko drugih več. Danes kaj takega ne slišiš več, kvečjemu kake pijane razgrajače v gostilni.

Saj imajo tudi pevski zbor skupno z žerjavskimi in črnjanskimi pevci, ki ga vodi izšolan zborovodja, tega pa čuješ samo pri nastopih, igrah, raznih prireditvah in pogrebih. Preprostega petja med ljudstvom brez not pa ni več slišati. Stari pevci so pomrli, mladina se pa ukvarja danes s športom, telovadbo in drugimi igrami, kar je za mlade koristno, za bolj stare pa nima pomena. Dandanašnji je pač vse bolj moderno, kakor zdajšnje razmere zahtevajo, in ljudje se morajo tudi s tem zadovoljiti in se privaditi. Zopet še nekaj o stari mežiški vasi.

V Fužinarju od 20. II 1955 je slika stare vasi, pač pa odpadejo od leve strani, koder gre cesta na vas, še 2 vili in 6 hiš za delavska stanovanja, ki so bila pozneje zgrajena. »Koroški Fužinar« od 29. XI. 1955 piše

nekaj o prevozu pošte Črna—Mežica s konjsko vprego, da je prenehala, ko je stekla železnica Maribor—Celovec. To pa ne drži, ker železnica je stekla leta 1863, pošt-ni voz pa je še vozil v letu 1897, ko sem se še jaz peljal z njim iz Mežice na pliberški kolodvor.

Rudolf Jasser

DOMAČA KRAJEVNA IMENA

Ob sestavi bližnjega zemljevida za ta predel, ki ga ima v namenu in sestavi naša TURISTIČNA ZVEZA, smo pri poimenovanju krajev prislunili vrednim pripombam.

Tudi pri nas je namreč s tem svoja težava in je zato toliko bolj prav, da izdatelj posveti pozornost tudi takim domačim kulturnim vrednotam, kakor so domača krajevna imena. Marsikaj so pisarne izmaličile.

Naj tu ponovimo oziroma navedemo nekaj takih zadev:

Mislinje — tisto vasico tam doli nazivamo sedaj uradno »Mislinja«, ljudsko pa je »Mislinja«, »Mislinje« le voda — potok, kraj pa je Mislinje, v Mislinju itd. In kljub tej jasnosti vzdržujemo uradno napako naprej.

Topla — je strahoviti glomast istočasno najbolj lirične prirode. Čim pa to stvarstvo nazovemo »Dolina Tople«, skazimo vse skupaj. To je Topla, ki ne potrebuje nobenih drugih nedoseženih poimenovanj.

Na Kiséli vodi — Reklamni instinkt prvih podjetnejših lastnikov vrelca je postavil tedaj naziv »Römerquelle«. Reklamni trik Schützov je vseeno uspel in še nokam dišal je po objektivnosti, ker je tam skozi šla rimska cesta. Domačini pa pravijo od pamtiveka: na **Kiséli vodi**.

Sentanel — ta biser na soncu, ki ga označujejo na zemljevidih s prebito izgovorjavo St. Daniël, je pri nas že davno Sentanel itd.

To so take stvari. In koliko je še tega, vnes pa tudi primeri, ko ne veš kam bi dal... Posebno naše ljudstvo v teh imenitnih odjekih ter ob zdravni utraganosti včasih strahovito zakroži, po svoje zapoje oziroma krajša vse skupaj. (Četrty primer je že iz tega poglavja.) Ampak povsod na svetu je tako: Naša Prlekija, Tirolarija, ali pa tam, kjer eno pišejo, drugo pa izgovarjajo. Kdo bi mogel ljudstvu oporekati.

Nazadnje pa neki red le mora biti — in gre le za najhujše — za nesmisle.

Pozdrav od vojakov pošilja naš sodelavec Herman Hrga. Domovini služi v sončni Dalmaciji in se spominja sodelavcev, prijateljev in — prijateljic. Posredujemo pozdrav vojaka z odzivom tovariških želja za vse pridobitve v naši častni armadi.

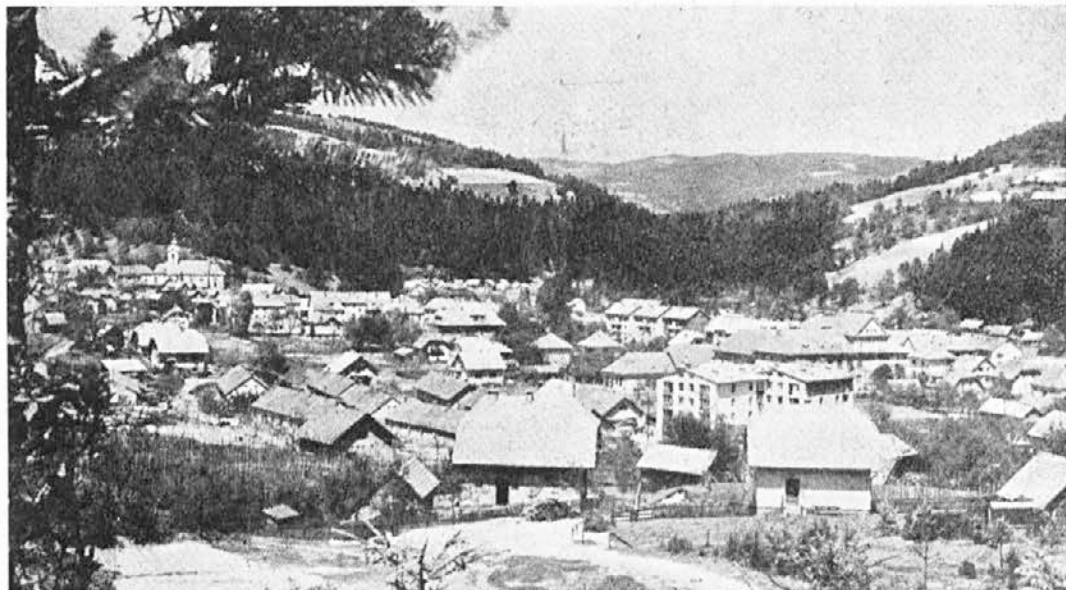
Zmerom se radi oglasijo naši sodelavci — vojaki, vendar vse te pošte ne objavljamo, ker naš list tako naredko izhaja, vselej pa smo lepega spomina.

Slikarska razstava

V likovnem salonu v študijski knjižnici na Ravnah smo 6. novembra 1963 odprli razstavo del dveh naših umetnikov iz Maribora. Akademski slikarja Lajči Pandur in Janez Vidic sta razstavila vsak po 19 del.

Razstava, ki je bila pod pokroviteljstvom sindikalne organizacije železarne ter DPD Svoboda Ravne, je bila vredna prireditve ter v celotnem pojavu zares spodbudna misel na likovni salon s čestejšimi takimi prikazi.

Ker bo razstava odprta še mimo datuma zaključka našega lista, bomo o prireditvi več napisali v prihodnji številki.

NOVA MEŽIŠKA VAS

Na sliki manjka samo zgornja vas od cerkve proti zahodu — torej samo osem delavskih hiš pa bi imeli pred seboj celo Mežico

Zgodovinski pregled koroškega železarstva

Od vsega začetka je »Koroški fužinar« po-svečal besedo tudi zgodovini železarstva, kajti svojo tradicijo okvirja in nas v razvoju opo-zarja na vrednosti in napake, na napredek pa tudi na propad posameznih pokrajinskih vej železarske delavnosti. Tako smo imeli tudi namen in smo že nekajkrat obljubili nekoliko bolj zbrano prikazati vsaj železarstvo bliž-njega vzhodno-koroškega predela, ki je eno najstarejših na svetu. Zmerom pa je prišlo kaj vmes, da smo to reč odložili in jo končno zbrali šele po 12 letih izhajanja našega lista.

Leta 1954 je Ivan Mohorič v svoji knjigi In-dustrializacija Mežiške doline zajel tudi zgo-dovino domačih železarn. Kakor avtor sam pove, je vsaj glede roka njegovih vrednih po-pisov in izdaj ustregel najprej naši prošnji. To nas je naprej opogumilo za še širše zajetje tako zanimive zgodovine ene najstarejših žele-zarskih delavnosti prav na tem področju. Medtem se je v vseh letnikih »Koroškega fu-žinarja«, pa celo v maturitetnih raziskavah, ki jih je predvsem spodbudila omenjena knji-ga, vseeno nabralo nekaj dopolnilnega gradi-va. Povezati oziroma vključiti vse to v skupni kratki popis je bila ena izmed nalog te raz-prave.

Istočasno smo torej namenili razširiti ta že-lezarski razgled po fužinah in kopiščih okoli predzgodovinskega hüttenberškega rudnika, kjer železarstvo te nekdanje baze sploh za-čenja.

In ker celotnega bogatega gradiiva, ki se pe-ča z železarsko zgodovino teh krajev, noben sestavek ne more nadomestiti, so tu vključena tudi vsa taka opozorila na temeljno literaturo za še bližje zasledovanje in spoznavanje ko-roškega železarskega sveta, na kar avtor še posebej spominja. Predvsem gre tu za knjige dr. Wiessnerja in I. Mohoriča ter za razprave prof. Baša, dr. Fr. Sušnika oziroma za članke posameznih sodelavcev našega lista.

Da je namen do te mere uspel, je najprej zasluga železarne, ki je omogočila tudi potrebni ogled železarskih pušč oziroma spomenikov nekoč tako živahnega koroškega železarstva. Zahvala gre tudi direktorju Tehniškega mu-zeja Slovenije, Marjanu Vidmarju, za pomoč pri raziskavi ter za slikovni material. In konč-no se z zadovoljstvom zahvaljujemo še avtorju skrbnega zbira in sestave te koroške železar-ske povesti.

Posebej pa se tudi z naše strani zahvalimo celovskim muzejskim krogom, zlasti še zgo-dovinarju, deželnemu svetniku dr. H. Wiessner-ju za vso pomoč, kakor tudi tolmačem po fu-žinah.

Uredništvo

Predzgodovina in antika

Začetki železarstva segajo nekako v 4. tisočletje pr. n. e. in so zaviti v bajke. Žele-zo so pošiljali bogovi z neba — meteorsko železo — ali pa so ga pridobivali palčki v zemlji. Zato so imeli železarji že zelo zgo-daj svojega boga — Hefajst, Vulkan, ger-manski Thor s kladivom —, kovače pa pri-števamo med najstarejše obrtnike, ki ve-ljajo pri primitivnih ljudstvih še dandanes za čarovnike — saj se je bajeslovni kovač Wieland iz nemških sag naučil svoje umet-nosti pri palčkih.

Sprva je bilo železo redko, zato je bilo dragoceno in so ga uporabljali za nakit. Potem sta skozi stoletja živela železo in bron drug ob drugem in šele od l. 700 pr. n. e. so začeli uporabljati železo tudi za orožje in orodje.

Pridobivanje železa pa je prineslo tudi nov način obdelave. Bron so prej le topili in ulivali, železo pa so kovali, ulivati so se ga naučili razmeroma pozno. Zelo zgodaj

pa so ga znali tudi kaliti vsaj na površini, saj govori o kaljenju že Homerjeva Odise-ja v prizoru, ko Odisej iztakne Polifemu oko.

Ne da bi bili ti prazgodovinski železarji kaj dosti vedeli o metalurgiji, so jih izkuš-nje naučile, da je kaljenje uspešnejše, če pride železo pri tem v dotik z določenimi organskimi snovmi. Tako so ga v Egiptu in Arabiji kalili v kameljih odpadkih, Wie-land pa je železne drobce zamesil v gosjo pičo in potem kalil svoje slavne meče v gosjih odpadkih. Da to ni le pripovedka, dokazujejo podobni postopki v stari Indiji.

Na našem ozemlju in dalje na severu so takrat živeli Iliri. Iz tistega časa je veliko grobišče, ki so ga v drugi polovici prejšnje-ga stoletja odkrili v salzburškem Hall-stattu, po katerem so tudi starejšo železno dobo (od 1100 do 700 pr. n. e.) imenovali hallstatska doba.

V več kot 1000 grobovih bogatih hall-statskih solarjev so našli železne meče in sulice, posodo, orodje in nakit. Avstrijski zgodovinarji trdijo, da je to orodje in oro-žje skovano tudi iz koroškega železa, ki naj bi ga bili hüttenberški rudarji nosili v

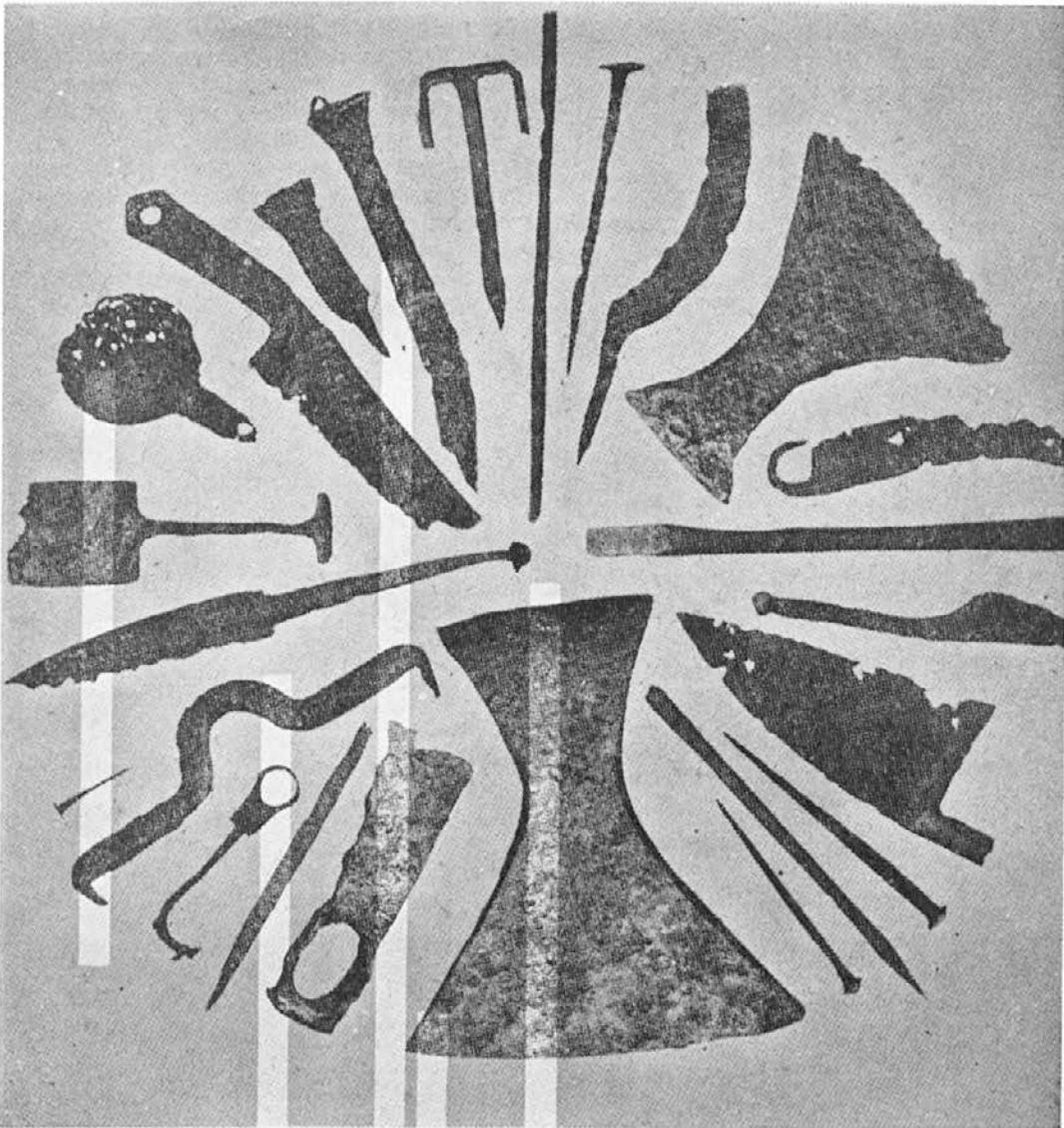
Hallstatt kot zameno za sol. To pa pomeni, da je koroško železarstvo staro nad 2500 let.

V mlajši železni ali laténski dobi so prišli v naše kraje Kelti. Njihova država No-ricum je bila že slavna po svojem železu, ki je bilo izredno trdo in prožno. Rimljani, ki sami niso imeli železa, so ga pa veliko potrebovali, niso mogli prehvaliti kvalitete noriškega železa.

L. 15 pr. n. e. je postal Noricum rimska provinca, v kateri je železarstvo cvetelo. Ugasnilo je šele ob preseljevanju narodov, ko je zamrlo skoraj za 500 let.

Pomembna najdišča iz tiste dobe so: Bal-dersdorf, kjer so odkrili zidano keltsko ta-lilno peč, kladivo in nakovalo, Breg pri Rožeku, Žvabek, Guttaring, Feldkirchen, Magdalensberg. Na Knappenbergu so ru-darji našli človeške kosti in rudarsko orod-je iz 1. stol. po n. e. To so očitni sledovi obratne nesreče v rimskem rudniku, ki jasno dokazujejo, da so takrat tam že ko-pali železo.

Najstarejše železarstvo je bilo večinoma plod naključij. Neredko so naleteli na že-lezo tudi pri iskanju dragih kovin. Odkrili

Jekleno orodje iz 1. stol. pr. n. e., ki so ga našli v razvalinah keltskega mesta na Magdalens-bergu pri Celovcu. Narejeno je iz slavnega antičnega noriškega železa, ki je bilo po kvaliteti skoraj enako našemu današnjemu nelegiranemu orodnemu jeklu.

so rudo na površini zemlje, z dnevnim kopom morda prodirali v globino in šele nazadnje začeli riti v zemljo.

Prvotno so pridobivali železo v tako imenovanih **talilnih jamah-talnicah**, ki so jih izkopali v pobočja hribov. Premer takšne jame, ki so jo odkrili pri Hüttenbergu, je bil ca. 120 cm, globina 1 meter. S kamni obložen rov je vodoravno dovajal zrak v ognjišče. To jamo so napolnili s plastmi rude in oglja. Produkt je bil žilindrasta železna kepa, primerna za kovanje. Iz 50–60 % rud so na ta način dobivali ca. 15–20 % železa. V Mosinzu pri Hüttenbergu so kmetje še pred 80 leti pridobivali železo na ta način.

Talilnim jamam so sledile **vetrne peči**. Sledovi so še ohranjeni v Hüttenbergu, Lobnu pri St. Leonhardu, Waldensteinu in Baldersdorfu.

Te peči sodaste oblike so merile 90 do 120 cm v širino, 150–180 cm v višino in so predstavljale jašek, čigar notranja stran je bila obložena z ilovico ali z ognjeobstojnimi kamni. Postavljali so jih na vetrovni krajih, da so s preprihom pospeševali goreenje, pozneje pa so dovajali zrak v peči z mehovi na ročni ali nožni pogon.

V takšno peč so naložili plast oglja, plast rude pa spet oglje itn. Ko se je med taljenjem kup sesedal, so znova dodajali oglje in rudo. Talili so 10–12 ur, rezultat pa je bila 100–150 kg težka kepa testastega železa na dnu.

Železo so predelovali delno v Noriku, delno pa v Brescii, Veroni in Mantovi. Napisi na nagrobnikih iz rimske dobe omenjajo najemnike in upravnike rudnikov in fužin, kar dokazuje, da je bilo takrat železarstvo v državni upravi.

Repači in plavži

Železovo rudo je bilo na Koroškem najti v dveh velikih pasovih: na severu največ okoli Hüttenberga in na jugu v Karavanah. Severna rudišča so bila dosti bogatejša od južnih.

Prvi železarji na Koroškem so bili kmetje, ki so na svojih posestvih našli rudo. Železo so plavili ob kmečkih delih. Če pa je bilo rudišče bogato, so najemali delavce, da so delali zanje. Za takšna večja podjetja vetrne peči niso več zadostovale, posebno sitno pa je bilo na roko po dvanajst ur poganjati meh.

Voda naj bi nadomestila človeka tudi pri tem delu, zato so preselili peči s hribov v jarke in globeli k potokom.

Zdaj jim je vodno kolo gnalo meh. Za zaščito so postavili kočo in zgradili skladišča za oglje. Peči, ki so sicer delovale po istem principu kot vetrne, so se povečale in delno spremenile.

Takšna peč »na volka« je bila 180 do 250 cm visoka, pravokotna, pozneje pa okrogla in še višja. Sprednja ali »prsna« stran je imela ca. 60 cm široko odprtino — »prsi«, ki so jo med taljenjem zamazali z ilovico, vanjo pa vtaknili ustja mehov.

Na nasprotni — »vodni« strani, ki je bila obrnjena k potoku, je bila špranjasta odprtina, prav tako zadelana z ilovico. Skoznjo je odtekala žilindra.

Taljenje je trajalo približno 20 ur, pridobljenega železa pa je bilo ca. 750 kg. To železno kepo ali »volka« so jemali iz peči skozi prsi.

Nekatere peči so imele tudi repače — kladiva na vodni pogon — s katerimi so prekovali železo v palice, težke do 9 kg.

Peči na volka so delale od marca do septembra; v ostalih mesecih je voda navadno zmrznila. Takšna peč je dala na leto 130 do 140 ton železa. Zadnja je ugasnila v hüttenberškem revirju l. 1775 — davno potem, ko so glavno besedo v železarstvu že prevzeli mali plavži.

Od peči na volka do plavža je šel razvoj na ta način, da so dodajali vedno več mehov in zidali vedno večje peči. Tako so tudi iznašli lito železo.

Ko so namreč začeli uporabljati vodno silo za pogon mehov v talilnih pečeh, se je zaradi pomanjkanja izkušenj pogosto

zgodilo, da so dovajali v peč preveč zraka. Posledica je bila tako visoka temperatura, da so dobili iz peči namesto kovnega železa surovo železo — grodelj, ki ga ni bilo mogoče kovati. To je bilo takratnim talilcem sprva nezaželeno in so produkt imenovali »svinje«. Kasneje so ugotovili, da je z žilavljenjem, to je s taljenjem v oksidacijski atmosferi, mogoče iz surovega železa dobiti kovno jeklo. Ta izdelava v dveh fazah je omogočila povečanje kapacitet in je v bistvu postopek še danes ohranjen. Uspeh je bil tem večji, čim močnejši so bili mehovi in čim višje so bile peči. Tako so se iz starih peči na volka razvili plavži.

Kako je potekalo delo pri takšnem plavžu v 16. stoletju, je podrobno popisal francoski pesnik, dvorjan in fužinarjev sin Nicolas (Miklavž) Bourbon starejši (1503 do 1550) v pesnitvi Ferraria.

Najprej so šli možje podirati drevje — bukve, jesene in borovce. Izogibali so se macesnom in hrastom, ker njihov les ni bil primeren za oglje.

Les so spravili k oglarjem, ki so na visokem, suhem kraju sedem dni žgali kopo, oglje pa potem pripeljali k fužinam.

Medtem so rudarji nakopali rudo. Iskali so jo povsod tam, kjer je bila zemlja rdeča. Rudo so najprej očistili, oprali, jo pražili, zdrobili in jo zvozili k plavžu, ki je stal ob potoku. Zunaj je bil plavž iz navadnega kamenja, znotraj pa iz ognjestalnega kremenovca. Vodno kolo je gnalo dva velika mehova iz volovske kože.

Ko so naložili plavž z ogljem in rudo, je topilec pazil na enakomerno dovajanje zraka v peč, z dolgim kavljem pa je ločeval žilindro od železa. Pomagal mu je nosač, ki je prinašal rudo in oglje, da je zalagal, kadar se je goreča masa v peči znižala.

V bližini so obrtniki iz ilovice izdelovali modele, v katere so potem ulivali železo.

Surovo železo iz plavža je bilo zaradi primesi oglja in fosfora krhko. Te primesi so odstranili s presnanjem ali žilavljenjem v posebnih pečeh — **presnovkah**, ki so jih kurili z ogljem, nato pa so ga pod repači kovali, izbili iz njega žilindro in ga zavarili.

Koroški rudarski red iz l. 1759 je opredelil repaško dejavnost in jo klasificiral v laška, valoška, breščanska, jeklarska in pločevinarska kladiva.

Laška kladiva so na Koroškem drobila in cepila surovo železo in pripravljala ravne in upognjene težke in osmerostranske palice.

Valoška kladiva so cajnala ali vlekla pod manjšimi repači železno pločevino.

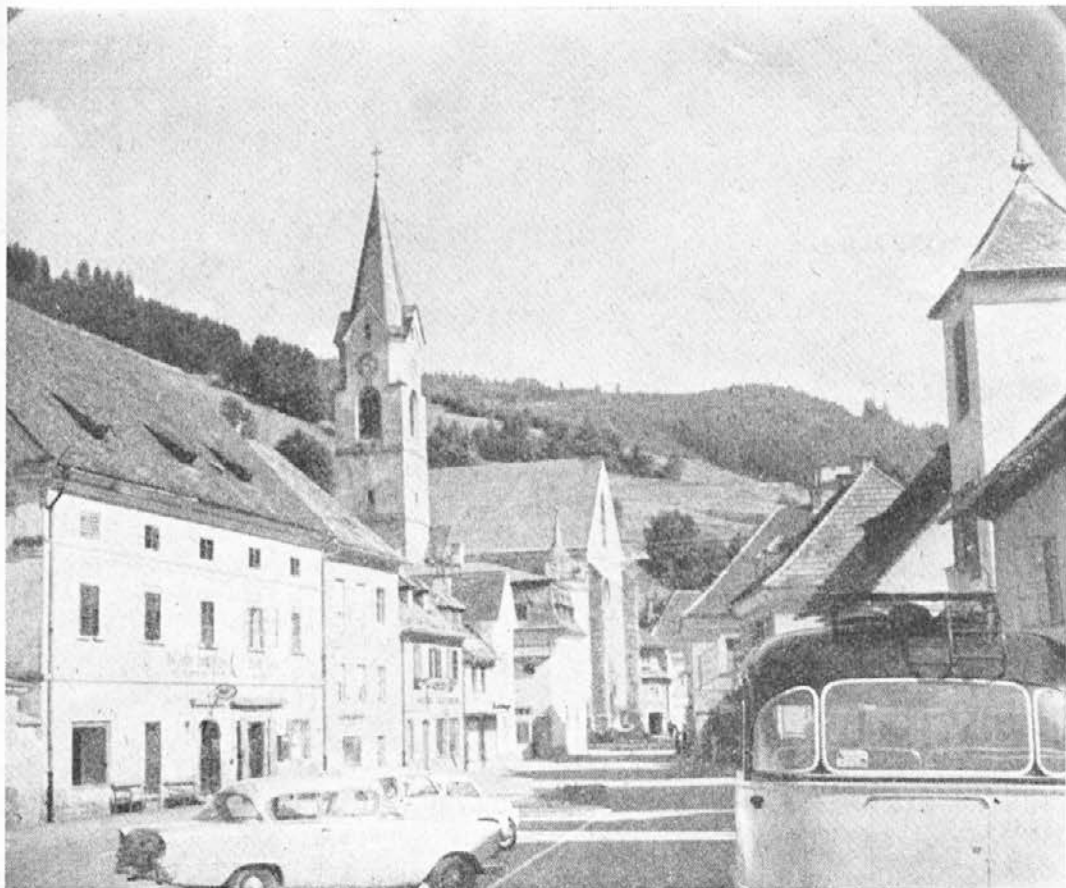
Breščanska kladiva so pregrevala tolčeno in široko železo, talila listno železo in grodelj, ne pa tudi volka.

Jeklarska kladiva so pripravljala presnano železo v orodjarsko in kosarsko jeklo v debelih drogih.

Pločevinarska kladiva so proizvajala temno pločevino. »Kladivo« je bil naziv za celotno fužino, torej za peč in repača. Ker pa so se vodni pogoni in kovačnice razširile iz južne Koroške pod italijanskim vplivom, in ker je koroško železarstvo precej dolgo usmerjalo svojo proizvodnjo po željah italijanskih potrošnikov, italijanski železarji iz Brescie, Mantove in Verone pa so se priselili na Koroško ter prinesli v deželo nove načine pridobivanja in predelo-

Delo pri starih fužinah (vinjeta iz Ferrarie)

HÜTTENBERG — zibelka in skozi stoletja središče koroškega železarstva

vanja železa, so se v takratnem železarstvu udomačili tudi mnogi italijanski strokovni izrazi tako za naprave kot za izdelke.

Hüttenberg — središče koroškega železarstva

L. 1266 se je prvič pojavilo zapisano ime Hüttenberg. Prastari rudnik je spet oživel in ostal do našega stoletja središče koroškega železarstva, v drugi polovici prejšnjega stoletja pa je bil tudi usodno povezan s prevajsko železarno.

Po zapuščenih keltskih rudnikih so sicer že okoli l. 1000 iskali srebro, železarstvo pa se je začelo razvijati vzporedno z nastankom obrti in srednjeveških mest ter se je po vsem Koroškem razmahnilo posebno v 14. in 15. stoletju.

V hüttenberškem revirju, ki je obsegal v glavnem Hüttenberg, Heff, Mosinz in Lölling — vsi ti kraji so vsak s svoje strani rili v Erzberg — je bilo l. 1563 že 22 fužin in 9 kladiv, ki so skupno dajale na leto ca. 2.500 ton železa, porabile pa so za to ca. 125.000 m³ oglja.

Lastniki so bili takrat domači kmetje, salzburska škofija in bližnji mesti Althofen ter St. Vid ob Glini, ki je bil sedež deželne vlade do l. 1518.

Pri proizvodnji železa je šlo 70 % stroškov za gorivo — oglje, za rudo 25 %, 5 % pa za mezdno, prevoz in ostalo. Pri tem je bilo kovano železo za 50 % dražje od surovega zaradi večje porabe goriva.

Hüttenberški rudarji in fužinarji so kmalu postali odvisni od althofenskih in šentvitskih meščanov, ki so pridobili predkupne pravice za nakopano rudo.

Železa rudarji niso smeli voziti drugam kot mimo Althofna, tam pa se je trg posluževal tako imenovane skladalne pravice; to je bila posebna pravica mest, po kateri so morali določeno robo, ki so jo vozili

skozi mesto, tam stehati in jo ponuditi meščanom v odkup. Tako so morali železo voziti v hrib na tehtnico, potem pa spet nazaj v dolino, če jim tržani niso odkupili vse robe. Seveda je potem naslednje mesto spet imelo takšno pravico in tako naprej.

Ker je bil Althofen bližji Hüttenbergu in je imel tudi nekaj starejše pravice, St. Vid pa je bil deželno središče, je za ves takratni čas značilna neskončna pravda med obema mestoma za hüttenberško železo. Seveda pa so eni in drugi na debelo izkoriščali rudarje in fužinarje, ki so bili

mnogokrat prezadolženi in so delali tudi z izgubo. Zato je ta čas tudi čas pritožb rudarjev in fužinarjev.

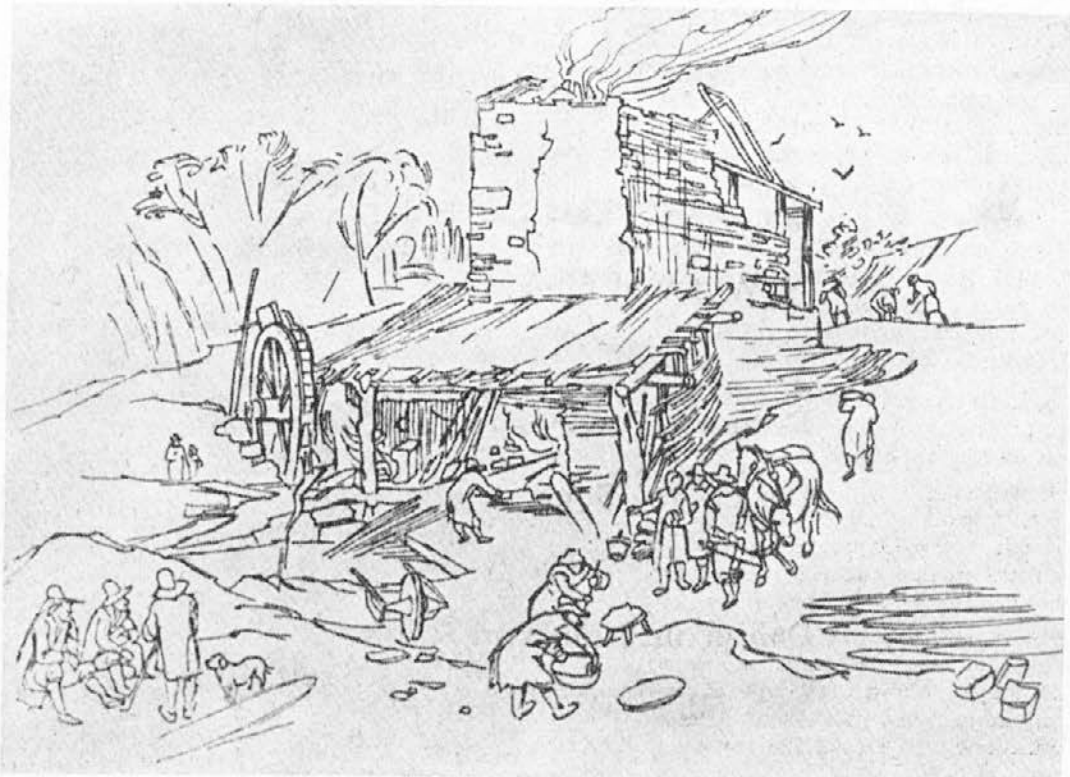
Trgovci so fužinarjem komaj plačali toliko, kolikor so znašali proizvodni stroški, sami pa so imeli pri vsakih desetih centih približno 4—5 goldinarjev dobička.

Hüttenberško železo so vozili na jug bodisi preko Velikovca, Slovenjega Gradca v Ljubljano in Trst, čez St. Vid in Beljak v Italijo, ali pa čez Ljubelj na Kranjsko. Že takrat pa železa niso smeli prodajati »za hrbet« po avstrijskih deželah, kjer je vladalo štajersko železo, medtem ko so Stajerci večkrat konkurirali Korošcem na italijanskem tržišču.

Razen skladalne pravice mest sta še dve stvari ovirali trgovino. Prva je bila prisilna uporaba cest. Iznajdljivi trgovec npr. ni smel obiti mesta, ki je imelo skladalno pravico, temveč je moral voziti skozenj. Druga stvar pa so bile mitnine, ki so jih med proizvajalcem in končnim kupcem pobirali tolikokrat, da je cena železa med potjo narasla tudi za 50 %. Tako je bilo npr. treba med potjo od Hüttenberga do Trsta plačati mitnino v St. Vidu, Celovcu, na Dravi, na Ljubelju, v Kranju, Ljubljani in v Trstu. Tu pa še ni všteta cena za prevoz, ki tudi ni bil poceni, saj takratne ceste niso bile kaj prida in je cesta, na kateri se je lahko, kot so rekli, »poročna kočija umaknila mrtvaškemu vozu«, veljala že za zelo imenitno. Še v poznem srednjem veku pa prometne nesreče — tudi smrtne! — zaradi slabih cest niso bile nobena redkost.

Naposled sta si Althofen in St. Vid razdelila interesni področji tako, da je Althofen obdržal pravice na hüttenberško železo, St. Vid pa je prevzel bližnji Waitschach in postavil plavž v Urtlu.

V Hüttenbergu je bilo v 17. stoletju okoli 1000 delavcev — rudarjev, oglarjev, voznikov in fužinarjev. Če prištejemo še njihove družine in dodamo, da so tisti kraji v glavnem nerodovitni, potem je razumljivo, da je bilo posebno v vojnih časih v revirju hudo za hrano.

Fužine v 16. stoletju (vinjeta iz Ferrarie)

Althofen —
nekoč sedež
železarske trgovine

Poleg tega pozimi niso delali in je bila zato revščina še hujša. Posebno hudo je bilo v času tridesetletne vojske, ko so rudarji zaradi nemogoče nizkih mezd in velikega pomanjkanja l. 1622 napadli in izropali Krappfeld in Althofen. Tudi lastnikom je šlo takrat tako slabo, da so namesto z denarjem plačevali z železom, kar je bilo strogo prepovedano.

Prvi plavž so na Koroškem postavili l. 1541 v Kremsu. Hüttenberg je sledil čez 30 let. Plavži so pomenili revolucijo v železarstvu, ker so vodili v moderno množično proizvodnjo. V enem tednu je takšen plavž dal ca. 11 ton železa. Plavži in razstreljevanje v rudnikih, ki so ga Korošci v začetku 18. stoletja prevzeli od tirolskih rudarjev in ga začeli uvajati tudi v Hüttenbergu, so proizvodnjo dvignili, mezde pa so ostale v glavnem stare, zato so hüttenberški rudarji dvakrat stavkali.

Delovni pogoji so bili tudi zares nečloveški: s 70 kg težkim košem na hrbtu so plezali rudarji iz jame po spolzkih lestvah, da so prinesli rudo na dan. Zaradi nizkih mezd so bili odvisni od kmetov, katerim so ob nedeljah in praznikih hodili delat, da so poleg borne plače še kaj zaslužili.

Seveda so zato gledali, da so imeli čimveč praznikov, celo do 245 na leto, in šele l. 1759, ko so začeli uvajati v rudnike red, so se lastniki zedinili, da bodo imeli rudarji in fužinarji poslej 204 praznike na leto, in bo tako za delo ostalo 161 dni.

Usoda rudarja, ki je 44 let delal v rudniku, je značilna za razmere v tistem času: namesto podpore so mu izdali dovolilnico za beračenje.

Kot spomin na tiste čase in kot simbol starih rudarskih pravic se je v Hüttenbergu do danes ohranil poseben običaj — Laubhüttenfest in Reiftanz — ki ga praznujejo vsako tretje leto.

V tem času so se že začele pojavljati nove ideje glede proizvodnje in trgovine, ki naj bi ju osvobodili mitnin, carin in skladalnih pravic. Te ideje so izzvale hude proteste privilegiranih mest, in so se uveljavile šele proti koncu 18. stoletja.

Koroško »gozdno« železarstvo Merkantilizem

Zgodovinarji delijo koroško železarstvo na dve veliki skupini. Na eni strani je bil Hüttenberg, na drugi vse ostale fužine, ki se jih je oprijelo ime »gozdno« železarstvo.

Oznake ni treba razumeti dobesedno, saj so pač tudi v Hüttenbergu našli železo v gozdovih, niti ni to fužinarstvo mlajše od hüttenberškega, saj je npr. železarski St. Leonhard v Laboški dolini omenjen že l. 931. Beseda ima prej omalovažujoč pomen, ker je pač Hüttenberg imel skozi ves zgodnji novi vek privilegirani položaj in je ves čas dušil konkurenco.

Že v 16. stoletju so se hüttenberški lastniki pritoževali nad koroškim in kranjskim »gozdnim« železarstvom, dokument iz 17. stoletja pa obsega seznam 20 železovih rudnikov, ki so jih morali prav zaradi

hüttenberških posegov opustiti. Med naštetimi je bil tudi rudnik v Črni.

»Gozdno« železarstvo ni smelo prodajati surovega železa, pridobivati pa ga je smelo le toliko, kolikor ga je moglo predelati na lastnih fužinah. Res pa je, da se niti po produktivnosti niti po obsegu ni moglo meriti s Hüttenbergom.

L. 1766 so zgornjekoroške fužine poslale dvorni zbornici resolucijo, v kateri so dokazovale, da bi odprava skladalnih pravic pocenila železo. Zahtevale so svobodno prodajo in enakopravnost »gozdnega« železarstva s hüttenberškim. Vsakomur naj bi bilo dovoljeno, da lahko koplje, kjer hoče. Odpravili naj bi tudi vse mitnine v deželi.

To radikalno resolucijo je dvorna zbornica seveda odločno zavrnila.

Celotna proizvodnja koroških fužin je znašala l. 1768 od 110.000 do 120.000 centov železa, ki so ga večinoma izvažali. Od tega

Plavž v Urtlu iz 17. stoletja

je bilo samo $\frac{1}{8}$ gotovih izdelkov — žebli, žica, kose itn.

Glavna proizvodnja je bila koncentrirana v okolici Hüttenberga in Brež (Friesacha), kjer so pridobivali letno ca. 100.000 centov železa.

»Gozdno« železarstvo je proizvedlo dosti manj, vendar pa je imelo lepe možnosti za dvig proizvodnje, če bi v krajih, kjer je bilo dovolj rude in oglja, postavili nove plavže, predvsem v Laboški in Kanalski dolini.

Že takrat pa se je pojavljal problem, ki je postal pozneje usoden za koroško železarstvo — pomanjkanje goriva. Oglje so žgali v 30.000 kopah, letno pa so porabili zanj 450.000 klafter drv. V poročilih se pojavljajo pritožbe, da večina plavžev porabi preveč goriva.

V osemdesetih letih sta naposled izšli uredbi, ki sta pomenili začetek nove dobe.

L. 1781 je uredba praktično odobrila vse zahteve resolucije iz l. 1766: mitnine so ukinili, »gozdne« fužine so izenačili s hüttenberškimi. Vsakdo je smel proizvajati in prodajati železo, komur je hotel.

Še pomembnejša pa je bila odločba iz l. 1783. Ta je ukinila prejšnjo rajonizacijo gozdov, ki je zagotavljala rudnikom in fužinam les in oglje ter uvedla svobodno trgovino z lesom in lesnimi izdelki. Posledica je bila nagla podražitev lesa in oglja, sledil pa je propad mnogih manjših fužin.

Močnejše pa so ostale in se modernizirale. Izginile so še zadnje peči na volka, proizvodnja železa pa se je dvignila od 80.000 centov v l. 1759 na 194.000 centov v l. 1794.

Prehod od vezanega gospodarstva k svobodni trgovini je sovpadel tudi z novimi izumi na področju železarstva in s tem naznanil začetek nove dobe.

Vendar pa prav »gozdno« železarstvo, ki je najbolj zahtevalo svobodo, od nje ni imelo veliko koristi. Primanjkovalo mu je surovin, postajalo je nerentabilno, vedno bolj je hiralo in čez dobrih 100 let skoraj brez sledov izginilo.

V tistem času pa je še cvetelo po vsej Koroški in mirno lahko rečemo, da skoraj ni bilo doline in jarka, kjer ne bi bilo vsaj manjših fužin in vodnega kladiva. Ker ni mogoče opisati vseh, bomo našli le najvažnejše.

Železov rudnik v **Kremsu** je bil znan že v 14. stoletju. Tu so izdelovali med drugim tudi topovske krogle za vojne proti Turkom, zanimivo pa je bilo tamkajšnje razmerje med delavci v l. 1648. Takrat je bilo v Kremsu zaposlenih 39 rudarjev in fužinarjev ter 120 oglarjev in drvarjev. Če računamo na vsakega moža še tri družinske člane, potem je vsak rudar posredno dajal kruha 24 ljudem. Seveda pa niso všteti vozniki, kolarji, kovači in gostilničarji, ki so tudi vsi živeli od železarstva.

V **Himmelbergu** so že pred 16. stoletjem kovali kose in srpe. Uredba iz l. 1700 je predpisovala delovni čas od 3. ure zjutraj do 7. ure zvečer. L. 1749 se v nekem poročilu pohvalijo, da izvažajo kose po vsej Evropi, celo v Rusijo in na Tatarko.

Himmelberške kosarje so tako cenili, da je dal Napoleon tri enostavno ugrabiti, kmalu zatem pa so se himmelberške kose pojavile v Marseilleu in v Piemontu.

V **paternionskih** železovih rudnikih je bil običaj, da so zaradi velike oddaljenosti

rudarji v ponedeljek odšli s potrebnim živežem v jamo, v soboto pa so se vračali.

V okolici **Spittala** so najprej kopali dragocene kovine, šele nato železo. V Ziljski dolini je bilo v vsakem jarku po 5 fužin. V antičnem rudniku pri **Dulah** je v 18. stol. delalo 291 rudarjev in fužinarjev. V **Gosri-njah** je bila valjarna črne pločevine.

Rudarstvo v **krški škofiji** sega v 11. stol. Plavže so imeli v St. Salvatorju, Hirtu, Khulnitzu in Pöllingu in še v prejšnjem stoletju so dobivali ca. 110.000 centov rude letno.

Na severni strani Karavank ni bilo toliko rude kot na jesenški, zato pa se je razvilo fužinarstvo od Beljaka do Labota. V **Mlinčah** so izdelovali žeblice in žico. **Pod-rožca** je dajala jeklo za boroveljske puškarje. **Bistrica v Rožu** je proizvajala tkalsko žico in vzmeti za pohištvo, žične vrvi in brzojavno žico. Še l. 1930 je znašala proizvodnja 3000 ton žice.

V **Borovljah** je že l. 1551 omenjen prvi puškar, l. 1632 pa so našli 102 mojstra in 130 vajencev ter pomočnikov. Puškarji so bili menda prvi, ki so delali po standardih.

Od leta 1732 do 1814 je bila zlata doba za boroveljske puškarje. Pod geslom: čimveč deviz! so romale njihove puške k prijateljem in sovražnikom: na hrvaško mejo, na Portugalsko in v Turčijo.

L. 1779 je bilo v Borovljah že 300 puškarjev. Mnogi so odhajali v tujino in tam nadaljevali svojo obrt. Najdemo jih na Dunaju, na Hrvaškem, v Srbiji, Madžarski in Romuniji.

V tej dobi razcveta in vojnih naročil je znašala letna proizvodnja približno 19.000 pušk in 13.000 pištol, zaposlenih pa je bilo 460 ljudi.

Po letu 1815, ko ni bilo več vojaških naročil, je sledil nagel padec, tri leta pozneje pa je bilo že 240 mojstrov brez dela.

Valentin Šašl je naredil še l. 1822 1527 karabink, l. 1831 500 karabink; Jakob Just je naredil še l. 1822 1068 karabink, l. 1831 pa le 375 karabink.

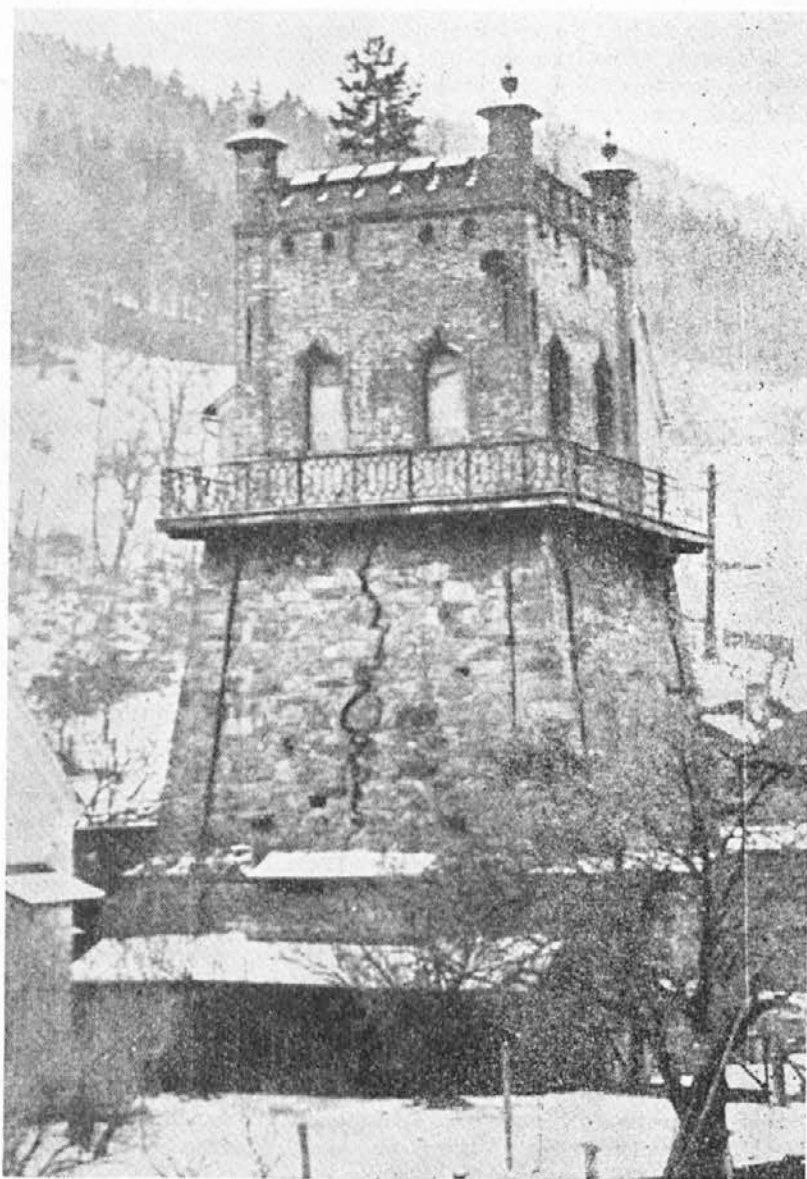
Te številke povedo vse. Vendar pa si je boroveljsko puškarstvo pozneje spet opomoglo in še danes slovi po svojih lovskih puškah.

V senci puškarjev so delali fužinarji v Bajtišah, ki so se prav tako obdržali. Danes proizvaja boroveljska jeklarna žico, vzmeti, rezkarje in svedre ter valja plemenita jekla. L. 1954 je imela 550 zaposlenih.

Na tem koncu je bil med leti 1810 in 1830 udeležen tudi grof Thurn, ki je menda v tem času izdelal okoli 20.000 bajonetov. Vendar pa po l. 1836 o tej dejavnosti ni več sledu.

Bamberžani so posedovali **Kanalsko dolino**, skozi katero je potovalo železo na jug. V Trbižu naj bi bile fužine že okoli l. 1000. V okolici Beljaka je bilo posebno razvito žeblljarstvo. V **Radenthenu** so nekoč izdelovali osi za vozove in kolesne obroče. Sredi 19. stol. je dejavnost zamrla, oživela pa šele po l. 1906, ko so v bližini odkrili magnezit.

V zgornji **Laboški dolini** je bilo v lobenskem revirju prastaro rudarstvo, v **Wal-**

Plavž v St. Gertraudu
v Laboški dolini
iz leta 1848
(posnetek iz knjige
»Kärntens gewerb.
Wirtschaft«)

densteinu že od l. 1352. Znani fužinarji so bili baroni Ungnadi, ki so proizvajali žeb-lje, pločevino, žico, topove in municijo.

Volšperk in St. Gertraud sta začela delati v 16. stoletju. Rudo so dobivali v **Wölchu**, severozahodno od Volšperka. Lastnik je bil Melhior Puc, ki ga pozneje srečamo v Črni.

Laboško železo so vozili večinoma preko Velikovca in skozi Mislinjsko dolino na Kranjsko.

Izumi in industrializacija

Dobo do konca 18. stoletja bi skorajda lahko imenovali tudi »lesena doba«, saj so takrat porabili velike množine lesa: večina hiš je bila lesenih, leseni so bili mostovi, vozovi in ladje ter celo prvi parni stroji. Velikanske množine lesa so porabili plavži in grozilo je popolno iztrebljenje gozdov. Zato so v 80. letih 18. stoletja začeli omejevati sečnjo, kjer se je le dalo. Edini izhod iz kritičnega položaja je bil v tem, da bi premog nadomestil les.

Premogovništvo pa je bilo še v povojih. Tako so npr. v Franciji do sredine 18. stol. kopali premog samo kmetje in rokodelci za lastne potrebe. Prav tako je Francija v železarstvu še do polovice 19. stol. uporabljala večinoma oglje. Premog je slavil dokončno zmago šele v drugi polovici 19. stol.

Podobno je bilo na Koroškem, le da je bilo tu pomanjkanje dobrega premoga, in je preskrba z gorivom predstavljala največji, in kakor se je pozneje izkazalo, nerešljivi problem koroškega železarstva.

Prav tako se je dolgo zdelo, da premog za železarstvo ni primeren. Ko je v plavžih premog nadomestil oglje, je v direktnem stiku z železom oddal žveplo in s tem železo kvalitetno slabšal.

Rešitev je našel l. 1784 Henry Cort. Zgradil je peč, v kateri je železo sicer prihajalo v stik z ognjem, ne pa tudi z gorivom. To je bila **pudlovka** (to puddle — mešati), ki je pomenila prehod v moderno železarstvo.

Od presnovke se je ločila pudlovka po gorivu in po delovnem postopku. V pudlovkah so s kavli mešali tekoče železo in ga na ta način spravljali v zvezo z očiščujočimi, močno kisikastimi gorilnimi plini. Na ta način so se fosfor, mangan, silicij in ogljik presnavljali v okside, železo pa je postajalo vedno bolj čisto in testasto — pudlano — na koncu pa je otrdelo v grude. Te grude so še vsebovale ostanke žlindre, ki pa so jih odstranili s kovanjem ali valjanjem v ustrezne profile.

Nekoliko prej (l. 1740) so odkrili, kako pridobivati kovno litino iz krhkega livnega železa. Izumitelj je bil Benjamin Huntsman, odkritje pa je bilo v spoznanju, da je treba železo dalj časa segrevati ali temperirati v loncih iz posebne snovi. S tem so dobili jeklo enakomerne sestave.

Sicer pa je bil zgodovinski pomen pudlovke v tem, da je jeklarstvo osvobodila od oglja in ga nadomestila s premogom. S tem je bila dosežena desetkrat večja proizvodnja jekla ob istem številu delavcev.

Nekako istočasno so uvedli tudi valjanje namesto kovanja. Valjali so sicer že v srednjem veku, vendar predvsem mehkejša kovina — svinec. Prve primitivne valjarne datirajo iz 15. stol. v Franciji in Nemčiji, prva valjarna na parni pogon pa je stekla l. 1786 v Angliji. L. 1820 so An-

Plavž v Mosinzu.
Zdaj zajčji hlev,
garaža in kapela

gleži patentirali izdelavo železniških tirnic z valjanjem.

Pudlanje surovega in temperiranje livnega železa sta rodila sedanjo železarsko industrijo, ki so ji proizvodjalne načine izpopolnili v prejšnjem stoletju predvsem Bessemer, Siemens, Martin, Thomas in Gilchrist.

V Bessemerjevih napravah (l. 1855) so v 20 minutah pridobili enako količino jekla kot prej v pudlovkah v 24 urah. Seveda pa ta postopek še ni odstranil iz železa fosfora. To je uspelo šele Thomasu in Gilchristu l. 1878. Siemens in Martin pa sta omogočila pridobivanje jekla iz mešanice surovega in starega železa v plamenih pečeh. (l. 1865).

Kakor je merkantilizem spremenil interese posameznih mest v državne interese — ustanavljal je večja podjetja in sproščal trgovino, tako se je z uvedbo novega goriva spremenila tudi lokacija železarn in še bolj kot dotlej je postala važna njihova prometna lega in ugodne zveze s surovin-skimi bazami.

Z uvedbo pudlovk je bilo konec majhnih obratov in napočil je čas velikih podjetij. V poročilu iz l. 1873 je Karl Hillinger zapisal:

»V 15 dolinah so prej pela kladiva, zdaj jih v mnogih ni več, drugje pa samo životarijo. L. 1782 je bilo na Koroškem še 267 kladiv, l. 1851 samo še 48. Izpodrinile so jih valjarne in pudlovke, posebno po letu 1830.«

Majhni fužinarji so propadli, veliki so doživeli dobo vzpona.

Vzpon in propad

Po vojnah z Napoleonom je bilo stanje v koroškem železarstvu kritično: koroške fužine so še l. 1808 dale 233.190 centov surovega železa, l. 1814 pa le še 77.693 centov.

Dve leti pozneje so celo ugasnili vsi plavži, le nekaj manjših fužin je delalo, med njimi tudi Thurnove v Črni in na Ravnah.

Razmere so se le počasi urejale in šele v tridesetih letih si je železarstvo spet opomoglo. Iz Anglije so prinesli pudlanje in postavili prvo tovarno pločevine v nemških deželah.

Vendar pa je bilo od l. 1835 koroško železarstvo vse bolj odvisno od celotnega evropskega železarstva in je vse bolj čutilo hudo konkurenco na inozemskem tržišču.

Izkazalo se je, da so se drugje znali z novimi izumi okoristiti vse drugače kot na Koroškem. Anglija, ki je npr. še l. 1781 uvozila 50.000 ton železa, ga je petindvajset let pozneje sama proizvedla 244.000 ton, l. 1823 že 455.000 ton, l. 1840 pa ga je celo že izvozila 50.000 ton.

Francija je imela l. 1830 408 plavžev. V Šleziji so proti koncu 18. stol. zrasle velike železarne in tudi porenski plavži so se uspešno kosali z angleškimi.

Ker je avstrijsko železo pri cenah še nekako držalo korak z ruskim, z angleškim pa se ni moglo meriti, so strokovnjaki opozarjali na to, naj ne bi usmerjali domačega železarstva v proizvodnjo na veliko, temveč naj bi predvsem izdelovali samo prvovrstno robo, s katero bi na inozemskem tržišču vedno lahko uspevali, saj je bilo angleško železo kvalitetno precej slabše od koroškega.

Toda kljub temu, da je primerjava cen iz l. 1843 porazna za domače železarstvo, je naletel nasvet menda povsod, razen na Ravnah na gluha ušesa. (Tega leta je bilo namreč stanje naslednje: 1 cent surovega železa — angleškega — je veljal 48 krajcarjev, 1 cent surovega železa — koroškega — je veljal 3 goldinarje, 1 cent železa v palicah — angleškega — je veljal 2 goldinarja, 1 cent železa v palicah — koroškega — je veljal 8 goldinarjev, 1 cent črne pločevine — angleške — je veljal 3,20 gol-

dinarja, 1 cent črne pločevine — koroške — je veljal 11,30 goldinarja).

Doba parnega stroja in intenzivne gradnje železnic pa je kljub temu za nekaj desetletij razmahnila domače železarstvo. Zaščitne carine na tuje železo so varovale domačo proizvodnjo, železnice pa so potrebovale toliko železa, da so morali Korošci uvažati celo štajerskega.

Veliki železarji so se že proti koncu 18. stol. začeli združevati. Hüttenberška zveza je združevala Rauscherje, lastnike Hefta in Mosinza, Dickmanna, lastnika Löllinga, Kristalnika, lastnika Mostiča (Brückla) in Železne Kaple ter Šentvidčane. Egger, lastnik velike železarne v Treibachu in valjarne v Lipici, je najdlje obdržal samostojnost, čeprav je moral les za svoja dva plavža plaviti po Dravi do Flaschenberga in ga nato s 400 vpregami voziti do svoje železarne.

Ko je dobila Koroška l. 1851 svojo trgovsko in obrtno zbornico, so imeli v njej rudarji in fužinarji večino.

Leta 1858 je na Koroškem gorelo 20 plavžev:

Lölling	3
Treibach	2
Heft	1
Mosinz	1
Eberstein	2
Šentjanž pri Mostiču	1
Hirt	1
St. Salvator	1
Olsa	1
St. Gertraud	1
Waldenstein	1
St. Leonhard	1
Bajtiše	1
Radenthein	1
Gmünd	1
Ragga	1

Rudniška uprava
v Knappenbergu.
Levo vhod v 400 let
stari rov

Od 300.000 prebivalcev, kolikor jih je imela Koroška ob polovici 19. stoletja, jih je 80.000 živel neposredno ali posredno od rudarstva, ki je takrat dajalo letno 600.000 centov rude v vrednosti nad 4 milijone goldinarjev.

Ker je imela Koroška v tistem času samo $\frac{1}{8}$ obdelovalne zemlje, $\frac{2}{8}$ gozda, vse ostalo pa je bilo nerodovitno, je tembolj razumljivo, da je bilo prebivalstvo močno odvisno od rudarstva oziroma železarstva.

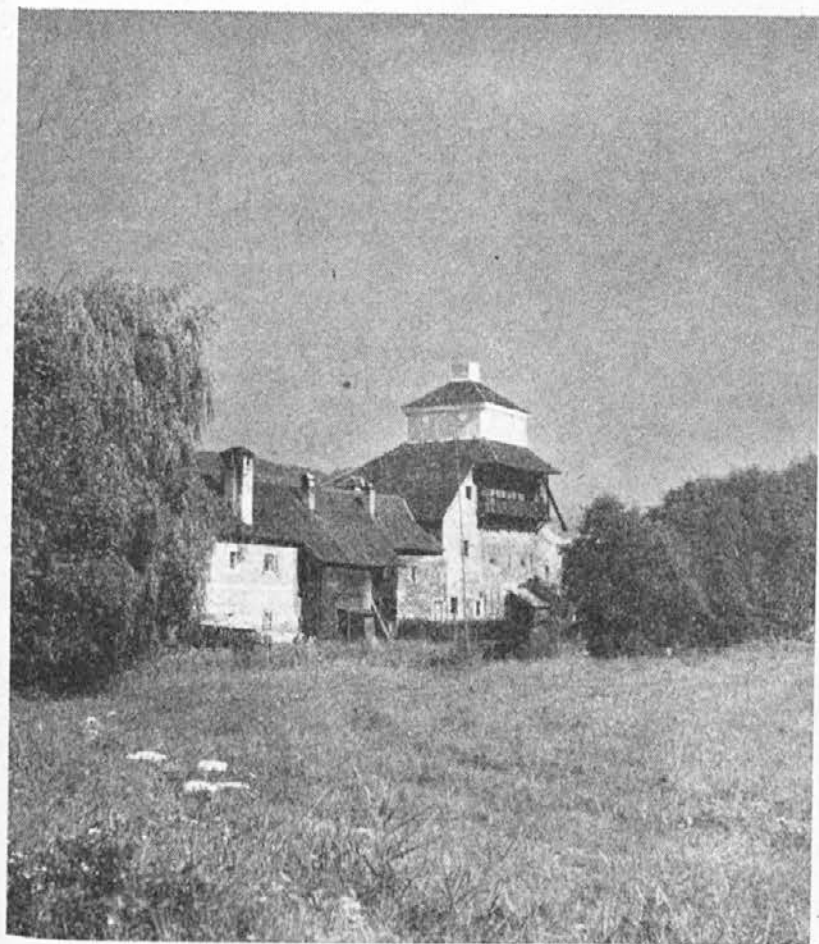
To pa je še vedno napredovalo, saj je Bessemerjev postopek, ki je zahteval železo brez fosfora — tega pa je imela Koroška dovolj — še dvignil proizvodnjo. Ko je Heft l. 1863 uvedel Bessemerjevo napravo in se okoristil še s švedsko izpopolnitvijo, je bil še vodilna železarna v državi, od takrat naprej pa je šlo vedno bolj navzdol.

Z izgubljenimi vojskami v Italiji je Avstrija izgubljala tamkajšnja tržišča. Carine je bilo treba večkrat korigirati, ker domača proizvodnja ni vedno krila domačih potreb. Ko sta Thomas in Gilchrist iznašla postopek za odstranjevanje fosfora, je s tem naenkrat mnogo slabša češka ruda zaradi možnosti očiščevanja postala enakovredna čistejši koroški. Poleg tega je bilo na Češkem dobrega premoga dovolj, medtem ko na Koroškem črnega premoga nikdar ni bilo veliko, rjavi pa se v plavžih ni posebno obnesel. Zavlačevanje gradnje železnic je prispevalo svoje, k temu pa je prišla še nezdrava konkurenca med avstrijskimi železarnami — Štajerci so zaradi ugodnejših pogojev proizvajali dosti ceneje od Korošcev. V kakšni krizi je bilo domače železarstvo glede goriva, kaže primer železarne Buchscheiden pri Feldkirchnu, ki je uporabljala celo nizkokalorično šoto.

Propad je pravzaprav že ves čas tekel vzporedno z napredkom, saj so mnoge manjše fužine ugašale druga za drugo. Lep primer in vzorec za kasnejšo usodo Prevalj pa predstavlja Frantschach v Laboški dolini, ki je v svoji kladivarni in valjarni proizvajal železniške tirnice in ladijsko pločevino ter zaposloval 100 delavcev, pa so ga v 50. letih demontirali in preselili v štajerski Judenburg in Zeltweg.

Ko so l. 1869 ustanovili Hüttenberško železarsko družbo, se je zdelo, da je nevarnost odstranjena. Družba je obsegala:

— železove rudnike Hüttenberg, Zossenberga, Waitschach, Sonntagberg in Lom pri Mežici,

Ostanki plavža
v Hirtu
pri Friesachu

Heft — razvaline nekdanj najbolj mogočne koroške železarne

Še enkrat Heft — posnetek iz davnine

— premogovnike Leše, Sele, Philippen in 6 šotič,

— 12 plavžev (od teh je bil samo prevaljski na koks),

— železarni v Mostiču in na Prevaljah ter razen jeklarne v Heftu še 5 manjših obratov.

Program družbe je bil:

— pridobivati in predelovati železo in jeklo,

— uporabljati za to obstoječe železarne in pridobivati nove,

— graditi nove plavže in kupovati nove rudnike,

— graditi železnice in druge transportne naprave.

Načrt je predvideval koroško rešitev avstrijskega železarskega vprašanja, kakor je pozneje ÖAMG reševala isto vprašanje s štajerskega stališča.

Družba se je skraja res močno zagnala: investirala je gradnjo železnice do Hüttenberga, zgradila transportno napravo na Erzbergu in pražilne peči pri hüttenberški postaji. Prižgala je ugasle plavže v Mosinzu, St. Salvatorju in Hirtu ter kupila Treibach.

Družba je sicer l. 1872 res pridobila

150.926 ton surovega železa, vendar je kmalu sledila kriza.

To so bila leta, ko sta propadla Paterion in Krems pa ziljske in krške fužine ter skoraj vsi ostali obrati »gozdnega« železarstva. Lastniki Hüttenberške družbe so bili boljši železarji kot ekonomisti in leta 1881 je družba pristopila k ÖAMG (Avstrijska alpinska montanska družba), da bi rešila, kar se je še rešiti dalo.

Program te štajerske — kakor prej koroške — družbe je bil:

podrediti koristi in interese posameznika družbi ali pa propasti.

Akcijski kapital je znašal 30 milijonov goldinarjev in od začetka je teklo vse po starem. V Heftu in na Prevaljah so zgradili celo dva nova plavža. L. 1885 pa se je stanje naglo poslabšalo. Tega leta je ugasnil plavž v Ebersteinu, l. 1887 je sledil Treibach, l. 1896 so ugasnili prevaljski plavži, l. 1899 pa Lölling.

Ker se je vmešal Celovec, Hüttenberga sicer niso opustili in tudi Heft je še delal, vendar se je število rudarjev znižalo od 1600 v l. 1873 na 137 v l. 1904. Kaj je to pomenilo za ljudi, ni treba posebej poudarjati. Zaradi interesov ÖAMG je prišlo celo tako daleč, da so nekaj časa prodajali hüttenberško rudo v Šlezijo, kar bi se reklo, da so kruh prodajali pekom. Naposled je v Heftu ugasnil 15. novembra 1908 še zadnji plavž na Koroškem.

Turistični intermezzo

Danes je le malo ostankov nekdanje dejavnosti:

— v Hüttenbergu kopljejo rudo za Donawitz,

— v Waldensteinu pridobivajo hematit kot antikorozijsko sredstvo,

— v Volšperku je tovarna kos,

— v Mostiču tovarna verig,

— v Himmelbergu izdelujejo motike, nože in žagne liste,

— v Borovljah so puškarne in manjša jeklarna.

V skritih, tihih dolinah so razvaline mogočnih plavžev. V Urtlu ga imajo za drvarnico, dvanajstletni dečko pa vam na hitro pove vse o njegovi preteklosti. Ni se učil v šoli o tem, ne. Tam je doma, pa ve.

Dvojčka v Heftu sta kot starodavna trdnjava, veliki plavž v Mosinzu je zadaj zajenica, spredaj pa kapela. Poleg tega je garaža in imeniten hladilnik.

Stari Hüttenberg spominja na našo Črno in kot ona vabi turiste. Onstran visoke Svine pa je v Laboški dolini krasotec med ohranjenimi plavži — rdečkasti plavž v St. Gertraudu, kot odrezan od angleškega gradu in postavljen ob Labotnico. Z manj romantičnimi plavži v Olsi in Hirtu je to domala vse, kar je ostalo od 258 dokumentiranih fužin v 141 krajih, ki so delale od 14. do 20. stoletja.

Namesto njih ima Koroška danes nad 1000 žag in močno lesno predelovalno industrijo, pa v turizmu išče svojo prihodnost.

Turistični priročnik vabi v Lölling na ogled razvalin, obenem pa hvali gozdni zrak in tolaži: plavži ne delajo več!

Prevalje

Čeprav dvesto let mlajše od prvih fužin v Mežiški dolini, so Prevalje veliko tesneje povezane z usodo koroškega železarstva v preteklem stoletju kot Ravne.

Osnove za železarno so bile ustvarjene, ko je Dunajčan Blaž Mayer l. 1818 odkril na Lešah premog. Angleži Rosthorni so l. 1822 kupili od Mayerja rudarske pravice in leto dni pozneje začeli graditi na Prevaljah cinkarno, ki pa so jo čez pet let opustili, ker ni nesla.

Medtem so bili l. 1826 kupili fužine v Volšperku, St. Gertraudu, Frantschachu in Kollintzu. Ker pa so raziskave v leškem premogovniku pokazale, da znašajo zaloge okoli 2,8 milijona ton, in ker je bil večni problem koroškega železarstva — preskrba z gorivom — posebno v Laboški dolini takrat zelo hud, so videli Rosthorni na Prevaljah idealen kraj za železarno.

L. 1832 so ustanovili Volšpersko železarsko družbo, ki naj bi predvsem modernizirala fužinarstvo v Laboški dolini. Ta družba za Prevalje ni bila preveč navdušena. Posebno še zato, ker je Rosthorn Prevalje vztrajno vezal na rjavi premog, dolgotrajni poskusi s tem gorivom pa do takrat niso dali pozitivnih rezultatov. Tako je Rosthorn prodal svoje delnice in l. 1835 je bila prevalska železarna končno postavljena.

Poskusi z rjavim premogom so se nadaljevali in končno uspeli — odkrili so možnost uporabe rjavega premoga pri pudlanju in valjanju, uspelo jim je racionalizirati uporabo goriva od 1000 funtov za 1 cent tirnic na 363 funtov, s konstrukcijo stopničastih rešetk pa so mogli uporabljati tudi odpadni premog. Zdaj so seveda tudi druge železarne segle po izumu in ga s pridom uporabljale.

L. 1838 so Prevalje začele proizvajati železniške tirnice. Za začetek le 20.440 centov, vendar se je proizvodnja dvignila do l. 1855 na 190.506 centov. Poleg tega so izdelovali še obroče za kolesa in osi.

Do leta 1855 so dobavili tirnice:

Ferdinandovi severni železnici, avstrijski državni železnici, lombardsko-beneški železnici, progi Dunaj—Gloggnitz, železnici Milan—Monza, ogrski centralni železnici, progi Mohač—Pečuh, železnici Monza—Como, semmerinški železnici in hrastniškemu premogovniku.

Rosthorni, ki so bili že od vsega začetka bolj črnogledi in bi bili že v 30. letih najraje prodali Prevalje Eggerju, so se l. 1844 povezali z baronom Dickmann-Secherauom iz Löllinga, ki je dobil polovico prevalskih delnic in glavno besedo. S tem je bilo rešeno vprašanje dobave surovega železa, saj je bil Dickmann lastnik löllinskih plavžev.

Železarna pa se je še naprej izpopolnjevala. Rosthorni so bili drugi v Avstriji, ki so uvedli pudlanje (prve so bile Witkovice l. 1826). Do l. 1853 je stala železarna samo na desnem bregu Meže, potem pa se je razširila tudi na levi breg, kjer so zgradili li-varno.

Ker je uvedba parnih strojev v industriji pomenila neodvisnost od dostikrat muhaste vodne sile, so jih nabavili tudi na Prevaljah. Nova železarna je bila dograjena l. 1855 in je obsegala: 7 pudlovk (v stari še 8), 7 varilnih peči, 2 valjni progi, 2 parni kladivi, 3 kladiva za ravnanje vročih osi in dvojno krožno žago. Takrat je bilo zaposlenih v tovarni itd 613 delavcev in 12 uradnikov. Povprečni dnevni dohodek je znašal 1.20 goldinarja, najnižja dnina pa

Da bi skoro v igred
b'la,
da bi hribci
prekopneli...

V prejšnji številki smo o našem slikarju Francu Golobu več povedali (glej prof. Sušnikov literarno-zgodovinski prispevek). Danes dopolnjujemo ta spomin s posnetki treh lesorezov in njegove zbirke »Nmač čiez izaro«, ki je izšla leta 1938.

36 krajcarjev. V bolniško in podporno blagajno so delavci plačevali 5 % zaslužka.

Delovni čas je bil od 6. ure zjutraj do 7. ure zvečer. Vmes je bilo prosto 1 uro in 45 minut za malice in za kosilo. Uredbe o delu so bile zelo stroge:

kdor je zamudil 5 minut na delo ali po malici, temu so odtegnili prvič $\frac{1}{4}$ šihta, drugič ves šiht, tretjič pa je bil lahko tudi odpuščen.

Če je kdo med delom kadil, so mu odtegnili $\frac{1}{2}$ šihta, če je kdo med delom govoril o čem drugem kot o delu, so mu tudi odtegnili pol šihta.

Plače so bile še kar lepe, le »časa za srečo«, kakor je rekel nemški pesnik Dehmel, delavec ni imel.

Po veliki železniški nesreči l. 1842 pri Parizu so dobile Prevalje posebno priznanje. Komisija, ki je preizkušala kvaliteto osi, je priznala Prevaljam prvo mesto. Enak uspeh so dosegli tudi deset let pozneje na Dunaju, ko se je na mednarodni preizkušnji prevalska os prelomila šele, ko so jo prepilil do ene tretjine. Razumljivo je bilo, da jim kupcev ni manjkalo.

Posebne težave pa je Prevaljam povzročal transport do l. 1863, ko je bila zgrajena železnica Maribor—Celovec. Če so bile namreč Leše še blizu, je bil Lölling skoraj 100 km daleč. 150 konj je bilo nenehno na cesti, pa še ni bilo dovolj.

Izdelke so vozili preko Dravograda v Maribor, redkeje preko Celja. Do Dravograda je vsak dan vozilo 22 dvovprežnih voz. Poleti so uporabljali tudi splave na Dravi. Voznine so bile visoke in so neprenehoma rasle.

V že omenjeni splošni krizi so bile Prevalje posebno prizadete, ker je Južna želez-

nica začela graditi lastno valjarno za tirnice v Grazu in dosegla pri vladi ugoden uvoz železniškega materiala iz tujine.

L. 1869, ko so se Prevalje pridružile Hüttenberški železarski družbi, je bil prvič omenjen tudi železov rudnik na Lomu pri Mežici. Poročilo pravi, da ruda na Lomu vsebuje 49—70 % železa, debelina plasti znaša $\frac{3}{4}$ čevlje — nekaj več kot 1 m —, obsega pa ca. 600 klafter.

Od tega rudnika so si morali veliko obetati, saj ga omenjajo med poglavitnimi vzroki, zaradi katerih so na Prevaljah zgradili plavž na koks.

(Ponovno so ga raziskovali v letih 1937 do 1939. Raziskovalna dela je vodil Prevalčan Karel Sedej. Odkrili so dve žili hematita in magnetita pri Hamunu in Adamu. Kopala je delniška družba iz Zagreba, ki jo je vodil veletrgovec Milinov. Izkopali so za 52 vagonov rude [520 t], ki so jo prodali na Madžarsko.

Teren so po osvoboditvi raziskovali mežiški geologi in analizirali vzorce. Odstotek železa je na Lomu sicer visok [hematit 36,9 %, magnetit 53,5 %], vendar pa je rude verjetno premalo, da bi se pridobivanje izplačalo.)

Prevalski plavž na koks je bil prvi v alpskih deželah. Stal je pri železniški postaji — še danes pravijo starejši domačini nogometnemu igrišču »na hohofnu« —; bil je 16 m visok. Obratovati je začel 11. julija 1870. Pri plavžu je bilo zaposlenih 100 delavcev. Kurili pa so ga s pečujškim koksom.

Novi prevalski izumi so bili: topilna peč na plin, ki so jo kurili z žagovino — l. 1873. Leto dni pozneje jim je uspelo nadomestiti eno tretjino koksa v plavžu z rjavim pre-

mogom, ne da bi bila pri tem trpela kvaliteta.

Bessemerjeva naprava je začela obratovati l. 1877. L. 1878 je dal prevaljski plavž 52.058 centov, črnski pa 2.011 centov surovega železa, kar je znašalo $\frac{1}{10}$ koroške proizvodnje.

V teh letih so izdelovali na Prevaljah tudi osi, grede in ladijske verige.

Pečurjski koks zaradi slabe kakovosti naposled ni več ustrezal, zato so se morali usmeriti na Moravsko Ostravo. Takrat pa se je začel tudi vedno bolj zapletati problem prometa na velike razdalje, saj so železovo rudo dovažali iz Hüttenberga 100 kilometrov daleč, pečurjski koks prej nad 300 km, moravskega pa celo 600 km daleč.

Prevalje so samo za železniško tovornino plačevale letno ca. 290.000 goldinarjev, z vsem ostalim transportom vred pa nad 300.000 goldinarjev letno.

Nemške jeklane so npr. za prevoz 100 kilogramov izdelkov plačale 185,17 krajcarjev, Prevalje pa 291,16. Izvažale so v Trst, Sisak, na Tirolsko, v balkanske dežele, Italijo, Nemčijo, Švico, Španijo in celo v Anglijo.

Ko so Prevalje l. 1881 skupaj s Hüttenberško železarsko družbo pristopile k Alpinku, in jih je leta v letih 1884 in 1885 poskusila preurediti, da bi bile sposobne za boj v novi konkurenci, je vse kazalo dobro.

Zgradili so dva nova plavža, preuredili železarno za izdelavo pločevine, postavili turbinski pogon v valjarni in tako v kratkem času ter razmeroma poceni usposobili obrate za nove naloge.

V 90. letih je imela prevaljska železarna naslednje naprave:

13 parnih strojev, 4 turbine, vodno kolo, žarilno peč, 2 kupolni peči, 2 konverterja, 4 ognjišča, 2 vodni kladivi, 1 parno kladivo, 2 valjarni s 4 progami in 6 žerjavi. Zaposlenih je bilo 317 delavcev, 16 mojstrov in 7 uradnikov, izdelovali pa so:

železne nosilce, težke pogonske grede ter železniške in tramvajske tirnice vseh vrst.

L. 1897 se je Alpinka omejila na proizvodnjo železa in jekla in določila, naj se njeni obrati specializirajo glede na pogoje, v katerih delajo — prometna lega, obratne naprave, energetske viri. To je bil prelom s tradicijo pod geslom: obdržati se v konkurenci vedno močnejših nemških in ameriških železarn. Sredstev pri tem niso izbirali.

Eisenerz in Donawitz sta postala veliki industrijski središči. V Eisenerzu je zago-rel plavž, ki je lahko dnevno izdelal za 44 vagonov surovega železa, v Donawitzu pa je zrasla največja martinarna v Evropi.

V svojem pismu z dne 19. decembra 1887 je zadnji ravnatelj prevaljske železarne Hauptfeld, strokovnjak za metalurgijo, med drugim napisal, da je prav dobro vedel, kako bi bila Prevaljam potrebna martinarna, vendar pa je po podrobnem študiju takšno namero opustil. Kajti kakor niso mogle Prevalje več konkurirati štajerskim železarnam s pudlanim materialom, z varjenim železom in Bessemerjevim jeklom, tako tudi z martinarno ne bi bili dosti opravili.

Po eni strani leški premog za to ni bil primeren, po drugi strani pa bi bili sploh stroški preveliki in tako tudi martinarna ne bi bila za daljšo dobo pomagala pre-

valjski železarni, ki je bila že takrat obsojena na propad.

Naročil je bilo vedno manj. Samo proizvodnja tirnic je v 10 letih padla za 97 %. Število delavcev, ki se je prej gibalo med 480 in 830, se je znižalo na 250. Previsoki proizvodni stroški, prevelika oddaljenost od surovinskih baz, visoke tovarnine, in ne nazadnje popolna brezobzirnost lastnikov do kraja in ljudi — vse to je zakrivilo propad.

Najprej je l. 1896 ugasnil plavž, ustavili so Bessemerjevo napravo in valjarno, l. 1899 pa še preostale obrate.

Okrog 300 kvalificiranih delavcev (z družinami nad 1500 ljudi) je ostalo brez dela. Alpinka jim je sicer nudila delo v Donawitzu, kamor so prepeljali demontirane prevaljske naprave, toda slovo od domačih krajev ni bilo lahko, in odšli so le nekateri.

Seveda je bil odmev v javnosti velik, bilo je veliko pritožb in prahu, pomagalo pa vse skupaj ni niti toliko, da bi bili na Prevaljah ustanovili kakšno drugo industrijo, kakor so to sicer precej pogosto naredili drugje na Koroškem (v Treibachu je železarno nasledila kemijska industrija, pri Beljaku tovarna emajlirane posode, v Frantschachu tovarna celuloze itn.).

Tako so Prevalje, ki so dolgo vodile v novatorstvu, postale žrtev avstrijske industrijske politike v drugi polovici 19. stol., ki je po eni strani dopuščala razvoj novih železarn, po drugi strani pa spet dovoljevala velik uvoz konkurenčnim inozemskim podjetjem, ki so s tem izpodjedala domača.

Zdravilni ukrepi pa so prišli za Prevalje prepozno.

Črna in Mežica

Če primerjamo usodo Prevalj z zgodovino ostalih fužin v Mežiški dolini, se nehote vsiljuje misel, da je bilo na Prevaljah samo delo in trpljenje domače, vsa veličina in rast pa tuji hazard, ki je triletno stoletje kartal s prirodnimi bogastvi Mežiške doline in s pridnostjo domačih ljudi, dobival in izgubljal ter naposled propadel in izginil, za seboj pa pustil nesrečo.

Ostale fužine so živele dosti bolj tiho in skromno skozi stoletja, umirale, kadar je prišla njihova ura, za seboj pa vedno puščale naslednike, od katerih je najkrepkejši današnja ravska železarna.

Kdaj se začenja drobna fužinarska dejavnost v Črni, Mušeniku, Mežici in na Ravnah — nekateri dodajajo še Javornik in Brančurnikov jarek — ni nikjer zapisano. Guštanj je bil trg že l. 1361 in zapiski iz tiste dobe omenjajo poleg drugih obrtnikov tudi žebjarje in kovače.

Vsekakor je imela Mežiška dolina enake pogoje za razvoj fužinarstva kot ostala Koroška: dosti gozdov, vodno silo Meže in potokov ter pridne ljudi, ki jih zemlja ni mogla preživljati vseh.

Za uradni začetek železarstva v Mežiški dolini in za ustanovitveno leto ravske železarne velja leto 1620. Tega leta je Melchior Puc mlajši, rudarski spekulant in fužinar iz Laboške doline prodal svoje rudnike in fužine v Wölchu in St. Gertraudu in se naselil v Črni, kamor je dal prenesti tudi svoje koncesije za dve talilni peči.

Ne vemo, ali ga je privabil v Črno samo les ali pa so tam že prej odkrili takšna rudišča, da so mogla privabiti kupca iz kra-

jev, ki so bili še stoletja pozneje pomembni v železarstvu.

Vsekakor je Puc v Črni prepočasi bogatel, zato je že 29. aprila 1624 prodal črnski rudnik in fužine grofu Hansu Ludviku Thurnu za 16.000 goldinarjev.

Omenili smo že, da so na zahtevo Hüttenberžanov v 17. stol. med drugimi opustili tudi rudnik v Črni. Ker pa se pozneje v zvezi s Thurni še večkrat omenja ne samo predelovanje temveč tudi pridobivanje železa, je ena možnost takšna, da je bil takrat črnski rudnik že izčrpan, druga pa, da ga sploh niso opustili, saj takrat takšnih prepovedi niso jemali preveč zares. Posebno bogati pa ti domači železovi rudniki niso bili, saj so Thurni vseskozi dovažali železo iz svoje topilnice v Olsi, pozneje pa iz Hefta in Mosinza.

Posel je v Črni oz. Mušeniku gotovo uspeval, saj so Thurni 20. januarja 1775 zaprosili za dovoljenje, da smejo postaviti v Črni peč na volka in dve laški kladivi. Tako je Črna v presnovki žilavila železo, ga pod repačem kovala, razvila kosarno, l. 1780 pa je Thurn prenesel tja iz Velikovca še svoje žebljarske naprave in postavil 4 vleke za žico.

Črna je še v drugi polovici 19. stol. imela valjarno z grobo in fino progo, žičarno, čistilnico in brusilnico, ki jih je gnalo 5 vodnih koles, dobili pa so še plavž, v katerem so pretapljali sinter in žlindro od pudlanja.

Še l. 1878 je znašala proizvodnja črnske valjarne 2385 metrskih centov, zaposlenih pa je bilo 24 delavcev.

Premog so dobivali iz majhnega Thurnovega premogovnika v Mežici pod Gorno, ki je začel obratovati l. 1802 in je dajal do l. 1885, ko so ga opustili, ca. 18.000 do 24.000 centov premoga letno. Premogovnik je imel dva jaška in vodno kolo za odvodnjavanje. Mežiški premog je bil boljši od leškega, saj je dal samo 2 % pepela (leški 11 %). Razen v Mežici je imel Thurn premogovnik še na Holmcu, ki je dajal premog za Ravne.

Splošna kriza ni šla brez sledov mimo, in tako poročila iz 90. let črnske žičarne ne omenjajo več. Tudi drugi obrati so bili povsem skrčeni in so zamrli, čeprav so bili še po prvi svetovni vojni opremljeni z vsem kovaškim orodjem.

Nekoliko dlje — do l. 1916 — so se obdržale fužine v Mežici. Datum njihovega nastanka sicer ni znan, vendar so bile vseskozi povezane s Črno in Ravnami, imele so istega lastnika in l. 1856 so jih skupaj s črnskimi oz. mušeniškimi prištevali med najpomembnejša železarska podjetja na Koroškem.

Ob Šumcu je po vrsti stalo šest fužin. Od zgoraj navzdol je bila prva pri Melku, druga Logareva, tretja Čorejeva, četrta Abnarjeva, peta Kivova, šesta Pungartnikova, nazadnje, že čisto na vasi pa »pokerca«, v kateri so čistili izdelke s peskom in apnom in jih polivali z vodo, da je kovina »dobila rožo« — plavkast, jeklen sijaj.

V Mežici so bile presnovka s težkim kladivom in vleke za žico. Letna proizvodnja je znašala ob polovici 19. stol. ca. 140 ton. Glavni izdelek je bila žica, za njo žebli.

V 70. letih so v Mežici izdelovali talilniško jeklo, ki so ga kovali pod kladivi. V poročilih je Mežica do prve svetovne vojne

Zelezarji
z Mute ob Dravi
Slika iz leta 1885

omenjena v najtesnejši zvezi z Ravnami. Po vojni pa se je še ta železarska proizvodnja koncentrirala na Ravnah.

Ravne

Zaradi potrebe po močnem vodnem padcu je razumljivo, da so prve večje fužine v Mežiški dolini nastale v Črni, kjer ima Meža največji padec, medtem ko se je ravenško železarstvo ob umirjenem toku spodnje Meže povzpelo nad raven ročnih obrtnih delavnic šele potem, ko je para nadomestila vodni pogon, rjavi premog z Leš in Holmca pa oglje.

V prvi polovici 18. stol. so postali ravenški žebeljarski obrati last barona Schlangenberg, Thurni pa so jih kupili l. 1807 in jih priključili svojim fužinam v Mežici in Črni ter jih preuredili v jeklarno.

L. 1853 in 1854 so obrat razširili v pudlarno in valjarno. Ravenske fužine so takrat že imele dve dvojni pudlovki, tri varilne peči, štiri peči za sušenje drv in dve presnovki. Poleg valjarne so imele še dve težki kladivi, dve kladivi za izkovanje in pihalno napravo. Valjarna je imela dve progi. Surovo železo so dobivali iz Hefta in Mosinza, drva iz grofovskih gozdov, premog pa z Leš.

Izdelovali so fine vrste kovanega železa, večinoma trakasto železo, ki so ga izvažali v Italijo, cajnasto železo pa na Ogrsko.

Fužinarske izdelke so iz Mežiške doline vozili bodisi preko Ljubu in Podjune čez Jezersko na Kranjsko, po Dravi, ali pa čez Slovenj Gradec, Vitanje in Celja na Hrvaško.

L. 1855 so Ravne izdelale 3570 centov kovanega in 6481 centov pudlanega železa. Proizvodnja jekla je znašala okoli 3000

centov ali 168 ton letno. Črna, Mežica in Ravne so tedaj zaposlovale skupno okoli 200 delavcev.

Na celovski razstavi l. 1838 so dobili izdelki Thurnovih železarn posebno priznanje in pohvalo. Razstavili so vzorce valaškega železa za izdelavo žebeljev in žice, fino kovano železo in razne vrste jekla. Posebno se je odlikovalo Thurnovo palično in vlečeno železo po gostoti in mehkosti.

Že takrat so skrbeli za požlahtnjevanje jekla in za izpopolnjevanje proizvodnje, tako da so bili prav zaradi kvalitete kos vedno hujši inozemski konkurenci, saj so npr. francoski naročniki dajali prednost dražjemu ravenškemu jeklu pred švedskim, na Ravne pa so prihajala naročila iz Španije, Portugalske, Švice in Nemčije.

Izdelavo talilnega jekla so vpeljali l. 1870.

Zaradi krize, ki je izbruhnila l. 1873, so padle cene in tudi proizvodnja se je znižala. L. 1878 so na Ravnah in v Mežici zaposlovali le 86 delavcev in 2 delavki.

Da so Ravne prestale krizo, se imajo zahvaliti predvsem dejstvu: usmerile so se na izdelavo kvalitetnih jekel, železarno so modernizirale in l. 1881 postavile martinovko.

Obratno kot Prevalje, ki so bile takoj od začetka velika tovarna in so proizvajale na veliko samo nekaj proizvodov, pa še to večinoma za izvoz, so Ravne le počasi preraščale iz žebeljarne v železarno, delale najrazličnejše stvari predvsem za domače potrebe, potem šele za izvoz, in se tako tudi obdržale v kritičnih letih, ko je propadla večina koroških železarn. Zaradi tega jim seveda tudi ni bilo treba v nobeno družbo, samostojnost pa se je v tistem času pokazala kot najdragocenejši kapital.

Ob koncu stoletja so imeli na Ravnah in v Mežici naslednje naprave:

3 parne stroje, 4 turbine, 7 vodnih koles. Jeklarna je imela 4 Siemensove peči, 4 pudlovke poleg stare žarilne in navadne peči in 10 ognjišč, parno kladivo in 7 kladiv na vodni pogon. Valjarna je imela grobo, srednjo in dve fini progi.

L. 1892 so Ravne dosegle Prevalje po številu zaposlenih, saj so imele 8 uradnikov, 6 obratovodij in 304 delavce in so tik pred prvo svetovno vojno dosegle višek.

Ko je prevaljski plavž ugasnil, so dobivali surovo železo iz Donawitza, premog pa z Leš in Holmca.

Med vojno se je ravenška železarna usmerila predvsem v izdelovanje granat za avstrijsko mornarico.

Po vojni je bila nekaj časa pod jugoslovansko državno upravo. Razmere so se le počasi urejevale in državno nadzorstvo je bilo ukinjeno šele 30. junija 1922, tovarna pa je bila v mariborski trgovski register prvič vpisana po slovensko kot »Jurija grofa Thurnskega jeklarna na Ravnah«.

Takrat je imela 2 martinovki, 3 pudlovke in 3 topilne peči. Skupna dnevna proizvodnja je znašala 60 ton. Pred prvo svetovno vojno so dosegle Ravne najvišjo proizvodnjo l. 1913 z 10.354 tonami, l. 1920 pa so padle na 3.614 ton.

Železarna je bila zadolžena — avstrijska vojska pač ni več utegnila poravnati dolgov — zastarele obrate bi bilo treba modernizirati, vendar Thurn ni imel denarja. Začel je iskati družabnike in jih našel v Böhlerjevi družbi na Dunaju.

24. junija 1927 je bil občni zbor nove delniške družbe v Mariboru. Thurn je prejel za vsa svoja podjetja na Ravnah 4,9 milijona dinarjev ali 35 % delniške glav-

Tudi v Mislinju je bila svoje dni pomembna železarna. Imeli so lastni plavž ter vreden sortiment izdelkov

nice, ki je znašala 14 milijonov, dejanski lastnik pa je postal velepodjetnik Böhler.

S tem je bilo konec Thurnove samostojnosti, ravenska železarna pa je prišla v najtesnejšo zvezo z avstrijsko in nemško industrijo. Bratje Böhler & Co. so bili lastniki Kapfenberga in drugih železarn v Avstriji in Nemčiji, svoje podružnice pa so imeli po vsem svetu.

Kakor pa so Ravne po prvi svetovni vojni gospodarsko hirale, tako so politično rasle, in ne bo pretirano mnenje, da se prav takrat naloženi ideološki kapital pri raven- skih železarnih obrestuje še danes.

Že 1. maja 1920 l. so na Ravnah ustanovili prvo celico Komunistične partije. Prežihov Voranc, Ditinger in Ivan Kokalj so najbolj znana imena partijskih delavcev iz tistih let. Tega gibanja ni moglo ustaviti nobeno preganjanje. Obdržalo se je in se razraščalo do osvoboditve, potem pa skupaj s stoletnimi izkušnjami pri izdelavi jekla dvignilo ravensko železarno med največja podjetja v državi.

Ravne pa tudi pod novo firmo niso kaj prida uspevale in je bilanca izkazala prvi dobiček šele l. 1935.

Sredi dvajsetih let je načelnik industrijskega oddelka Milivoj Savič v knjigi »Naša industrija i zanati« razložil potrebo, da se ravenska jeklarna demontira in z vsemi delavci vred preseli v bližino Prijedora, vendar je načrt ostal samo na papirju.

Surovine in polizdelke so takrat še vedno uvažali, delno iz Donawitza, delno iz Kapfenberga in z Jesenice. Ko je usahnil leški premogovnik, so dobivali premog iz Trbovelj, koks pa iz Porurja in iz Moravske Ostrave. L. 1925 so začeli izdelovati podkve, leto dni pozneje pa vzmeti.

Ravne po prvi svetovni vojni ne samo, da niso mogle več prodreti na inozemski trg, tudi na domačem so inozemske družbe konkurirale vedno huje. Da bi se zavaro- vale pred konkurenco, so domače železar- ne (Zenica, Jesenice in Štore) ustanovile l. 1927 lasten kartel, ki je zbiral naročila in jih razdeljeval med svoje članice.

Ravne so se pridružile kartelu šele leta 1930, vendar pa so obdržale pri večini izdelkov proste roke in se vezale le za valjano železo.

Bolj in bolj so Ravne prihajale pod Böhlerjev vpliv in po letu 1930 razen pudlanega jekla niso izdelovale skoraj nobene jekla več, zato pa so prodajale predelano pa tudi nepredelano Böhlerjevo jeklo, ki so ga tudi v svojih cenikih začele označevati kot Thurn-Böhlerjevo jeklo.

Neovrgljiv dokaz za to, da je bilo raven- ske samostojnosti konec.

V zadnjem predvojnem letu 1940 je izkazovala železarna naslednjo proizvodnjo:

	kg
vozne osi	354.414
vpuše in tuljci	84.937
konjske podkve	556.407
vzmeti za vozove in avtomobile	136.253
vagonske vzmeti	24.522
valjano jeklo	892.215
krogle in kovano jeklo	1.036.292
jeklena litina	136.559
lito železo	25.758
valjano železo	3.450.974
pudlano jeklo	116.050
razno	4.667

Istega leta je imela jeklarna 1200 KS parne, 1500 KS motorne in 700 KS električne motorne sile. Poleg martinarne in bessemerke je bilo v obratu 21 specialnih peči, 13 parnih kladiv, 2 težki stiskalnici, 31 brusilnih in 21 specialnih strojev ter 17 vrtilnih strojev.

Takrat Böhler, ki je bil prej še delno zakamufiran, ni več prikrival lastništva, po okupaciji pa je postal celo 94 % lastnik železarne.

V jeklarni so l. 1942 porušili zadnjo pudlovko in spet začeli delati za vojsko, to- krat dele za letala, tanke in topove.

Pravi vzpon se je začel za Ravne šele po osvoboditvi, ko je postala lastnica tovarne najprej država, pet let pozneje pa delavci. Če je namreč znašala l. 1939 proizvodnja še 21.847 ton, se je dvignila l. 1949 na 51.187 ton, deset let pozneje pa je prvič prekorčila 100.000 ton in raste iz leta v leto.

Železarna je dobila moderno jeklarno, kovačnico, mehanično delavnico, modelno mizarno, čistilnico, špedicijo, energetske obrate, v izgradnji pa so valjarna, vzmetarna in laboratoriji. Železarna je zgradila novo mesto na Čečovju, kulturne in športne objekte in še gradi vsako leto nove.

Tako so Ravne med redkimi podjetji, ki so ostala od stoletnega koroškega železarstva, dosegle najvišji vzpon in so danes ne samo največja koroška železarna, temveč spadajo med največje v državi.

Sosede Mislinje, Troblje, Muta

Železarna v Mislinju in kosarna v Trobljah sta poganjka koroškega železarstva, medtem ko je Muta sicer nastala samostojno, vendar je bila marsikdaj tudi odvisna od koroškega železa, zato vse tri sodijo v naš pregled.

Zaradi pomanjkanja oglja so od 16. stol. naprej lastniki radi selili fužine, saj so vodne sile in oglarski gozdovi v bližini v večji meri povzročali nastajanje fužin kot bližina rudišč.

Tako je fužinar Jožef Hanžič iz Tratschwege pri Št. Vidu ob Glini preselil svoje kovačije v Mislinje pod Pohorje. L. 1723 je dobil dovoljenje za 4 kladiva, ki jih je postavil ob zgornjem toku Mislinje. Zagotovil si je tudi potrebni les za kuhanje oglja. Surovo železo je Hanžič dobival s Koroškega, izdelke pa je izvažal večinoma v Italijo. Po pogodbi je smel prodati po Mislinjski dolini in do Konjic letno le 60 do 80 centov izdelkov. Izdeloval je plužnike, lemeže, sekire, motike in podobno.

Hanžičeve fužine je kupil gref Schrottenbach, ki je bil podoben špekulant kot

Puc. L. 1752 je postavil peč na volka, že dve leti pozneje pa je prodal vse naprave Michelangelu Zoisu, za katerim jih je poddedoval baron Žiga Zois, znani fužinar in mecen slovenske prosvetljenske književnosti.

Zois je kopal magnezit na Kopnikovem-Maroltovem pod Malo Kopo in železovo rud- do pri Vitanju. L. 1763 je postavil plavž. S tem se je mislinjsko železarstvo popolno- ma osamosvojilo.

Železarna je obsegala šest fužin, kovač- nico in plavž. Prvi obrat — od spodaj nav- zgor — je stal pri sedanji spodnji žagi, drugi pri današnji sodarni. Tam, kjer je danes trgovina, je stal plavž. Sedanja ko- vačija je še iz tistih časov. Najbolj ohran- jene so takojmenovane Dekmanove fuži- ne pri današnji pomožni centrali. Pri poz- nejši tovarni lepenke so bile srednje, pri kamnolomu in še 300 m više pa zgornje fužine.

Zois je izvozil letno nad 1000 centov že- leznih izdelkov v Italijo, poleg tega pa je še po Štajerskem prodal okoli 5000 centov poljedelskega orodja in kolesnic.

Zaradi te konkurence so koroški železar- ji l. 1774 dosegli, da je Dunaj prepovedal izvažati mislinjsko orodje v Italijo, v za- meno pa so Zoisu ponudili izvoz v Francijo. Vendar ta prepoved ni obveljala za dolgo.

Nadaljnji razvoj so prekinile vojne z Na- poleonom, poleg tega pa je velika poplava Mislinje l. 1814 uničila precej naprav.

L. 1817 je Zois prodal mislinjsko žele- zarno nečaku Bonnazzu, ki je odprl nova rudišča. Oglje so mu vozili iz Fale s težki- mi volovskimi vpregami preko Pohorja. Za gorivo pa so uporabljali tudi velenjski pre- mog.

V prvi polovici 19. stol. je postala pud- lovka v Štorah glavni potrošnik mislinj- skega železa. Takrat je mislinjski plavž, ki je bil visok 11 m, dvignil proizvodnjo na 80—100 centov surovega železa v 24 urah.

Ko je začelo domačega železa zmanjko- vati, so ga začeli uvažati spet s Koroškega, posebno iz Löllinga. Je pa v tem času tudi z mislinjsko železarno šlo vedno bolj na- vzdol. Pogosto je menjavala lastnike: Lo- ninger, Poglajen, Spitzer. Končno jo je l. 1900 kupil Perger. Že ves čas so železar- niško veleposredstvo uporabljali tudi kot gozdarski obrat in uvažali lesno industrijo, dokler ni Perger dokončno opustil železar- stva in je tako tudi v Mislinju kot na Ko- roškem les nasledil železo. Zadnje fužine naj bi bile ugasnile l. 1905.

Tovarna kos v Trobljah pri Slovenjem Gradcu je nastala l. 1773. Pred tem naj bi bila tam žebljarna grofa Thurna, ki jo je neki priseljenec preuredil v tovarno kos. Od slovenjegraškega trgovca Felermayerja jo je kupil Pavel Hauser, Dickmannov nadzornik v Löllingu, z družabnikom Hoffmannom. Železo so takrat dobivali iz Št. Vida ob Glini.

L. 1912 je postal lastnik sudetski Nemec Karel Köllner, dotlej vodja tovarne kos v Volšperku. Takrat so tovarno modernizi- rali. Zaposlovali so okoli 40 delavcev, dnev- no pa so izdelali 350—400 kos, ki so jih po- šiljali v Bolgarijo, Turčijo, Madžarsko, Hrvaško in Srbijo.

Na Muti, ki jo omenjajo zapiski že v 11. stol., je bila železarna že v 16. stol., saj je zabeležena v neki davčni listini že l. 1581.

Muta je imela vse pogoje za razvoj fu- žinarstva, saj je dajala Bistrica 2,8 m³/sek.

vode, lesa za oglje je bilo v okolici dovolj, Drava je bila dobro transportno sredstvo, železo pa so v Sv. Primožu na Pohorju pridobivali že v davnih časih in ga plavili v dolini Plavžnice.

Železova ruda je menda vsebovala komaj 25 % železa, vseeno pa je dajal ta pohorski rudnik letno 3.000—4.000 centov livarskega in sivega grodja — večinoma za muško železarno.

Prva znana lastnika sta bila Ludvik von Bernuth in Anton Winkelseth.

Bistrica je bila v začetku dvakrat zajezena. Poganjala je štiri repače zgornjih fužin in vetrovnik za peči. Ob spodnjem jezu pa sta bila dva repača in transmisija za mehanično delavnico.

Takrat so izdelovali lopate, motike, krampe, kladiva, mlinske tečaje, možnarje, lomilke, zagozde za les in kamen, klešče, sekire, lemeže, osi in zavore za vozove, vijake in zobe za brane itn. Izdelke so prodajali po Štajerski, Hrvaški, Madžarski in v Srbijo. Menda so izdelovali celo orožje za prvo srbsko vstajo l. 1804 in ga nato s čolni tihotapili v Srbijo.

L. 1833 so na Pohorju nehali s plavžarstvom, zato je začela Muta uvažati koroško surovo železo.

Največji razvoj v prejšnjem stoletju je podjetje doseglo med gradnjo železnice Maribor—Celovec v letih 1855—1863. Takrat je bilo na Muti zaposlenih 300 delavcev. Potem je proizvodnja spet padla. L. 1881 je tovarno prevzela družba Erber in Stricker. Do l. 1885 so nato obrate obnavljali in uredili lastno livarno in modelno mizarno, ki stojita še danes.

Razen strojne litine so proizvajali takrat še raznovrstne rešetke, okvire za štedilnike, vratca za peči, valje za vodne mline, likalno železo, uteži za palične tehtnice, pluzna kolesa, tolkače za železo in beton, kompletne opreme za žage itn. V mehanični delavnici so obdelovali razne odlitke in odkovke.

Od l. 1889 do 1902 je bila lastnica tovarne družba Erber in Ungar. Takrat so začeli izvažati izdelke po Balkanu, v Italijo in Švico. L. 1892 so zgradili prvi most čez Dravo, l. 1896 pa so v Bistriškem jarku, 3 km od Mute postavili kovačijo »Gustlhammer«, brusilnico in stanovanjsko zgradbo. Tu so izdelovali v glavnem motike. Po 17. letih so delo opustili, ker se zaradi oddaljenosti ni izplačalo.

Z novimi lastniki Erber in sin so l. 1902 nabavili nove stroje, število zaposlenih pa se je dvignilo celo na 321 delavcev.

Ob začetku prve svetovne vojne je podjetje zabredlo v finančne težave, l. 1918 pa ga je kupila graška družba Otta Erberja. Tovarna je dobila novo lakirnico, brusilnico in novo elektrarno.

Proizvodnja se je v letih 1925—1927 dvignila od 450 na 650 ton. Delavcev je bilo okoli 140.

V tridesetih letih so na Muti delali samo še lopate in motike, v splošni krizi l. 1934 pa so — delno tudi zaradi slabega gospodarjenja — tovarno ustavili. Mučki delavci so se zaposlili na Ravnah in v Zrečah, le nekaj jih je ostalo. Končno je tovarno kupila železarna v Zrečah za 20.000 dinarjev. Potem je v letih 1938—1939 naraslo število zaposlenih na 160, proizvodnja pa je znašala 5,5 milijona dinarjev.

Po osvoboditvi so obrate modernizirali, l. 1958 je začela obratovati tudi nova livar-

Pevski zbor društva upokojencev na Prevaljah

Pred tremi leti so se zbrali, da skupaj zapoje — največ zares upokojenci, nekaj pa bodočih. Povečini vsi so že v cvetju in so se že srečali z Abrahamom.

Zamisel in pobudo za ustanovitev zbora je dal Martin Sekavčnik, ki je od prvega dne tudi predsednik zbora. Pred te častitljive orgle pa je stopil pevovodja, ki je sicer stoodstotni vojni invalid, ampak obenem tudi stoodstotni pevski mojster, Ivan Lebič, kateremu so vsi od kraja iskreno hvaležni za trud in požrtvovalnost.

Že priznani pevski zbor prireja svoje

koncerte po vsej Mežiški dolini (do sedaj na Prevaljah, na Ravnah, v Žerjavu, na Lokovici in na Lešah). Ob priliki izleta pa je pevski zbor zapel tudi upokojencem po njihovih domovih v Poljčanah in v Šaleku pri Velenju. Namen so nastopi v krajih, kjer so upokojenci, da se skupno razvesele ob lepi slovenski pesmi. Zmerom pa se poslovi zbor tudi od svojih članov s pesmijo na zadnji poti.

Da, zamisel je bila taka, pogoj ob sprejemu na glas in vedro srce, zato so njihove pesmi zmerom lepe, za prireditve in slovo.

na v Vuzenici, najlepši mučki repač pa stoji pri našem muzeju za spomin na starodavno fužinarsko preteklost naših krajev.

Uporabljena literatura

Hermann Wiessner, Geschichte des Kärntner Bergbaues III. Klagenfurt 1953.
Baš-Rekar, Slovenska peč. V Ljubljani (1954).

Nicolas Bourbon, Ferraria. Duisburg.
Kärntens gewerbliche Wirtschaft von der Vorzeit bis zur Gegenwart. (Klagenfurt cop. 1953.)

Rudolf Egger, Führer durch die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg. Klagenfurt 1958.

Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline. Maribor 1954.

Bogo Grafenauer, Zgodovina slov. naroda I. V Ljubljani 1954.

Josif Kulišer, Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka I., II. Ljubljana 1959.

Fritz Toussaint, Der Weg des Eisens. Düsseldorf 1962.

Sienčnik-Grafenauer, Slovenska Koroška, seznam krajev in politično-upravna razdelitev. Ljubljana 1954.

Avugst Kuhar, Splošni historiat železarne Ravne (tipkopis).

Aleksander Dirntiš, Pridobivanje železa na Lomu. Ravne 1960. (Mat. naloga.)

Oto Vončina, Gospodarski razvoj Mislinja. Ravne 1961. (Maturitetna naloga.)

Marta Pintarič, Tovarna poljedelskega orodja in livarna Muta. Ravne 1961. (Maturitetna naloga.)

Franjo Baš, O železarni v Mislinju. Kor. fužinar IX/1-3.

Franjo Baš, Tehn. spominiki in njihov pomen. Kor. fužinar VII/10-12.

F. S. Tovarna kos v Trobljah. Kor. fužinar II/7-9.

Rudolf Jasser, Spomin na mežiške fužine. Kor. fužinar V/10-12.

Rudolf Jasser, V Mežici je bil nekoč tudi premogovnik. Kor. fužinar VI/1-3.

Ivan Mohorič, Zakaj na Prevaljah niso postavili martinarne. Kor. fužinar IV/3-4.

Franč Sušnik, Prevaljska storija. Kor. fužinar II/4-6.

Franč Sušnik, Od šestih zjutra do sedmih zvečer. Kor. fužinar III/1-3.

Šanclov Zepi, Iz mušeniških fužin. Kor. fužinar IX/10-12.

Josip Sašel, Puškarske Borovlje. Kor. fužinar IV/5-6.

Tovariš šef, končno smo dobili sekretarko s primerno kvalifikacijo...

Film o Hudabelih iz belanskih globač

Vorančevi »Samorastniki« so torej končno na platnu

Ožbej in Meta čisto od kraja

Pred nekako desetimi leti je šla na platno Vrančeva črtica »Vodnjak«. Triglav-film jo je posnel kot kratkometražni prikaz pod naslovom »Koplji pod brezo«. Celo reč so pripravljali in največ snemali pri nas pa je zato vse skupaj v toliko globljem spominu.

O tem prvem filmskem prikazu domačinske barve in vsebine smo zato tudi v našem lističu svoje povedali.

Čez kak čas pa bodo morda že »Samorastniki« ta najbolj zasukana, prizadeta, slikovita in črtnasta pripoved iz naše dežele... Tako so menili neki.

Toda do srečanja s »filmskimi« Samorastniki je prišlo precej prej — tedaj, ko sta se Triglav-film in avtor, ki je presenetil s prvim scenarijem, menda prvič sporekla. Nič hudega pa ni pomenil tisti prvi spopad, kajti denarja za film tako še nikjer ni bilo. Vsaj šest let bo že od tega.

Kar v pisarno so prišli — Micka in še dva taka spremljevalca, za katera takoj veš, da nekaj hočeta. »Samorastnike ti bosta prebrala — scenarij...«, je rekla Micka vsa prizadeta. Misli sem, da ji je kdo kaj ukradel, preden so mi čisto dopovedali, da je tu Vojko Duletič, ki je napisal scenarij za snemanje »Samorastnikov«.

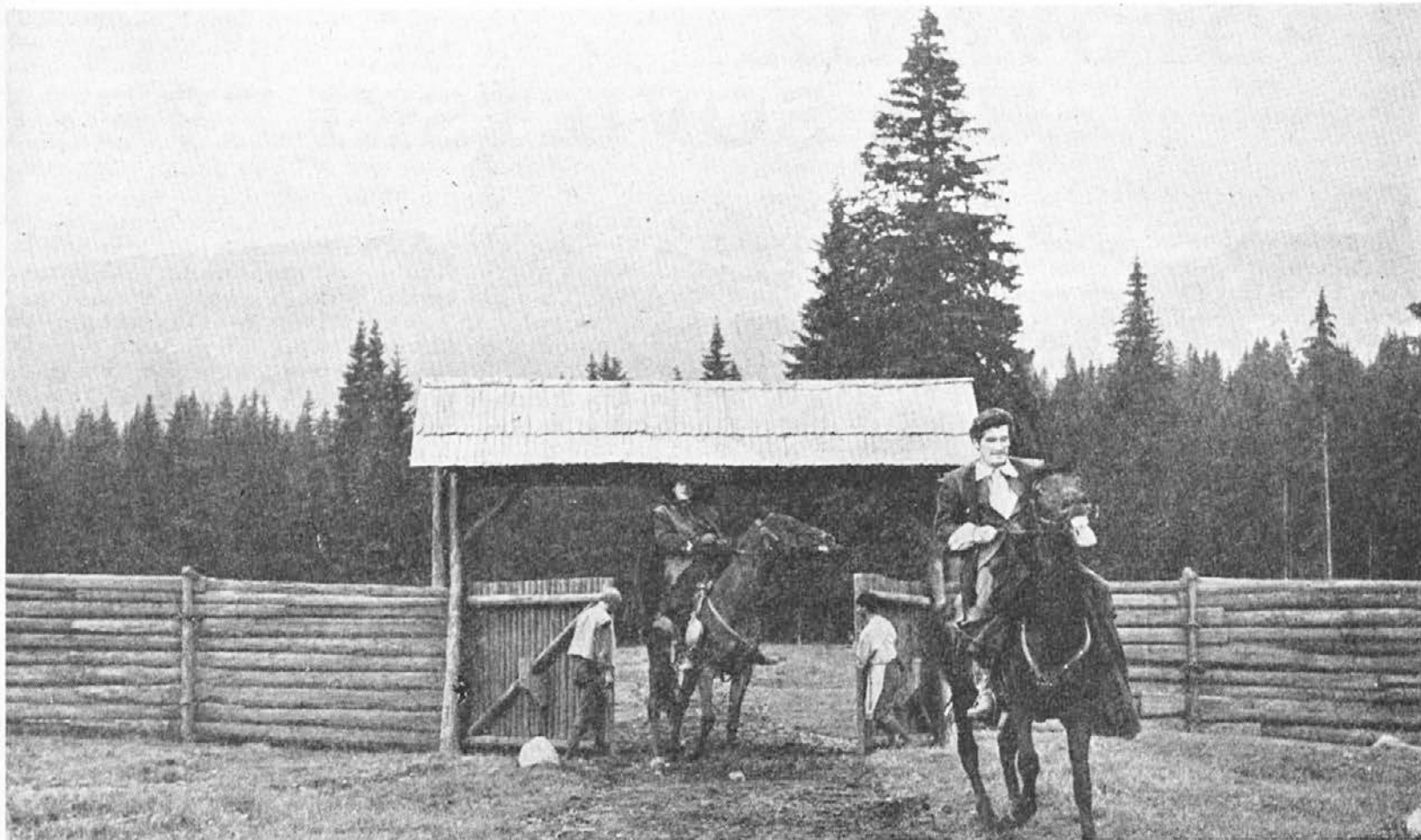
In Duletič je ponovil. Zaveroval se je, ponazarjal slike, pustil potrebni čas za najdenje in le tu pa tam čisto s spremenjenim glasom kaj kratko vmes potolma-

Ji je že za petami...

Majda Potokarjeva-Meta v začetnem prizoru na Karnicah

»Ko je bilo Ožbeju dvajset let, je prišla k hiši za iberžnico Hudabivška Meta iz belanskih globač... S sedemnajstimi leti je postala najlepši deklič v vsej fari in gotovo tudi v celi Podjuni. Bila je srednje velike postave, prelepega obraza, plavih oči in ko konoplja dolgih las; njena koža je bila žametna, njena postava kot tisa na Obirju... Meta še ni dobro prestopila sedemnajstega leta, ko je postala široka z Ožbejem...«

Prihod na Karnice. V ozadju »obirski« svet

čil... Kar sapa je jemalo. Mička je vmes jokala. Od hudirja!

Kdo pa ste vi..., kaj pa Frančišek Čap... sem iskal, da bi pač kaj rekel. Čap je bil menda tedaj najbolj obetajoč. Duletič je odprl papir in pokazal Čapovo zelo pozitivno oceno Duletičeve nastave.

Seveda o ničemer na svetu ne odločam, a vključili so me in moraš nekaj reči. Dopadlo se mi je.

Scenarij je torej ugajal. Vsak je tako rekel. Vse drugo pa je bilo bolj zamotano. Vmešale so se težave, ki so se v raznih variantah vlekle menda kar skozi.

Potem smo kmalu čuli, da so se pri poverjenem Triglav-filmu sporazumeli z mojstrom scenarija in da bo stvar kmalu stekla, če bo le denar. Kako v redu in prav!

No, in od tedaj naprej v naš kraj v tej zadevi res nihče več ni prišel, le simpatični Deglerija se je spozabil po nekih drugih opravkih ter povedal, da bodo kmalu zagнали. Takoj po prvi vigredi letos smo že čuli, da stvar lepo teče na Gorenjskem.

In tik pred koncem snemanja, ali že pri prebiranju se je čulo še o nekem zaključnem nesporezumu pod gorami. Je že tako, sicer ne bi bili samorastniki na vseh koncih in krajih.

Potem je film stekel na predstavi oziroma ocenjevalni prireditvi v Pulji. Vsi od kraja so želeli priznanja.

Prva iz našega kraja ga je gledala že v areni Alenka Florjančičeva.

Kdaj ga bodo pa kaj na Ravnah pokazali — nekoliko se že spodobi?!

Pa je prišlo tako obvestilo iz Ljubljane. Prav! tam bo stekel, verjetno pa potem takoj v domačem kraju...

Vmes so se vrstile ocena za oceno. Samo v »Delu«, v »Naših razgledih« in v »Ljubljanskem dnevniku« je bilo objavljenih kar ducat dolgokolonskih razprav — ocen, stališč, kritik in pohval. Tudi najožji pa končno le manj zadovoljni sodelavec pri filmu je opredelil svoje. Vse skupaj zelo lepa reč v dostojnosti in na višini, čeprav so vsi predvsem odkrito povedali, kaj smatrajo za narobe ter neke stvari tudi ostreje postavili. Pri vsej tej, čeprav tudi kritični omembi smo na deželi sklepali že kar na posrečeno propagandno spremljavo.

Ampak filma v naš kraj kljub Vorancu vseeno še nismo pridobili, čeprav so ga kmalu vrteli po vsej državi.

»Tudi ti priidi... Pri nas bo!« Vabilo iz Slovenj Gradca.

Kakor v domačem kraju mora biti, so naredili: pridobili so predvsem film, režiser, prvi igralci, rože in samorastniške besede v dahu domačije do samorastniške stvaritve. Fanfare so odprle povest izpod naših gora...

Samorastniki — v pokrajino dani, odročno vzbujeni in na martre položeni. V svoji moči in trni negovani za svetlejše dni. Ena sama velika martra in zadrega — Voranc ni zastoj vključeval pokrajinski čar in Metino lepoto. To je taka huda reč, da jo nese le premunk.

Film, ki bi tu lahko ublažil, je prej potenciral: pokrajino je izpuščal, martre pa natezal, čeprav je scenarist tedaj rekel, da bo te reči samo nakazal. Menda kar 15 minut je teh hudobno stisnjenih stvari.

Tudi tisto srečanje te drose z materjo vsako leto, ki je namembno kar ustrezno dano na konec, je nemogoče vključeno — ljudje že vstajajo. Voranc se je na koncu spet zazrl v deželo.

Motnje, kakor so vhodne planke enega največjih gradov (prikazan Podčetrtek), neshojene in sploh neurejene aleje take graščine, Hudabivška bajta in sploh njena lokacija, tatman, tista čisto nelogična vozna pot čez čelo itd. so nepotrebne nepopolnosti.

Igralci vsi od kraja so sami mojstri-ustvarjalci. Meta z najtežjo vlogo. Ustvarjala je in dajala. Če že ne prej: izpit za vse nastope in vse zahteve je naredila za vse umetniško življenje. Videl sem tisto, o kateri sem čul, o njej bral in si jo predstavljaj. Seveda starala pa se na srečo ni.

Film je napredek, kakor da ne bi bil slovenske prakse.

Nekoč bo gotovo stekel tudi na Ravnah. Slovenj Gradcu pa priznanje za prvenstvo in za domačinsko pozornost.

Urednik

S POTOVANJA PO SOVJETSKI ZVEZI

Janez Strah

Vroče in suho je bilo nedeljsko popoldne, ko sem se pripravljajal za odhod v največjo državo na svetu — Sovjetsko zvezo. Vožnja do Maribora se mi je zdela enolična kot pač večkratna potovanja na eni in isti poti. Ko sem o tem razmišljal pozneje na vlaku po Panonski nižini in Ukrajini, nisem mogel dojeti, kako je mogoče spregledati toliko lepote, ki nam jih narava nu-

Avtor tega popisa na Nevi (Leningrad)

di na vsakem koraku slovenske zemlje. Verjetno smo preveč navajeni bogato poraslih gričkov, hribov in gora, živopisnih dolin in polj, počasi in hitro tekočih rek, sivovijoličastih gorskih grebenov in prelepe jadranske obale s sinjim morjem. Ko potujemo po tej lepi zemlji, mnogo tega spregledamo, vrednost vsega pa ugotovljamo šele takrat, ko smo v prirodi, ki se z našimi lepotami ne da primerjati.

Proti Beogradu sem skušal dremati, pa kljub temni noči ni šlo. Živci so bili napeti, misli usmerjene na daljni cilj — metropolo Sovjetske zveze. Zdanilo se je in skozi okno sem opazoval rodovitno Vojvodino — polja s požeto pšenico, posejana s korozi in drugimi naravnimi dobrinami. Zdelo se mi je, da je ta del naše domovine nekako monoton, saj se človek vozi ure in ure pa vedno enaka slika, le naselja so ponekod raztegnjena, drugod bolj strnjena oziroma večja ali manjša.

V Beogradu sem imel nekoliko prostega časa, zato sem si ogledal Avalo. Spomenik neznanemu junaku se ni prav nič spremenil že cela desetletja, dočim ne daleč od njega hitro raste edinstveni v trikotu zidani televizijski stolp. Nekaj podobnega sem nekoč videl v Stuttgartu, vendar mislim, da bo avalski lepši in arhitektonsko sodobnejši.

Iz naše prestolnice smo se odpeljali z nočnim vlakom. Ker se udeleženci med seboj nismo poznali, smo najprej opravili formalnost okrog rokovanja, nato pa noč prebili različno. Eni so prepevali, drugi so zbijali šale, tretji so igrali karte, nekateri pa so se mučili s čitanjem zadnjih časopisov in revij. Tako je na različne načine mineval čas in že smo bili v Subotici, kjer so nas pričakovali jugoslovanski, nato pa še madžarski cariniki, ki so brez večjih ceremonij opravili predpisano dolžnost.

Kmalu po prehodu državne meje se je pričelo daniti. Dobršen del vožnje po madžarski ravnini je bilo videti le slabše obdelana polja in še več neobdelanih površin, celo močvirnato je izgledalo. Vmes je bilo tudi nekaj na novo izkopanih jarkov, iz česar sem sklepal, da zemljo spreminjajo v zasejane površine.

Čim bolj smo se bližali središču Madžarske, tem lepše je postajalo slikovito prostranstvo in pogled se je rad ustavljal na velikih površinah, posejanih s pšenico, korozi, sončnicami in prostranimi nižinskimi gozdovi. Naselja po Panonski nižini so precej enostavna, hiše največ lesene, živo belo obarvane, čestokrat s slamnato streho.

Svet okoli Budimpešte je lep in lepo urejen. Polja so posejana z različnimi kulturami in dobro obdelana, vmes pa je le malo travnikov in pašnikov. Naselja so že več ali manj zidana, tu in tam je parcela gozda, kar daje deželi posebno podobo. Okoli mesta sem videl veliko jeklenih, kakih dvajset metrov visokih stebrov z velikimi pločevinastimi krogli na vrhu. Na vlaku nisem mogel ugotoviti, kaj bi to bilo, pozneje so mi v Budimpešti povedali, da jih gradijo zaradi lepote, vendar jim nisem mogel verjeti, ker bi bilo za predmetje tako lepotičenje po mojem mnenju predrago.

Okoli sedmih zjutraj smo se pripeljali na eno izmed štirih železniških postaj v Budimpešto. Tam sem doživel prvo presenečenje. Bilo je toliko raznovrstno uniformiranih mož, da se mi je kar motilo. Kaj vse tiste uniforme pomenijo, nisem zvedel, videti pa je bilo, da so bile številne posebne obleke madžarskih železničarjev, policajev, carinikov, predvsem pa ruskih vojakov in oficirjev, ki služijo menda v sestavi varšavskega sporazuma. Teh je kar mrgolelo po kolodvoru. Na blazah so imeli toliko raznih značk, da so bili videti kot generali, ki se pravkar vračajo iz kabineta, kjer podeljujejo po končani bitki odlikovanja zaslužnim vojskovodjem.

Po dvehurnem postanku smo nadaljevali pot proti madžarsko-ruski meji. Ta del poti, tja in potem nazaj, mi bo ostal močno v spominu. Pa ne zaradi nekih posebnih znamenitosti ali lepote. Spominjal se je bom zaradi posebnega napora. Bila je velika gneča in neoprostljivo zanemarjeni vagoni. Ker kompozicijo vleče parna lokomotiva, je bilo povsod toliko prahu, da smo bili kot črnici, obleke pa samo še za v kemično čistilnico. Sicer je ob progi lepa in zanimiva pokrajina in se kaj lahko primerja z našo Vojvodino.

Nekako po sedemurni vožnji smo se približali zadnji madžarski postaji Zahoni, kjer so zopet prišli in nas pozdravili v čudni govoriči madžarski cariniki. Mislim, da se tega jezika ne bi mogel nikoli naučiti. Tako blizu sta si njihova in naša dežela, pa nisem vedel, kaj bi počel, ko me je ogovoril kak Madžar.

Po končanih carinskih obveznostih smo se odpeljali naprej in po petih minutah že prekoračili madžarsko-rusko mejo, ki jo tvori most čez reko Tiso. Ko se ljudje vo-

zijo čez ta most, odprejo okna in mečejo preko ramen nazaj denar v reko. Ker je mostna konstrukcija iz jekla in so predalčja na zgornji strani precej gosta, večkrat kovanci ne padejo v vodo, ampak na most. V takem primeru se ne »uresničuje« v tistem trenutku željene misli. Ob mostu in dalje ob reki so tudi vojaki, in sicer na desnem bregu Madžari, na levem Rusi, prvi bolj nasmejani, drugi s strogim čuvarskim obrazom.

Vozili smo se še kakih deset minut do prve ruske postaje, imenovane Čop. Postajno poslopje je lepo urejeno, tako tudi okolica. Takoj sem zapazil dve glavni značilnosti, in sicer: precej velika železniška ura je kazala dve uri poznejši čas kot naše. To je bil znak, da moramo urne kazalce pomakniti za dve uri naprej. V evropskem delu Rusije sonce vzhaja dve uri prej kot pri nas, zato imajo temu primerno reguliran tudi čas in ga merijo po takojimenuvanem moskovskem času. Druga posebnost, ki se kaže na vsakem koraku v Sovjetski zvezi, je velika ljubezen ruskega naroda do največjega revolucionarja v zgodovini Rusije — do Vladimira Iljiča Lenina.

Na desni strani železniške postaje Čop je dva metra visok iz samih cvetlic narejen Leninov portret. Takih portretov sem pozneje videl še več v notranjosti dežele, včasih Lenina in Marxa, največkrat pa samega Lenina. To delajo seveda samo v mesecih, ko rastejo rože, vendar izdelujejo raznovrstne stvari okusno in za oči zelo privlačno.

Nekaj časa smo čakali na carinski pregled in brž ko je možakar izvedel, da smo iz Jugoslavije, je naredil red, nas spustil

Vhodni paviljon v gospodarsko razstavo v Moskvi. Vsaka republika ima svoj paviljon, zgrajen v karakterističnem stilu

naprej in v najkrajšem času smo že spet stali na peronu, pripravljeni, da nadaljujemo pot. Medtem ko so ostale potnike, predvsem domačine, zelo dobro pretresli, je naša skupina samo napisala deklaracijo in brez pregledov zapustila carinsko sobo.

Sprehajali smo se po peronu, misli pa so bile vedno bolj skoncentrirane na več kot 2000 km oddaljeno Moskvo. Kmalu smo vstopili v vlak, s katerim smo potovali okoli 28 ur. Vožnja je bila prijetna in udob-

V vrsti za Leninov mavzolej

na v spalno-turističnem vagonu. Vagon je imel kupeje s štirimi ležišči in zvočnikom, ki se je dal po želji regulirati. Spremljevalec vagona nam je prinesel sveže perilo za postelje, nakar smo si vsi zadovoljni uredili ležišča. Nato se je zaslišal žvižg dieselske lokomotive in odpeljali smo se proti gorskemu grebenu Karpatov.

Po dveh neprespanih nočeh smo bili precej utrujeni, vendar nismo zaspali. Vožnja z ruskimi vagoni je prijetna in udobna. Sicer se sliši znani klok-klok, toda širša proga in dobro amortizirani (ovzmeteni) vagoni omogočajo mnogo lepše ter ugodnejše potovanje kot drugod.

Ko smo se dokončno uredili za dolgo pot, smo odšli v vagon-restavracijo na večerjo, ki je bila sestavljena iz solate, pečenega krompirja, malega zrezka, masla, belega in črnega kruha ter čaja. Obrok je bil še kar izdaten, toda s solato se noben dan nisem mogel sprijazniti. Sestavljalo jo je namreč nekaj nenormalno debelih rezin kumaric in paradižnika in zelo malo olja, kisa, soli in popra, če je teh začimb sploh kaj bilo, kajti po okusu tega nikakor nisem mogel dognati.

Med večerjo sem pogledal skozi velika okna in opazil, da se približujemo gorovju, za katero ni bilo težko ugani, da so Karpati. Ta odsek poti mi je bil najbolj simpatičen in sicer zato, ker je pokrajina zelo pisana in je dokaj podobna Sloveniji. Veliko predorov, mostov in vijug, svet je porastel z gozdovi, med katerimi so majhni gorski pašniki in njive, posejane z različnimi travicami, ki pa so nujne za obstoj hribovskih ljudi.

Urni kazalec se je že pomaknil preko devete ure zvečer po moskovskem času in mrak je začel zakrivati utrujene oči. Še pred mrakom smo se pripeljali do rusko-češke meje, ko pa smo prišli do tromeje med Češko, Rusijo in Poljsko, je bilo že čisto temno. Le lunina svetloba ter tu in tam električna svetilka je še dovoljevala bežen-zaspan pogled v zanimiva gorska pobočja. Na pol sem že dremal, toda nisem opustil nobenega možnega pogleda skozi okno. Opazoval sem prijazne gorske vasi, za-

selke in domačije, mimo katerih smo se peljali. Te so namreč zelo podobne našim hribovskim domačijam.

Precej dolgo smo se vozili tudi tesno ob državnih mejah, ki strogo ločijo posamezne države. Kakih pet metrov širok pas z zrahljano zemljo predstavlja državno mejo. Ta zemeljski pas je tako fino obdelan, da se na njem poznajo verjetno tudi stopinje ptičev, če si dovolijo postanek prav na meji. Zanimivo je tudi to, da so na posameznih mestih celo ograje iz bodeče žice. Meje so precej zastražene, prav tako tudi številni predori in drugi železniški objekti.

No, zaspanec je postal le premočan in še preden smo se pričeli spuščati na drugi strani Karpatov proti razsežni ukrajinski nižini, sem trdno zaspal.

Toplo jutranje ukrajinsko sonce in zvoki ruskih melodij so me prebudili pozno v jutru sredi nepreglednih pšeničnih polj. Nekaj časa sem stal ob oknu in samo strmел v polja, ki so tako velika, da se ne da popisati in zanje ne najdem primerjav. Zdi se, kot da je človek na ladji sredi oceana. Ob progi je sicer pas grmičevja in včasih tudi dreves, vendar je za njim samo polje, kolikor daleč vidijo oči. Največ polja je posejanega s pšenico, koruzo in ajdo. Tu sem prvič videl tudi velike površine, posejane z lanom. Pri nas sejejo lan le še posamezni kmetje več ali manj za domačo potrebo, v Sovjetski zvezi pa ga sejejo v velikih količinah kot industrijsko rastlino.

Med potjo po Ukrajini sem sem in tja videl tudi nižinske gozdove, ki so zelo dobrodošli sredi teh ogromnih odprtih polj in travnikov. Zanimivo je, da v teh gozdovih raste v pretežni meri breza, kakor se je videlo iz vlaka. To sicer niso velika drevesa, toda kakih petnajst metrov višine verjetno dosežejo. Ker sem ob vsej poti po Sovjetski zvezi videl zelo veliko teh dreves, manj pa borovcev in smrek, mislim, da je breza nekako nacionalno rusko drevo.

Ukrajina je tudi zelo vodnata dežela. Tam je veliko potokov, rek, jezer in jezer, ponekod pa celi sistemi jezer. To prav gotovo zelo pozitivno vpliva na že značilno

rodovitno ukrajinsko zemljo. Okrog jezer so ponavadi veliki travniki ali pašniki in videl sem velike črede goved, v blatno zemljo pa so stegovale dolge kljune cele jate rac. Na obali je bilo tudi dosti ribičev, ki so poizkušali srečo pri ribolovu.

Ruski železniški promet je precej drugačen kot naš. Največja razlika je v širini proge, kajti ta je v Sovjetski zvezi precej širša. V Čopu, kamor se stekajo ruske in evropske železnice, sem videl dvojne tire. To je železniška proga s širokimi tračnicami, pri čemer sta dve progi med seboj premaknjeni za kakih dvajset do trideset centimetrov. Po tako kombinirani progi lahko vozijo ruski-širši in evropski-ožji vagoni. Na postaji je bilo tudi veliko kolesnih dvojic, ki jih uporabljajo takrat, če želijo, da se ruski vagoni priključijo evropskim kompozicijam in obratno. V takem primeru žerjav na posebnem prostoru dvigne vagon, delavci pa demontirajo osi in kolesa ter vstavijo drugo kolesno dvojico. To delo se opravi dokaj hitro in vagon je pripravljen za vožnjo po ozkem ali širokem tiru, odvisno le od vstavljenih kolesnih dvojic.

Značilnost ruskega železniškega transporta so tudi vagoni in kompozicije. Ravna omogoča ravne železniške proge, katerim so prilagojeni tudi dolgi in udobni vagoni. Nobena redkost niso tovorni vagoni z nosilnostjo 60 t, pač pa jih je zelo malo, ki bi bili manjši. Videl sem vagone nosilnosti 95 t in so pravi giganti v primeri z našimi. Glede na ravne in široke proge sestavljajo tudi dolge kompozicije, ki se z našimi nikakor ne dajo primerjati. Lokomotive so povprečno dieselske in električne in razvijajo hitrost tudi preko 100 km na uro. Pozneje sem v Moskvi videl tudi najlepši in najhitrejši vlak v Sovjetski zvezi, ki ga imenujejo »Rdeča strela«. Ima kar pravilno ime, saj je res ves rdeč, gre pa tudi kot strela.

Posebnost pri železniškem transportu, čeprav to pravzaprav ne spada k transportu, so barve, ki jih uporabljajo za pleskanje železniških objektov. V vseh državah,

Rdeči trg v Moskvi. Nekako v levi polovici se vidi Leninov mavzolej

kar sem jih kdaj videl in tudi pri nas, uporabljajo za barvanje železniških zapornic rumeno-rdečo ali rumeno-oranžno barvo. V Sovjetski zvezi so vsa znamenja ob progah pobarvana z enotno črno-belo barvo. Kaže, da jim ta barva nekam zelo prija, čeprav po mojem mnenju za naše oči ni sprejemljiva. Skoraj pri vsakem prehodu čez proge, povečini so povsod dvojni tiri, so lito-betonske ograje v obliki črke »L« prepletkane z živo belo barvo. Take ograje, v katerih je dokaj lep vzorec, so tudi na železniških postajah prav tako živo belo barvane.

Železniške postaje so velika poslopja z lepo urejenim peronom in okolico. Okrašenja so s cvetjem in zelenjem, peroni so ponavadi dvignjeni do višine vagonov, kar močno olajša vstop v dokaj visoke vagone. Postajališčem posvečajo veliko pozornost, vendar so preveč kričeče obarvana.

Med opazovanjem pokrajine in življenja ob poti smo kaj kmalu pribrzeli v ukrajinsko glavno mesto Kijev. Tam je bilo postanka samo deset minut, nato pa smo nadaljevali pot proti prestolnici Rusije. Na tem delu postane dežela bolj gozdnata in spet sem videl največ brezovega gozda. Seveda tudi tukaj ne manjka polj, le nekaj več gozdov je vmes.

Ker smo se vozili iz Beograda že več kot 35 ur, je zanimanje za opazovanje nekoliko popustilo in postajali smo resno utrujeni. No, čestokrat sem še skočil k oknu, če je bilo kaj zanimivega. Na postajah, kjer je vlak obstal, pa sem šel na peron in opazoval ljudi, o katerih bom pisal pozneje.

V Moskvo smo se pripeljali po dvodnevni vožnji, že polni vtisov o Sovjetski zvezi. Na postaji nas je čakala študentka Nataša. Ta študira slavistiko in ji je glavni predmet srbohrvaščina, zato nas je pozdravila z »dobro večer, drugovi«. Po pozdravu smo odšli na pripravljeni avtobus, ki nas je odpeljal v hotel Turist. Oddali smo potne liste, nato pa odšli vsak v odrejeno sobo, kjer smo sladko zaspali do jutra.

Ko smo se vozili z avtobusom in opazovali Moskvo, sem kaj kmalu spoznal, da to ni evropsko velenje, temveč je nekaj posebnega — vsaj stari del mesta. Začetek osem milijonskega mesta se razprostira na lahko zvišanem mestu, kjer stoji Kremlj. To je vrsta stavb vlade, cerkva in drugih arhitektonsko znamenitih hiš, ki so obdane z obzidjem. Večina starejših zgradb je bilo zgrajenih v 15. stoletju in so zelo zanimive. Ena izmed cerkv ima preko deset zvonov. Zgraditi jo je dal Ivan Grozni in je imela vse kupole pozlačene. Vojna z Napoleonom jih je nekaj uničila, tako da so sedaj nekatere le še iz nerjaveče pločevine.

Nekaj simboličnega v Kremlju je velik top, ki ga imenujejo »cesar puška«, s svetlim premerom ca. 1 m in 210 ton težak zvon. Ta je bil v lesenem zvoniku, ki je dvakrat gorel. Imenujejo ga »car zvonov«. Ko je zvonik drugič pogorel (v 18. stoletju je bil v Moskvi velik požar), je zvon padel na zemljo, se vanjo skoraj pogreznil in v njej ostal celih sto let. Vtila sta ga livarja Ivan Motorin in njegov sin v 18. stoletju. Da je ta zvon res velik, ne priča samo teža, ampak pojasnjuje to tudi premer 6,6 m ter višina 6,14 m. Ko so ga v letu 1836 izkopali iz zemlje, so ugotovili, da se je pri padcu iz zvonika poškodoval, kajti odletel je na spodnji strani kos, ki tehta okrog 11,5 ton.

Posebnost Kremlja je tudi cerkev, imenovana Bazilika Blaženega z mnogimi arhitektonskimi znamenitostmi. Vsaka kupola je drugačna in v različni barvi ter predstavljajo ananas, jabolko itd. Zgrajena je bila v 16. stoletju in je Ivan Grozni dal arhitekta, ki jo je zgradil, oslepiti, da česa podobnega ne bi zgradil še kje drugje na svetu.

Ogledali smo si tudi znamenito kongresno dvorano z 2370 sedeži, kjer je bil tudi XXII. kongres KP SZ. Dvorana služi za kongrese, razna zasedanja itd., če pa tega ni, jo uporabljajo za gledališke predstave in ostale večje prireditve.

Moskva se je razširjala od Kremlja v vse smeri enakomerno, tako da so potekale ulice v obliki kroga. Carju Petru Velikemu se ta oblika gradnje ni zdela najboljše, zato je zahteval, da se pričnejo graditi ravne ulice, ki naj imajo smer proti centru — Kremlju, in tako se je mesto razširjalo tudi po njegovi smrti. Leta 1855 je Moskva dobila tudi prvo železnico, ki jo je povezala s Petrogradom.

Po ogledu Kremlja smo se odpeljali zopet na ulice. Med vožnjo smo slišali, da pride vsak dan v to mesto 1,5 milijona ljudi in da jih toliko tudi zapusti metropolo. Dnevno se rodi 400 novorojenčkov, poroči pa se 350 parov sovjetskih državljanov. Ulica Maksima Gorkega je povprečno široka 43,5 m in je dolga preko 70 km. V Moskvi imajo 101 avtobusnih, 39 trolejbusnih in 41 tramvajskih linij, sam metro pa prepelje na dan preko 3 milijone ljudi.

Ogledali smo si glavno zgradbo univerzitetnega centra, znano univerzo Lomonosova, ki so jo gradili od l. 1949—1953. Zgradba ima 36 nadstropij, je visoka 240 m in je z nje lep razgled daleč po Moskvi. V centru je 14 fakultet; ima 2800 profesorjev in 26.000 študentov. V študentskem domu je 7000 študentov, od tega 2000 tujih, ki imajo v naselju vse pripomočke in priprave za dejavnosti izven študija. Tako imajo bazen, teater, v katerem igrajo samo študentje in so predstave v 40 različnih jezikih, klube in televizijo, kino in prostore za ples ter ostalo kulturno zabavno življenje. Študentje prejemajo štipendije, če imajo dobre učne uspehe in če so iz družin, ki imajo manj kot 60 rubljev dohodkov na družinskega člana. Štipendije se gibljejo med 29 in 55 rublji in je višina odvisna od uspeha v šoli.

Neko popoldne smo se peljali tudi z motorno ladjo po reki Moskvi in si na ta način ogledali precejšen del mesta. Med potjo so švigali sem ter tja dvosedežni motorni čolni in hidrogliserji. Ob reki sem videl umetno 80-metrsko smučarsko skakalnico in zanimivo speljan enonadstropni most. Vrhnji del je avtomobilska cesta, ki je poševno nagnjena proti centru mesta, po spodnjem delu mosta pa drvi podzemeljska železnica.

Zelo obiskana hiša v Moskvi je Centralni muzej Vladimira Iljiča Lenina. To je muzej življenja in dela tega velikega ustvarjalca in revolucionarja. V njem so rokopisi, knjige, maketa tiskarne, v kateri je tiskal časopise, makete sob, v katerih je delal in ustvarjal, slike, ki predstavljajo Lenina, ko govori ožjim sodelavcem in širokim množicam, slika, ki prikazuje atentat na Lenina v letu 1918, slike bitk in vojsk v času revolucije, razni kipi in zemljevidi, koder je hodil in delal Lenin. V muzeju so shranjene tudi osebne stvari, ki jih je uporabljal ta veliki človek, kot žlice, vilice, kozarci, čevlji, obleke, nadalje orodje, ki ga je uporabljal, ko se je skrival na Finskem, preoblečen v kmeta. Tako je živel dva meseca pred revolucijo, ko se je skrival pred kontrarevolucionarji in kot navidezni kmet kosil travo, sekal in žagal drva ter ribaril v Finskem zalivu. V muzeju je tudi imitacija sobe, v kateri je ležal pet dni in pet noči na mrtvaškem odru in tam je vse polno zastav, kipov, slik in železnih vencev.

Ko smo si ogledali muzej, so nas odpeljali k mavzoleju Lenina na Rdeči trg po-

Hotel »Moskva« v Moskvi. Moramo tako napisati, kajti hoteli istega imena so še v drugih mestih. V Kijevu je menda največji, najlepši

leg kremeljskega obzidja. Mavzolej je zgrajen iz rdečega marmorja in zastražen z dvojno stražo. Pred vhodom stojita dva vojaka Rdeče armade, ki nepremično zreta v mimoidoče. Mavzolej je zelo obiskan, saj čaka kilometre dolga vrsta ljudi, da bi si lahko ogledali balzamiranega Lenina. Pri ogledu vlada strog red. Kakih dvesto metrov mora biti vrsta po dva in dva, sicer lahko stojijo tudi štirje v vrsti. V notranjosti grobnice vladata popolna tišina in red. Tako kot pred vhodom, je tudi pri krsti straža, poleg stojita pa še dva oficirja in opazujeta gibanje ljudi. Vse skupaj je zelo svečano, sivomodri marmor v notranjosti z zlato lesketajočimi zvezdicami daje vsemu še posebno slavnosten videz. Zelo lepo mora biti tudi ponoči, saj je nasproti Rdečega trga preko 200 reflektorjev, ki osvetljujejo mavzolej. Želja, da bi si ta del mesta lahko ogledali tudi ponoči, se nam ni uresničila.

Ko smo vprašali, kaj je s Stalinom, so nas odpeljali tudi na njegov grob. Med mavzolejem in obzidjem Kremlja so grobnice sovjetskih herojev in visokih partijskih voditeljev. Tam je tudi kot zadnji pokopan Stalin. Namreč prej je bil osem let v grobnici poleg Lenina, leta 1961 pa so ga odstranili in ga pokopali v zemljo.

Ponos ruske arhitekture 16. in 17. stoletja je združen v tako imenovanem Otroškem manastiru, ki ima dokaj čudno zgodovino. Bil je dekliški samostan, trdnjava, zapor in sedaj je muzej. V njem je shranjeno rusko orožje iz tistih dob, razni na pol zlati gobelini, veliko zlatnine in ostalih dragocenosti in predstavlja najbogatejši samostan v Rusiji. Tudi klet je nekaj posebnega, saj je spremenjena v pravo pokopališče, v katerem je pokopana tudi hčerka Ivana Groznega.

Tretjakovska galerija hrani slikarska dela velikih ruskih umetnikov. Tam je portret Katarine II., ki jo je naslikal Karavak, portret Petra III., slikarja Antropova, portret Pavla I., delo slikarja Ščukina, delo Ivanova, ki prikazuje, kako se je prikazal Kristus narodu v velikosti približno 10 x 6 metrov, slika carja Ivana Vasiljeviča-Groznega, ki jo je naslikal umetnik Vosnecov, in še mnogo drugih del. Vsega skupaj je v galeriji preko 40.000 umetniških del, med katerimi je tudi dosti del enega največjih ruskih umetnikov — Perova. Nekaj posebnega pri vseh slikah, kar sem jih videl, so ogromni slikarski okviri, izdelani v vseh mogočih oblikah.

Med vožnjo po moskovskih ulicah se prav kmalu opazijo nekatere posebno arhitektonske oblikovane hiše z veliko neonsko črko M, kar pomeni, da je tam vhod v znamenito moskovsko podzemno železnico. Skozi te vhode gre na dan med peto uro zjutraj in eno ponoči preko štiri milijone ljudi, iz česar je sklepati, da je metro poleg znamenitosti tudi izredno važen gospodarski objekt.

Promet v Moskvi se je prvotno odvijal s konjskim tramvajem, toda takrat je bilo mesto še majhno. Po cestni železnici, ki so jo vozili konji, je prišel električni tramvaj, po revoluciji avtobusi in v letu 1933 je že zapeljal po moskovskih ulicah prvi trolejbus.

Mesto se je širilo z neverjetno hitrostjo in promet je postal po skrivenčenih ulicah vedno bolj zapleten. Številni predeli prostranega mesta so postajali komaj do-

segljivi. Integracijo mestnih širjav je napravil pred dvajsetimi leti metro s svojimi širokimi progami, speljanimi kakih 100 metrov pod zemljo.

Prva proga zajema v obliki kroga ulice centralnega kompleksa mesta, dočim ostale tri ta krog sekajo in se stekajo v skupno središče na postaji pod Kremljem in Velikim teatrom. Vse proge podzemne železnice tvorijo preko 100 km dvojnih tirov.

210-tonski zvon v Kremlju

Metro, ali bolje rečeno njegove postaje, so pravzaprav nacionalni spomenik ruske metropole. V Moskvi je 51 postaj podzemne železnice in vsaka predstavlja posebno umetniško delo ruskih umetnikov in arhitektov. Začudeno smo si ogledovali težko oblikovane visoke stebre, ogromne figure ljudskih plesalcev in večtonske lestence z mnogimi lučmi. Vsakdo, ki pride v to prostrano podzemlje, začudeno odpira usta nad razkošjem figur, fresk, mozaikov in raznovrstnega marmorja, porcelana, keramike itd. Vse to daje sedanjim sovjetskim kritikom dober zgled za nekdanje, verjetno nesmiselno razsipništvo.

Vsaka postaja te podzemne lepote obravnava eno izmed umetniško zgodovinskih tem. Tako npr. Kaluška postaja spominja s freskami na triumf zmage sovjetskega naroda nad fašizmom, Komsomolska govori s svojimi reliefi o 10.000 mladih prostovoljnih graditeljih metroja, Kijevska pripoveduje v čudovitih mozaikih o 300-letnici združenja Ukrajine in Rusije. Beloruska postaja, narejena skoraj vsa iz marmorja, priča o razcvetu Bele Rusije — skratka vsaka postaja je drugačna in ima svojo arhitektonsko podobo.

Za Moskovčane, ki vsak dan odhajajo v metro, verjetno ta ni več niti muzej niti galerija, ker najbrž ne opažajo več razlik med postajnimi dvoranami, čeprav je to za turista nekaj izredno zanimivega. Nekaj posebnega je nastalo v podzemski železnici šele pred nedavnim, ko so na Čerjomuškah odprli novo, povsem različno postajo iz stekla in aluminija. »To, da, prav to je po-

dobno postaji metroja. Okusno, funkcionalno, sodobno in poceni,« je izjavil Nikita Sergejevič, ko je ob otvoritvi obiskal omenjeno postajo.

Pred dobrim letom so montirali elektronske vozače in sprevodnike, ki čudovito obvladajo vožnjo v podzemlju. Nikoli niti sekunde zamude in razlika med prihodi posameznih vlakov je točno tri minute. Ker ni sprevodnikov, plača vsak pri vходу pet kopejk v poseben avtomat. Kovanec se vrže v avtomat, ki je elektronsko povezan z gibljivo ploščo, na katero stopi vsakdo, preden pride do tekočih stopnic. Kolikor kdo ne bi želel plačati pet kopejk, opozori o tem plošča elektronsko napravo, ki sproži posebno kovinsko pregrado in tako prepreči duhovitežu vstop v podzemlje.

Čestokrat Moskovčani ne gredo v metro samo zato, da bi se vozili. Življenje podzemlja je dokaj pestro, nekaj svojevrstnega je na vsakem koraku teh prometnih žil. Dosti je takih ljudi, ki pridejo v podzemne prostore, ne da bi vstopili v vlak. Klopji na postajah so pretežno zasedene in ljudje berejo, dremlejo, se pogovarjajo, gledajo hitečo množico ali čakajo na dogovorjeni sestanek. Pripovedovali so nam, da so podzemni hodniki pozimi še bolj polni. Verjetno se hočejo Moskovčani izogniti hudemu mrazu ali pa si oddahniti od še večjega vrveža po ulicah in velikih trgovskih hišah, ki so zadnje čase kar dobro založene. Največ ljudi, ki gre skozi moskovsko podzemlje, bere časopise, revije, knjige in drugo literaturo ter je tako metro v neki obliki prav gotovo največja čitalnica v Moskvi. Tudi za sestanke je ta kraj zelo primeren in če se zmenita fant in dekle za razgovor, se to prav gotovo zgodi v metru.

In tako teče življenje iz dneva v dan. Po premičnih stopnicah se v globino sto metrov pomika kompleksen profil moskovskega prebivalca. Zjutraj je to tekoči trak, ki spušča v podzemlje še napol dremave in zaspane delavce, ko odhajajo na delo iz vseh koncev predmestja. Zato so izstopne stopnice v teh krajih prazne, le v središču mesta, kjer ljudje izstopajo, se slika spremeni. Nasprotna podoba se pokaže med sedemnajsto in devetnajsto uro, ko v središču mesta ljudje vstopajo, v predmestjih pa izstopajo in so videti nekako zamišljeni — utrujeni. Kljub temu vlada med ljudmi nekaj, iz česar se pri opazovanju prav kmalu razbere, kateri kategoriji posameznik pripada, od kod prihaja in kam je namenjen. Skratka — tisti, ki hoče spoznati Ruse, mora iti v moskovsko podzemlje, kjer bo videl sovjetskega človeka v vsej njegovi luči.

Ko smo imeli pozneje razgovore z rusko mladino, sem vprašal komsomolca, če mi lahko pove, zakaj so gradili podzemsko železnico tako globoko. Odgovoril mi je kar na kratko in povedal, da bodo vse te ogromne dvorane uporabljali v primeru atomske vojne za zaklonišča.

V dneh bivanja v Moskvi smo si ogledali tudi objekte in razstavljene predmete znamenite moskovske razstave dosežkov SSSR. Ogromen kompleks paviljon so gradili v letih 1949 do 1953 in imel sem občutek, da so ruski arhitekti v sredi 20. stoletja združili celotno arhitekturo nekaj stoletij nazaj. Vhod na sejemske prostore predstavlja velik slavočok, ki je še dosti večji od Slavoloka zmage v Parizu. V no-

tranjosti razstavišnega prostora so posamezni paviljoni sovjetskih republik. Vsaka republika ima svoj paviljon, ki v zunanosti predstavlja narodno kulturo, arhitekturo in umetnost tiste republike. Vsa ta poslopja so arhitektonsko tako razkošno izoblikovana, da človek gleda in gleda, pri tem mu pa ne gre v glavo, kako so mogli graditi take objekte v sredini 20. stoletja.

Poleg paviljonov je tudi nekaj velikanskih, zelo lepih vodometov. Takoj za glavnim paviljonom je vodomet, v katerem bruhajo iz stotine cevki in cevčice vodni curki in ustvarjajo pravo vodno čudo. Posamezni curki prihajajo iz pozlačenih rib, rakov in drugih vodnih živali. V sredini je ogromen šop, ki predstavlja nekaj podobnega kot snop žita, v katerem je vse polno vodnih cevčic. Okoli tega snopa je petnajst pozlačenih ženskih figur v narodnih nošah, vsaka iz druge republike.

V paviljonih so razstavljeni predmeti posameznih panog industrije, znanosti, tehnike, transporta, kmetijstva itd. Tako so v paviljonu transporta razstavljena prometna sredstva za transport po vodi, zemlji in zraku. Dieselske in električne lokomotive, vagoni v raznih izvedbah, cisterne, vlačilci, ladje, čolni, hidrogliserji, cela vrsta različnih avtomobilov, letala z dvojnimi elisami in še vrsta drugih objektov, ki se uporabljajo v najsodobnejšem transportu. Zanimivo je tudi, da je nekaj vsega tega razstavljeno v naravnih izdelkih, nekaj pa v miniatuiri. Poleg teh izdelkov razstavlja tudi gumarska industrija, pri kateri se takoj opazi velik gumijast plašč, premera več kot 2 m.

V istem paviljonu so razstavljeni tudi obdelovalni stroji. Tako sem videl revolver stružnico s 16 noži, stroje za rezkanje navojev, pnevmatski vrtalni stroj s tremi svedrji, zaprte stružnice z magnetno glavo, štanco za vroče štančanje in take, ki štančajo do 20 lamel hkrati, avtomat z desetimi glavami, kopirne stružnice, vodoravni rezkalni stroj z več rezkarji, avtomat za navijanje navojev statorjev elektromotorjev, kopirke, stroj za ozobljenje elips, avtomat za poševno in puščičasto ozobljenje, vse vrste ladijskih in avtomatskih motorjev, elektromotorje s stožčastim rotorjem in še mnogo drugih zanimivosti s področja tehnike obdelovalnih strojev. Poleg tega je razstavljen med temi napravami zobnik z notranjim in zunanjim ozobljenjem, ki ima premer verjetno okoli 5 metrov. Na njem je prikazano vodoravno — navadno, poševno in v dve smeri puščičasto ozobljenje ter manifestna ruska tehnika v obdelovanju zobnikov.

Eden izmed paviljonov dokaj jasno spominja na vesoljske polete. Ko sem si ogledal rakete, sputnike, kabine in drugo opremo, potrebno za polete v vesolje, sem kaj kmalu dobil občutek, da se dosežki sovjetskega gospodarstva, znanosti in tehnike najvidneje kažejo prav pri izvajanju obširnega programa vesoljskih raziskav in v razvoju atomske energije. Polet Nikolajeva in Popoviča ter letošnji večdnevni skupni polet kozmonavta Bikovskega in prve vesoljske žene Valentine Terješkovice sta verjetno precej približala dan, ko se bo človek odločil za polet na druge planete. Mimogrede naj omenim, da so v dneh poleta Bikovskega in Terješkovice milijoni Moskovčanov nestrno pričakovali polet še tretjega kozmonavta, toda, kakor vemo, se jim

ta želja ni uresničila. Zadnji uspeh sovjetskih strokovnjakov na tem področju je seveda samo del dokaj širokega programa, za katerega trošijo ogromna sredstva. O tem veliko pišejo vsi svetovni časopisi, zato ni prav nobena skrivnost, da je, ne glede na miroljubnost vesoljskih poletov, trošenje sredstev v te namene hkrati tudi del vojaških naporov in krepitev obrambne moči Sovjetske zveze, kar predvsem velja za razvoj atomske energije.

Tudi artiklov široke potrošnje imajo kar dosti razstavljenih po posameznih paviljonih. Tako je v paviljonu elektronike veliko raznovrstnih radioaparatur v dokaj okusni izvedbi, televizijskih aparatov, tranzistorjev, magnetofonov, raznih kombinacijskih izvedb teh naprav in še vrsta drugih naprav, ki se koristno uporabljajo v vsakdanjem življenju. Nadalje imajo razne električne štedilnike, hladilnike in druge gospodinjne pripomočke. Zelo veliko je razstavljenih raznih izdelkov tekstilne industrije, kmetijstva, otroških igrar in drugih artiklov široke potrošnje.

Kljub temu, da imajo tako na razstaviščih kot tudi v trgovinah že mnogo za normalno življenje potrebnih izdelkov, je še vedno ena izmed ovir za hitrejšo rast življenjske ravni premalo razvita lahka in prehranska industrija — industrija za široko potrošnjo. Ko smo se pozneje razgovarjali s predstavniki podjetij in komsomolcev, so nam povedali, da bodo to industrijo postopoma hitreje razvijali. V ta namen so že v letošnjem letu povečali investicije za več kot 20 odstotkov. Lani so v Sovjetski zvezi izdelali 6,5 milijarde kvadratnih metrov vseh vrst tkanin, preko 450 milijonov parov čevljev, 26 milijonov raznih ur, nad 2 milijona televizijskih aparatov in nekaj manj kot milijon hladilnikov. Stremijo za tem, da bi na eni strani še povečali proizvodnjo teh tako potrebnih življenjskih artiklov in izboljšali kvaliteto, na drugi strani pa z množično proizvodnjo znižali lastne stroške ter tako pocenili proizvode. Strokovnjaki menijo, da morajo za dosego tega pričeti z integracijo razdrobljenih proizvajalcev in v ta namen že združujejo manjša podjetja.

Prav dobro se zavedajo, da je ena glavnih osnov za industrijo široke potrošnje in odločilnega pomena za dosego zaželenega cilja razvita kemična industrija, zato prav v tem času vlagajo velikanska sredstva v razvoj te industrije. O kemiji se v letošnjem letu razgovarjajo sovjetski državljani na mnogih sestankih, sejah in razgovorih, tisk pa skoraj vsak dan prinaša razne novice s tega področja. V gradnji imajo 120 velikih objektov kemične industrije, ki bodo mnogo prispevali tudi k odločilnemu koraku za povečanje pridelkov v kmetijstvu.

Poseben paviljon je posvečen izobraževanju in ruski literaturi. Statistika ugotavlja, da je Sovjetska zveza že nekaj let dežela z najmočnejšo literaturno dejavnostjo na svetu. Izdajajo milijonske naklade vse vrste literature in še vedno ne morejo zadovoljiti potreb knjižnega trga. V minulem letu so natisnili največ knjig s področja znanosti in tehnike, in sicer več kot 27.000 novih knjig s približno 140 milijonov primerkov, kar pomeni, da je bila vsaka tretja nova knjiga s tehnično oziroma znanstveno tematiko. Razširitev znanja in višja kvalifikacija sta postali življenjski potrebi

tudi kmetijskih delavcev in so jim zato pripravili 7700 novih knjig v nakladi 48 milijonov izvodov.

Veliko pozornost posvečajo tudi politični literaturi. V lanskem letu so izdali 11.000 novih političnih knjig v izredno veliki, skoraj 230-milijonski nakladi. Gradivo z XXII. kongresa KP SZ so natisnili v 35 milijonov izvodih in jih tudi vse prodali. Nadalje so npr. prodali 11 milijonov »Zgodovine KP SZ«, ogromno izvodov »Osnov političnih ved«, 115.000 kompletov celokupnih del Marxa in Engelsa v 30 knjigah itd. V letošnjem letu pripravljajo »Zbrana dela Lenina«, ki bodo izšla v 55 knjigah in so že zbrali menda za 750.000 kompletov prednaročil.

Seveda pri tem ne pozabljajo na leposlovje. Ta vrsta literature je tudi močno razširjena. V lanskem letu so izdali preko 350 milijonov primerkov raznih leposlovnih knjig. Zelo radi prebirajo tudi pesniška dela in bodo v letošnjem letu po programu izdali okoli 250 pesniških zbirk v nakladi 3,7 milijona izvodov.

Vso to ogromno literaturo izdajajo zato, ker za uresničitev širokega gospodarskega programa vedno bolj rastejo potrebe po izobraževanju kvalificiranih kadrov. V preteklem letu se je vsak tretji prebivalec Sovjetske zveze izobraževal v šolah ali raznih tečajih.

Že v lanskem letu so imeli 1,2 milijona inženirjev vseh mogočih strok, letos pa je diplomiralo že dodatnih 120 tisoč inženirjev. Zelo razvito imajo tudi zdravstvo, ki zaposluje okoli 450 tisoč zdravnikov in preko pol milijona zdravstvenih delavcev. V Sovjetski zvezi menijo, da sta pravilna razvrstitev in vsklajevanje dela teh strokovnjakov tudi odločilna za nadaljnji razvoj dežele.

Ko smo pozneje v Leningradu razpravljali o zaposlovanju mladih strokovnjakov, so nam povedali, da postopoma zamenjujejo starejše, čestokrat manj sposobne kadre in da imajo še tak kader, ki se le s težavo loči od zastarelega načina dela in vodenja. Velikokrat na sestankih razpravljajo in opozarjajo na to, kako važno je postavljati na vodilna mesta mlade in spretnne organizatorje.

V Moskvi smo si ogledali tudi podjetje, ki izdeluje razne avtomobilске dele. Ker je bil ta dan ponedeljek, tovarna ni obratovala in smo le bežno videli proizvodnjo. Podjetje je bilo osnovano leta 1932 in med drugo svetovno vojno evakuirano na Ural. V tovarni je vse polno reklam, in ker je bil naš ogled ravno med odmorom, so delavci, ki tudi takrat vzdržujejo naprave, ko sicer vse stoji, igrali priljubljeno sovjetsko igro — domino. Ogledali smo si avtomatsko linijo za izdelavo avtomobilskih ventilov in linijo za obdelavo karterjev traktorskih motorjev. Do konca letošnjega leta bodo kompletirali 44 avtomatskih linij. Vsako linijo sestavlja deset avtomatov, katere vodi dva delavca. Notranji transport poteka po železnici in z viličarji, prehodi po obratih so strogo ločeni z belo barvo.

Po ogledu smo se razgovarjali z enim izmed vodilnih delavcev podjetja in s komsomolci. Povedali so nam, da direktorja, namestnika direktorja in glavnega inženirja postavlja centrala v Moskvi. Podjetje zaposluje 4000 delavcev, od katerih je vsak četrti inženir. Komsomolska organizacija včlanjuje 600 proizvajalcev, kar je le po-

lovica vseh mladih delavcev. Imajo sindikat, v katerem so skoraj vsi zaposleni, partijsko in komsomolsko organizacijo, katere imajo precejšen vpliv na vsa vprašanja, ki se rešujejo v okviru kolektiva.

Podjetje je razdeljeno na ekonomske enote — cehe in imajo samoupravne organe, nekaj podobnega našim obratnim delavskim svetom. Prav tako imajo delavski svet podjetja in razne stalne ter občasne komisije. V zadnjem času imajo že tudi delni vpliv na letni plan podjetja. Planirajo iz rezultatov tekočega leta za naslednje leto in tako ugotavljajo tudi perspektivne plane. Na splošno je planiranje še vedno centralizirano (GOSPLAN), vendar že lahko vsako podjetje sodeluje pri svojem planiranju s podajanjem predlogov. Pri podajanju predlogov ne morejo vplivati na manjši plan, kot je v okviru določen, lahko pa seveda sprejemajo večje obveze, kar se tudi često dogaja. Pri tem se je porodila misel, da z večjim planom nastanejo manjše možnosti za doseg dobička, kajti ta je odvisen od prekoračitve planskih nalog. Na vprašanje, ali se delavci strinjajo z odrekanjem trenutnih osebnih koristi, so nam odgovorili, da se ljudje že zavedajo, da je v interesu krepitve materialne osnove komunizma le prevzemanje in izpolnjevanje večjih obvez.

Osební dohodki so odvisni od treh faktorjev: od osnovne plačilne grupe, doseganja norme in doseganja plana celotnega kolektiva. Imajo šest razrednih skal za nagrajevanje, v katerih je upoštevan glavni faktor kvalifikacija. Norme so prilagojene tako, da jih lahko vsak povprečen delavec dosega. Zelo močno imajo razvito tekmovanje za doseg čim boljših rezultatov in pravijo, da je to največji element, ki vpliva na doseg plana kolektiva. Povprečni osebni dohodki so v tej tovarni 110 rubljev, najmanjši zaslužek 70, največji pa 250 rubljev, pri čemer ni zajeta plača direktorja, ki znaša 350 rubljev ali v našem denarju približno 300.000 dinarjev. To seveda ni primerljivo z našimi razmerami, ker so cene pri njih tudi 10-krat večje kot pri nas za posamezne artikle. V podjetju imajo tudi komisijo za osebne dohodke, ki rešuje razna vprašanja s tega področja, poleg tega pa se ukvarja tudi s postavljanjem norm. Predlog norm pošljejo ekonomski enoti, v kateri se razvije široka razprava v sindikatu, partiji in mladinski organizaciji, nakar predloge vrnejo komisiji, ki nato norme uzakoni.

Med drugimi je zanimivo tudi to, da vsako leto delajo pogodbe med delavci in upravo. Otroški dodatek prejema samo tista družina, v kateri je več kot troje otrok. Podjetje ima otroške jasli in vrtce ter v času letnih počitnic plača sindikat celo ali polovično oskrbo na letovanju otrokom do 16. leta. Na vprašanje, kako je z izobraževanjem pri njih, so nam odgovorili, da obiskuje 150 delavcev višjo večerno šolo, 120 srednjo večerno šolo, 350 delavcev pa tečaj za kvalificirane delavce. Tako se v tem podjetju 15 % delavcev dodatno izobražuje.

Mladinsko organizacijo — komsomol — sestavljajo osnovne organizacije po ekonomskih enotah, katerim je na čelu tovarniški komite s sekretarjem, ki je profesionalac v podjetju. Ukvarjajo se predvsem z nalogi, kako izpolniti plan, precej pozornosti posvečajo idejnemu izobraževanju, borijo

se za čistočo v podjetju, za resnično tovariške odnose vodilnih in starejših do mlajših delavcev, postavljajo vprašanje dodatnega izobraževanja, kako se obnašajo mladi delavci do novih strojev, instrumentov in naprav itd. Komsomolci so zastopani v vseh organih upravljanja s 25 % svojega članstva.

V tovarni imajo restavracijo, klubske prostore za zabavno življenje, dve kino

Naši izletniki pred spomenikom leningrajskih žrtev

dvorani s 700 sedeži, v predmestju Moskve pa pionirsko taborišče za 800 pionirjev. Delajo 42 ur na teden in so v nedeljo in ponedeljek prosti. Delovni čas je od 9. ure zjutraj do 17. ure popoldne, s tem da — kdor želi — ima v restavraciji kosilo, drugi pa imajo odmor.

Včasih smo bili v Moskvi tudi prosti. Iz Slovenije je bil tudi tovariš Jože iz TAM in sva vsako uro pridno izkoristila za ogled mesta, trgovin in drugih znamenitosti. O velikih trgovskih hišah lahko povem toliko, da so precej dobro založene, čeprav še manjkajo stvari, ki se v vsakdanjem življenju potrebujejo. O cenah pa ne mislim razpravljati, ker niso primerljive z našimi razmerami. V mestu sem videl spomenik Karla Marxa, kateremu je temeljni kamen položil Lenin, gledališče Bolšoj teater z 2300 sedeži, hišo zgrajeno iz granita, iz katerega je hotel Hitler zgraditi spomenik zmagi nad SSSR, Inštitut marksizma-leninizma, največjo kino dvorano v Moskvi z imenom Rossija, pred katero je spomenik Puškina, ki je pozimi in poleti ves v cvetju in je najdražje oskrbovan spomenik v Sovjetski zvezi, Inštitut sovjetskega gospodarstva, stadion Lenina, ki sprejme preko 150.000 gledalcev, in še mnogo objektov in znamenitosti, katerih se pa niti več dobro ne spominjam. V mestu sem opazil, da imajo skoraj povsod dvojne trolejbusne proge. Sofer ima mikrofona, preko katerega vljudno pove, katera bo prihodnja postaja na progi, daljši od 50 km. Na ulicah je vse

polno avtomatov za »gazirano vodo« in oranžado, časopise in tudi drugo literaturo. Po ulicah je veliko policistov, ki so po mojem mnenju zelo neokusno oblečeni. Nosijo široke temnomodre hlače in »angleške« bluze iz svetloplavega navadnega blaga. Bil sem tudi na pokopališču, kjer je pokopana Stalinova žena. Ima zelo lep spomenik, ker je bila menda velika ruska revolucionarka. Povedali so nam, da jo je dal zaradi te njene vrline v 32. letu starosti ustreliti lastni mož — Stalin. Poleg Centralnega Leninovega stadiona je velik odprt plavalni bazen, ki ga uporabljajo tudi pozimi in se nanj pride menda po nekih podzemskih hodnikih.

Moskvo sem videl tudi ponoči iz univerze Lomonosova. Prav tako se ponoči ne da primerjati z modernimi evropskimi mesti, saj razen nekaj neonskih napisov na raznih hotelih in velikih hišah ni prav nobenih reklam, ki npr. Dunaj, München ali Pariz spremenijo v pravcato čudo.

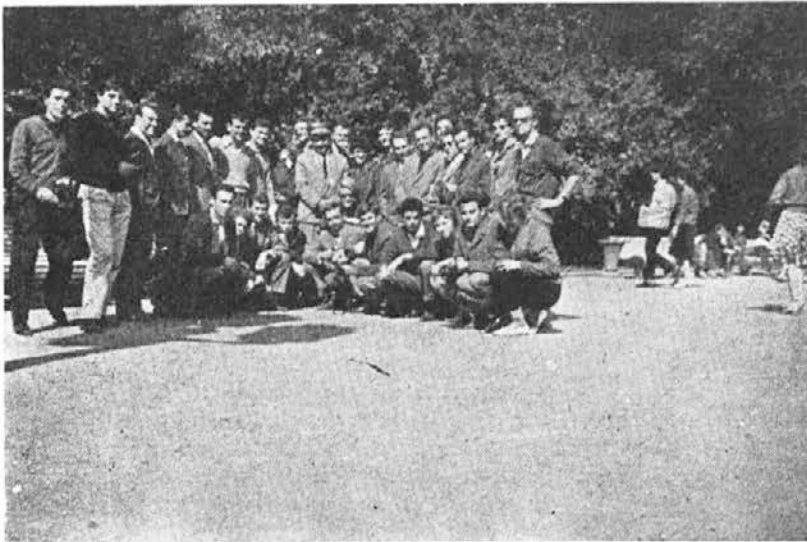
Po šestih dneh ogledovanja in tavanja po Moskvi smo se pripravili za odhod v Leningrad. Vozili smo se ponoči z električnim brzovlakom. Že prvi pogled na jutranji Leningrad je pričal, da je to lepo urejeno in zanimivo mesto.

Leningrad je mesto velike oktobrske revolucije in mesto herojev s 4 milijoni prebivalcev. Zgrajen je na 101 otoku, katere povezuje reka Neva in 60 kanalov, zaradi česar ga upravičeno imenujejo »Severne Benetke«. Na obhodu po mestu sem videl na fasadi muzeja Lenina uro, ki še vedno kaže točen čas smrti Iljiča, in sicer 6,48 ter od tistega usodnega trenutka stoji. Na grobu herojev, ki so padli v revoluciji, gori sredi Leningrada večni ogenj. Biblioteka v tem mestu ima 12 milijonov knjig in je tako tretja največja knjižnica na svetu (prva je Leninova v Moskvi, druga kongresna v New Yorku in tretja v Leningradu). Ogledali smo si muzej oktobrske revolucije, ki je bil osnovan v letu 1919 in za katerega je dal pobudo Gorki. Po ogledu so nam še pokazali film o zgodovinskem napadu Nemčije na Leningrad, v katerem je padlo in pomrlo od lakote 750.000 Leningračanov. Tem so postavili ogromen spomenik s simbolično materjo Rusije, ki drži pretrgan lovorov venec. Nedaleč od grobišča so zgradili iz jeklene konstrukcije 316 m visok televizijski stolp (ki nam je služil za orientacijo, če se je kdo izgubil v mestu).

Podzemska železnica je prav tako izredno lepa kot v Moskvi. Obratovati je pričela leta 1955, pozneje so jo še razširjali. Nove postaje, vseh skupaj je 18, so enostavne, obložene z raznimi ploščicami 2 × 2 cm, so zelo okusne. Starejše postaje so povečini obložene z marmorjem v različnih barvah in so pravo razkošje. Postaja Avtovo je videti kot šahovska palača s sliko na koncu iz mozaika 6 × 4 m, na kateri piše: »Miru mir«. Ta mozaik so hoteli odnesti v času vojne iz neke bogate hiše Nemci, vendar jim to ni uspelo.

Mimogrede bi povedal tako šalo: Med nami so bili tudi tovariši — šaljivci. Ko smo bili pri zajtrku, se je eden še ves zaspal držal za glavo in dejal: »Tovariši, danes sem imel strašno noč. Veliko sem sanjal, toda ne morem povedati, kaj se je dogajalo, kajti sanjal sem po rusko in povrh tega še v koloru.«

V Leningradu smo si ogledali tudi naj-

Okoli
»milijskega«
pilota

večji muzej v Sovjetski zvezi, to je Ermitaž v Zimskem dvorcu carja Petra, ki ima več kot 2,5 milijona eksponatov. Celoten muzej sestavlja pet velikih stavb, med katerimi je največji Zimski dvorec, zgrajen pred 200 leti v stilu baroka. Material za stopnice so pripeljali iz Italije, medtem ko so ogromni in mnogoštevilni stebri zgrajeni iz ruskega granita. V tem muzeju je največja zbirka gobelinov na svetu. V dvorcu so tudi občasne razstave in ravno ob našem obisku so razstavljali čudovita dela iz porcelana od Lomonosova do današnjih dni. Razstavljajo v 17 vitrinah, velikosti $4 \times 2,5$ m.

V muzeju je mnogo težkih lestenecv in velikih vaz, starih preko 2000 let. Največja vaza v ovalni obliki je visoka 2,5 metra, ima premer preko 6 m in je največja vaza na svetu. Narejena je bila pred 100 leti, delala jo je cela skupina arhitektov 14 let in je težka 20 ton. Praviijo, da je ta granitna vaza višek dela v zgodovini kamnosekov.

Če si hoče človek ogledati zbirke originalov svetovnih mojstrov kot npr.: Rembrandta, Rubensa, Antonika, Sneydersa, Murilla, zbirke steklenine, porcelana, zlatnine, srebrnine, kipov, skulptur in druge dragocenosti, bi moral prehoditi preko 20 km, čas pa se pri tem ne da odmeriti. Muzej smo si ogledovali le kakih pet ur, toda kljub temu smo videli ogromno stvari. Tam je skulptura Petra I., njegovo zdravniško orodje, avtomatski instrumenti in cela vrsta stružnic, ki jih je uporabljal za obdelovanje raznih predmetov. Iz dokumentov je razvidno, da je Peter obvladal 14 različnih strokov.

V glavni dvorani Zimskega dvorca, ki je vsa obložena z belim italijanskim marmorjem, je bil carski prestol. Pod dvorane je iz parketa, predstavlja odraz stropa, ter je najlepše delo ruskih parketarjev 19. stoletja. V dvorani je zemljevid iz 45.000 ploščic mozaika nabranega v raznih krajih Rusije. Slika je bila narejena leta 1937 in bila na razstavi v Parizu in New Yorku, kjer je požela vse uspehe ter dobila dve zlati kolajni.

Videli smo veliko uro, sestavljeno iz pava, sove in petelina, ki se ob delovanju mehanizma premikajo, kikirikajo in trepečejo s perutnicami. V sobi antične kulture so predmeti, stari nad 2000 let. Razne skulpture je Peter I. kupil v Italiji in jih dal prenesti v Zimski dvorec; med njimi je boginja Afrodita. Shranjeni sta dve original-

ni sliki Leonarda da Vincija — Madona z otrokom in Žena. Prva šteje med najbolj uspela dela tega velikega umetnika. Shranjenih je 23 slik Rembrandta, kar predstavlja največjo njegovo zbirko in je jasno viden razvoj njegove umetnosti od začetka ustvarjanja do zadnje njegove slike, ki je zaradi smrti ni dokončal. Vse njegove slike se odlikujejo po izredni psiho-loški globini, pri čemer jasno izstopa svetloba rok in oči.

Ermitaž je zelo obiskan, saj pride na ogled letno preko 2 milijona ljudi. V II. svetovni vojni so zaradi varnosti kompletne zbirke prepeljali na Ural, po vojni pa jih zopet razmestili v 1000 prostorov raznih velikosti.

Težko je reči, ali je lepši Louvre ali Ermitaž, verjetno sta po vrednosti približno enaka; v obeh so stvari, ki se jih z besedo ne da popisati.

Letni dvorec Petra I. — Carsko selo je oddaljen od Leningrada kakih 50 km. Samega dvorca si nismo mogli ogledati, ker ga v tem času renovirajo, dočim je carski vrt z nešteti vodometi, med katerimi so pozlačeni kipi ljudi in vodnih živali prava senzacija za oči. To sicer verjetno nima nekih zgodovinskih vrednot, vendar je za turiste zelo privlačen kraj in stoji na robu Finskega zaliva.

V tem mestu smo si ogledali tovarno, kjer imajo v proizvodnem programu kot glavni artikel elektro varilni agregat za točkasto varjenje moči 100 kVA. Teh naprav delajo več vrst, odvisno od tega, za kakšno varjenje se uporabljajo. Tako izdelujejo aparate za varjenje pločevine, trakov, cevi, strojnih delov itd. To so avtomatske naprave, ki delajo tudi do šest zvarikov hkrati. Izdelujejo jih v linijski proizvodnji. Poleg standardnih tipov zmontirajo na leto še 25 različnih elektro naprav in jih izvažajo v 27 držav. Vzporedno s tem proizvodom izdelujejo tudi štiriraketne bencinske motorje in generatorje. Bencinski motor in generator kompletirajo v posebne prikolice in skupno z elektro varilnim agregatom pošiljajo v kraje, kjer ni električnega toka. Stroji so sposobni za varjenje 14 mm pločevine, specialne pločevine z malo vodika pa celo do debeline 20 mm.

Tovarna je stara 65 let in je bila last tujih kapitalistov. Po revoluciji je prešla v državno last. Z elektro varilnimi agregati se ukvarjajo od leta 1925 in je bila do leta 1941 edina tovrstna tovarna v Sovjetski zvezi. V času II. svetovne vojne je bila

kompletno z ljudmi evakuirana na Ural, po končani vojni pa zopet postavljena v Leningradu in so vanjo vložili precejšnje investicije. Poleg podjetja imajo tudi elektro varilni inštitut, ki je največji te vrste v Rusiji. Imajo 3500 delavcev, od tega 600 umskih ter zelo veliko žensk in mladine. V glavnem delajo na eno izmeno 42 ur tedensko.

Povedali so nam, da ima delavec pravico do pokojnine, ko je star 60 let, ženske s 55 leti, pod pogojem, da imajo najmanj 15 let delovne dobe. Ako je delavec delal 15 let v eni in isti tovarni, dobi dodatnih 15 % pokojnine.

Po obratih in v parku tovarne je zelo veliko napisov, parol in izvlečkov iz programa KP SZ. Poleg tega je tudi v vsakem obratu stenčar, na katerem so objavljene slike najboljših delavcev. Menijo, da ta reklama močno vpliva na produktivnost dela.

Stranski proizvod programa so električne pečke, ki jih proizvajajo v eni izmed cehov na tekočem traku. Pri tem artiklu so zaposlene samo ženske — udarnice. Predela za montiranje opravlja vrsta med seboj povezanih štanc, ki vse faze dela opravljajo avtomatično. Poliranje plošč in kromiranje je prav tako avtomatsko na tekočem traku kakor tudi vsi vložki iz plastičnih mas.

Kolektiv ima dom oddiha, ki sprejme na leto 500 do 600 delavcev. Imajo tudi pionirski dom in dva otroška vrtca za 300 otrok. Pri zavodu obstaja srednja tehnična šola in šola delovne mladine za pridobivanje kvalifikacij.

V podjetju je organizacija sindikata, v kateri je včlanjen skoraj ves kolektiv, ter partijska in komsomolska organizacija. Zaposlujejo 1000 mladih delavcev, od katerih je 500 članov komsomola ali 14 % vseh zaposlenih. Mladina svojih prostorov nima, pač pa so v mestu razni klubi, kjer se zbirajo mestni in tovarniški komsomolci in prirejajo razne kulturne in druge prireditve.

Član komsomola lahko postane tisti, ki še ni star 28 let in je vsesplošno dober delavec v tovarni in izven nje, na vasi ali v šoli. Od 500 članov komsomolcev v tem podjetju ni nobenega v partiji, imajo pa nekaj kandidatov. Tisti, ki so člani komsomola, ne morejo biti istočasno člani partije. Interesantno je to, da so plačani funkcionarji komsomola in teh je precej, voditelji komsomola, pri tem pa niso člani lastne organizacije. V tem se tudi bistveno razlikuje njihova mladinska organizacija od Zveze mladine Jugoslavije. Komsomol je tako rekoč nekdanji naš SKOJ. Kandidat za člana partije mora biti najmanj leto dni, da spremljajo njegovo delo in aktivnost tudi izven dela v tovarni. Sestanke imajo vse organizacije obvezno enkrat na mesec.

Ko smo se razgovarjali z vodjem obrata, je povedal, da v Sovjetski zvezi razmišljajo o nadaljnji obdelavi moralne in materialne stimulacije delavcev. V zvezi s fluktuacijo delavcev so predlagali, naj bi bila dodelitev stanovanja in trajanje letnega dopusta odvisna od delovne dobe v enem podjetju. Menijo, da bi morali deloma spremeniti tudi nekatere zakone o delu, ki bi bolj upoštevali možnost za vsklajevanje družbenih in osebnih interesov delovnih ljudi.

V tem podjetju imajo tudi brigado komunističnega dela. S tem v zvezi je propagandno, idejno in izobraževalno delo usmerjeno k povečanju produktivnosti in proizvodnosti dela. To deluje v smeri moralnega činitelja od prehodnih zastavic in na vidnem mestu objavljenih slik najboljših delavcev do ustanavljanja brigad komunističnega dela. V tej brigadi zberejo dobre in disciplinirane delavce — udarnike, ki se žele dodatno strokovno izpopolnjevati in ki v zasebnem življenju zmerno žive. V podjetju organizirajo seminarje in tečaje, na katerih si vsak delavec pridobi nekaj znanja iz ekonomike in tehnike z namenom, da bi pri njih razvili željo po nadaljnjem šolanju. Na takih predavanjih in razgovorih razpravljajo tudi o medsebojnih odnosih, vzajemni pomoči, se zavzemajo za estetsko vzgojo, razpravljajo o prebranih knjigah, gledaliških delih itd. Te brigade so pravzaprav izbrano jedro mladih delavcev, ki si prizadevajo, da bi z zgledom v svojo sredino pritegnili čim več članov kolektiva.

Morda še podatek o osebnih dohodkih. Povprečni zaslužek delovnega kolektiva je 100 rubljev na zaposlenega pri čemer je najmanjša plača 60 rubljev, direktor pa prejema 250 rubljev. Inženirji do 5 let službe prejema med 95 in 125 rublji. Poleg osnovnih plač prejema delavci še dodatne osebne dohodke, odvisne od izpolnjevanja planskih obveznosti.

Petropavlovska trdnjava je začetek nekdanjega Petrograda in je v času njene gradnje umrlo preko 100.000 graditeljev. Pozneje so jo uporabljali za zapore in 200 let ni uspelo nobenemu zaporniku, da bi ušel preko metrsko debelih zidov. Ena izmed zgradb se imenuje »Severna Bastilja«, iz katere so vodili trpinčene ljudi samo na pokopališče ali v norišnico. Sredi trdnjavskega obzidja stoji cerkev, ki je bila prvotno iz lesa. Pozneje je dal Peter I. nalog, da se podre in sezida nova, kamnita cerkev, ki mora biti lepša kot Bazilika Blaženega v Kremlju, kajti v tem času je Peter I. imenoval Petrograd za prestolnico Rusije. Cerkev je s svojim 122 m visokim zvonikom zidana v baroku in je v notranjosti podobna razkošnemu dvoru. V zvoniku je montirana ura, ki 4-krat na dan igra rusko himno. Cerkev je tudi grobnica, saj so v njej pokopani vsi ruski carji od Petra I. naprej ter člani carskih družin. V njej je 30 nagrobnih kamnov iz italijanskega belega marmorja. Med njimi sta tudi dva izredno velika in sta ju delala dva kiparja 17 let. Eden je težak 6,5 tone in je izklesan iz rdečega, drugi pa ima 5 ton in je iz čistega zelenega marmorja.

V tej trdnjavi je bilo zaprtih preko 2000 ruskih revolucionarjev, med njimi za en mesec tudi veliki ustvarjalec Maksim Gorki, ki je tu dobil tuberkulozo. Zaprti so ga zaradi pisanja o napadu na Zimski dvorec v letu 1905. V ječi je napisal znamenito delo »Otroci sonca«. Tudi mnogo Leninskih delavcev je preživelo usodne dni v celicah, kamor je le redko posijal žarek svetlobe.

Zadnji prebivalci so bili ministri iz Zimskega dvorca, ki so ga v revoluciji zasedli ruski revolucionarji. Iz trdnjavskega obzidja so streljali samo enkrat, in sicer v času revolucije. Takrat so na Zimski dvorec izstrelili 35 topovskih granat. Trdnjava je leta 1924 postala muzej.

Na Nevi je zasidrana znamenita ladja Avrora. Zgrajena je bila leta 1897 in je sodelovala v baltski vojni 1903. leta, v rusko-japonski vojni leta 1905 in v revoluciji, ko je prva streljala na Zimski dvorec. Slovesi se je pridobila v japonsko-ruski vojni, ko je preplula pot od Leningrada čez Atlantski ocean, mimo Južne Afrike, čez Indijski ocean in Gibraltar skoraj do Japonske. Tam so Japonci popolnoma uničili kom-

Po obisku spomenika Matere žalosti-Rusije v Leningradu

pletno rusko brodovje, le Avrora je z dvema drugima ladjama zelo poškodovana priplula nazaj v Leningrad. Pozneje jo je ruska mornarica uporabljala za pomorsko šolo, leta 1959 pa so jo preuredili v muzej.

Na predvečer odhoda iz Leningrada nam je ruska mladina priredila komsomolski večer. Večer smo izrabili, vsaj nekateri od nas, predvsem za razgovore z mladimi delavci, učenci, dijaki in mestno mladino. Organiziran je bil tudi ples, toda brez kakršnekoli pijače. Na tem večeru sem zvedel marsikaj. Po letu 1950 je bilo mnogo ruske mladine v šoli, toda po letu 1955 so se kriteriji zaostriili. Pričeli so s sprejemnimi izpiti, katerih število je bilo odvisno od posameznih šol. Imajo dosti obvezne prakse in večina mora polagati ob koncu študija državni izpit. Kriteriji so tako strogi, da tisti, ki ima en popravni izpit, lahko ponavlja, če jih pa ima več, mora zapustiti študij.

Komsomol izprovaja med mladino ideološko-marksistično vzgojo na različne načine. Osnovno izobraževanje v tem pogledu se odvija pri delu na delovnem mestu. Imajo dokaj razvito tekmovanje za komunistično delo v tovarni in izven nje. Udeleženec tega tekmovanja mora imeti vse moralne kvalifikacije, in ko stopa v to borbo, se bori za ime največjega borca komunističnega dela. Pri tem so zajete vse organizacije, toda največjo vlogo igrata partija in komsomol. Proučevanje osnov marksizma-leninizma, programa partije in komsomola izvajajo tudi preko raznih tečajev,

seminarjev, predavanj, razgovorov itd. na univerzah pa je leninizem obvezni predmet.

Veliko mladine iz šol v počitnicah sodeluje pri gradnji raznih objektov, na kolhozih pa delajo z mladimi na vasi, kjer jim pomagajo izvrševati postavljene oziroma sprejete obveznosti.

Zanimivo je tudi, kako ocenjujejo odpravo stalinističnih načel. Mnenja so, da se pri njih ne bi dalo govoriti o dosežkih, če se v deželi ne bi z vsemi naporami zagrizli v boj proti posledicam stalinske politike na vseh področjih gospodarskega in družbenega dogajanja. Zagrizli so se v boj proti vsemu, kar ovira prodiranje novega v življenje in zavira pobudo delovnih ljudi. Seveda ne gre to brez težav, kajti te se še kažejo v najrazličnejših oblikah, vendar pa ne morejo več bistveno vplivati na sedanjo smer notranjega razvoja. Menijo, da bodo te ovire najlažje odstranili s pritegovanjem državljanov na najrazličnejše načine k upravljanju z družbenimi sredstvi in ljudski kontroli.

Udeležba najširšega kroga državljanov pri delu kontrolnih organov je dobila spodbudo, ko so pričeli ustanavljati tako imenovane organe partijsko-državne kontrole. Le-ti se pri svojem delu naslanjajo na najširšo podporo državljanov. Te kontrole niso samo za preverjanje in kaznovanje, temveč predvsem zato, da preprečujejo možnost zlorab, vzgajajo in opozarjajo kadre na pomanjkljivosti in napake pri delu. Usmerjajo jih k izvajanju navodil partije in vlade. Pokličejo na razgovor posameznika ali skupino delavcev, jim pojasnjujejo, jih prepričujejo, opozarjajo na potrebo o strokovnem izobraževanju itd. So tudi primeri, ko objavljajo v tovarniškem listu ali na kakem drugem vidnem mestu imena ljudi, ki so imeli malomaren odnos do proizvodnih nalog ali so kakorkoli zlorabljali svoj položaj. Rezultati kažejo, da s takimi ukrepi pozitivno vplivajo na izboljšanje moralnih lastnosti delavcev.

Delovni ljudje sodelujejo tudi v raznih komisijah. Tako so npr. komisije državljanov za promet veliko pripomogle k izboljšanju prometa v mestih. Skoraj v vsaki ulici je poseben ulični komite, ki prostovoljno sodeluje in pomaga stanovanjskim upravam. V počitniških krajih so nekatere narodne družine počitniških domov, ki delajo razne inšpekcije po mestu. Nadalje je zelo razvito prostovoljno delo pri urejanju parkov, obnavljanju nasadov, vzdrževanju reda in snage itd. Stanovalci posameznih ulic tekmujejo med seboj, kdo bo s prostovoljnim delom več prispeval k splošni podobi mestnih središč.

Na raznih sestankih državljanov razpravljajo tudi o proračunu mestnega sovjeta, pri čemer posvečajo največ pozornosti stanovanjski izgradnji. Ko mestni svet končno sprejme proračun, ga razmnožijo v veliki nakladi z namenom, da prebivalci lahko spremljajo njegovo izvajanje. Zadnje čase polagajo tudi vse večjo pozornost modernizaciji serviso v trgovin, nasvete prebivalcev pa že marsikje vključujejo v program nadaljnje izgradnje posameznih krajev.

Ker je čas zelo hitro mineval, smo morali zapustiti Leningrad in nadaljevati pot proti Kijevu. Na vseh straneh je bila zopet sama ravnina, le malo več gozda je bilo kot v centralni Ukrajini. Po krajšem od-

Naši livarji pred 25 leti. Spredej sedijo: Franc Sterčko, Ivan Fink, Anton Čapelnik, Franc Pušnik in Anton Kričej — sedaj gozdar. Zadaj pa so od leve na desno: Morijev Rudi, Logarjev Tonč, Čivnikov Miha, sledi nepoznan, potem pa Novšak Viktor, mojster Albin Lečnik, Fink Jože, Dretnik — Zmolak, Pongračev Gustl — sedaj mojster v Litostroju, Svetina Franc, sedanji glavni skladiščnik Mihelač Peter, Logar Ivan starejši in Logar Ivan mlajši, Jug s Prevalj ter Kričej Vincenc. Spomin nam je odstopil Jože Fink, ki je nosil to sliko pri sebi vso okupacijo — iz zapora v Mariboru ter potem v kazenski kompaniji po Franciji in Italiji (polagali in pobirali mine) ter se z njo srečno vrnil v domači kraj

dihu smo si ogledali stalno gospodarsko razstavo s 16 paviljoni, katera je bil odprta leta 1958. Ukrajina ima 43 milijonov prebivalcev in je bila do revolucije zelo zaostala agrarna dežela. Po drugi svetovni vojni se je poleg kmetijstva močno razvila tudi industrija, tako da sedaj proizvedejo v 12 dneh toliko industrijskih artiklov, kot v predvojnem času na leto.

Ogledali smo si nekaj paviljonov, ki prikazujejo razvoj industrijskih panog do danes in perspektivni razvoj v naslednjih 20 letih. Kot gospodarska razstava v Moskvi tako tudi v Kijevu precej jasno ponazarja gospodarski razvoj dežele, ki je dosegel dokaj velik vzpon. Temu je predvsem pripomogel nov program partije o ustvarjanju materialno tehnične baze komunizma, sprejetega na XXII. kongresu KP SZ. Znano je, da je XXII. kongres zavzel stališče, da brez proizvodnje proizvodnih sredstev ni mogoče zagotoviti tehničnega napredka gospodarstva, povečanje delovne storilnosti in zagotovitev materialnih in duhovnih potreb prebivalstva, zato je dal prednost kapitalni izgradnji. O obsegu sredstev, ki jih za to graditev vlagajo, govori dejstvo, da so v zadnjih štirih letih izročili obratovanju 3700 velikih industrijskih podjetij. Od začetka leta 1963 dajo vsak dan v obratovanje po tri podjetja in izroče prometu 10 km železniških prog. Jeklarne, ki so pričele obratovati po letu 1958, lahko proizvedejo 10 milijonov ton surovega železa in 14 milijonov ton jekla na leto. Glede na tako obsežne investicije je Sovjetska zveza že lani proizvedla 76 milijonov ton jekla, 55 milijonov ton surovega železa in 59 milijonov ton valjanega materiala.

Po letu 1958 so s pospešenim tempom pričeli razvijati tudi elektroenergijo. Zgradili so v zadnjih štirih letih toliko elektrarn, da je njihova zmogljivost 29 milijonov KW. Ker ugotavljajo, da je to ena naj-

cenejših energij, vlagajo veliko investicij v gradnjo hidro in elektro naprav in predvidevajo, da bodo v letošnjem letu zgrajene centrale dajale preko 10 milijonov kilovatov elektroenergije. V lanskem letu je bilo skupno proizvedeno 369 milijard kWh, leta 1954 pa samo 43 milijard kWh elektroenergije.

Eden izmed paviljonov manifestira dosežke v kmetijstvu. Vodič, ki nam je razkazoval in tolmačil razstavljene predmete, je povedal, da se ruski strokovnjaki mnogo ukvarjajo s tem, kako bi s pomočjo sodobne tehnologije kemije povečali hektarski donos. Že takoj po XXII. kongresu so se lotili obsežnega dela, da bi ozdravili razmere v kmetijstvu, ki so ostale iz leta 1953. Prve akcije so bile odpraviti konzervativni »travopoljni sistem« in preiti k vsestranski mehanizaciji in intenzivni obdelavi rodovitne ukrajinske zemlje. Uspehi niso izostali. Nasprotno, pokazali so se že v preteklem letu, ko so dosegli rekordno žetev v zgodovini Sovjetske zveze. V letošnjem letu pričakujejo, da so pridelali preko 70 milijonov ton žita. S tem pa še vedno niso zadovoljni in menijo, da sedanji tempo razvoja za pričakovanim še zaostaja. Dokončno so prepričani, da ni mogoče v neskončnost še naprej širiti setvene površine, temveč da je edini izhod v intenzivni obdelavi zemlje, pri čemer pa imajo neprecenljive možnosti in rezerve. Sedanji povprečni pridelek vseh vrst žita je v Sovjetski zvezi 10,9 stotov na hektar, leta 1953 so pridelali samo 7,8 stotov, v najbližnji bodočnosti pa morajo hektarski donos povečati vsaj za 1 stot na hektar, s čimer bi dobili dodatnih 13 milijonov ton žita.

Republika Ukrajina je najmočnejša republika v Sovjetski zvezi po kmetijstvu, črni metalurgiji, rudarstvu, elektroenergiji in ima močno razvito tudi ostalo industrijo. Zavzema prvo mesto v proizvod-

nji sladkorja na svetu, saj ga proizvede 4,5 milijona ton na leto. V letu 1962 so izkopal skoraj 71 milijonov ton železne rude, proizvedli 30,6 milijona ton jekla, izkopal skoraj 71 milijonov ton železne rude, proizvedli 30,6 milijona ton jekla, izkopal 175 milijonov ton premoga in proizvedli 69,5 milijona kW elektroenergije. V južni Ukrajini je zelo razvito ladjedelništvo, kjer so izdelali tudi ladjo s 49.000 brt za lov na kite in je ta ladja največja te vrste na svetu. Imajo dve tovarni za dieselske lokomotive, kjer so v letu 1962 izdelali 1332 lokomotiv, izdelajo $\frac{2}{3}$ vseh traktorjev, stroje za kopanje premoga, ki istočasno koplje rov v obliki kroga, zelo razvito industrijo za zdravstvene aparate, izdelujejo stroje za mehansko obiranje sladkorne pese.

Zelo razvito je šolstvo in sistem izobraževanja. Imajo 133 višjih šol, katere obiskuje 518.000 študentov, 641 srednjih šol, v katerih si pridobiva znanje 560.000 dijakov, 500 raziskovalnih zavodov in še vrsto drugih izobraževalnih ustanov.

Nadalje smo si ogledali razstavišni prostor, kjer prikazujejo stroje in naprave za gradbeno industrijo. V Ukrajini je 690 velikih gradbenih podjetij opremljenih z naj-sodobnejšo tehnično opremo. Gradnjo stanovanj so že tako zmehanizirali, da v 100 urah sezidajo in opremijo dvosobno stanovanje. Na splošno posvečajo stanovanjski izgradnji v vsej Sovjetski zvezi izredno pozornost in prav gotovo na vsakem koraku napravi na tujca ta dejavnost najgloblji vtis. Ta izgradnja je tako obširna, da je za nas skoraj nedojemljiva. Vsak dan v Sovjetski zvezi zgradi preko 12.000 stanovanj. Po našem sedemletnem planu se predvideva, da bomo v Jugoslaviji letno zgradili okoli 150.000 stanovanj, sedaj jih okoli 100.000; v Rusiji je to delo opravljeno v dobrih 12 dneh. V lanskem letu se je v nova stanovanja vselilo 2,5 milijona družin, kar so omogočili s postavitvijo stanovanjske izgradnje na industrijsko podlago. Pravijo, da s takimi dosežki še niso zadovoljni. Zdaj opravijo 30 % vseh del za zgraditev stanovanjske hiše v tovarnah, 70 odstotkov pa na samem gradbišču. Pri študiju, kako poceniti in pospešiti gradnjo, razmišljajo o programu, ki bi omogočil, da bi v tovarnah opravili 60 % del, na gradbišču pa samo 40 odstotkov.

V zadnjem času posvečajo vedno več pozornosti zunanjim in notranjim arhitektonskim rešitvam zgradb in urejanju celih naselij. Pri tem gre za nove, docela urejene in popolne mestne rajone, v katerih gradijo istočasno s stanovanji tudi vse druge objekte, ki so neogibno potrebni za normalno in udobno življenje. V takih rajonih živi in dela ponekod nekaj desetstisoč pa tudi do 100.000 prebivalcev, kakor je npr. četrt Galjanov v Moskvi, ki je prav sedaj v gradnji in kjer bo 120.000 prebivalcev.

Kljub tako progresivni gradnji stanovanj ugotavljajo, da gre ta še vedno prepočas. Zato v zadnjem času razmišljajo, kako angažirati osebna sredstva in s tem še pospešiti rešitev tega problema. Imajo že predlog o vlaganju delnih finančnih sredstev posameznih državljanov in pripravljajo združno stanovanjsko izgradnjo. Tisti ki želi po tej poti dobiti takoj stanovanje, mora vložiti v gotovini 40 odstotkov od skupne cene stanovanja, za ostalih 60 % pa dobi od države kredit za dobo od 10 do 15 let. Pravijo, da bo imela ta oblika reše-

Otvoritev nove zgradbe KZSZ

Nagovor dr. Janka Sušnika

Govorim v imenu zdravstva, ki ga zastopam v upravnem odboru Komunalnega zavoda za socialno zavarovanje na Ravnah.

V tem imenu voščim srečo:

ljudem, delu in hiši.

Ko odpirajo to hišo in so na začetku tega dela.

Ki so med samostojnimi zavodi najmlajši, hkrati pa dediči leške bratovske skladnice, najstarejše v deželi.

Kraj, kjer hiša stoji,

ima svoj pomen.

Stoji na ravnici ob reševalni postaji lekarni in zdravstvenem domu.

In že slutimo trate in drevje, ki ga bomo

skupaj sadili.

Vmes ne bo plotu. Še ceste smo se branili.

Zvit prodajalec in kupec se ne spravita

skupaj,

da bi si v sklede gledala, se varala in

kupčala dobičke.

Saj ne moremo biti prodajalci in kupci.

Zdravje, življenje in smrt.

bi prodajali in kupovali.

Kraj, kjer hiša stoji, ima svoj pomen.

Še bliže kot hiše, so blizu dolžnosti:

skrb, da ljudje ne bi zboleli,

da bi bolni ozdraveli

in onemogli bili zaščiteni;

da bi skupaj preudarno razdeljevali

denarna sredstva,

ki nam jih je družba zaupala.

V tem je moje voščilo.

Da bi za to mizo govorili skupen jezik:

preudaren, trezen jezik,

jezik brez laži in sebičnosti,

jezik humanizma.

Da bi si lahko zaupali možje

in žene skupščine,

delavci administracije

socialnega zavarovanja.

To zaupanje in pa

zanesljive ekonomsko zdravstvene študije

morajo pognati korenine

mogočne rasti.

vanja stanovanjske krize v prihodnje precejšnjo vlogo.

Gotovo je tudi zanimivo, kako razdeljujejo stanovanja. Pri tem sodelujejo posebne posvetovalne komisije, ki so sestavljene iz predstavnikov družbeno političnih organizacij, večjih podjetij in posameznih državljanov, ki ugotavljajo točnost podatkov v stanovanjskih prošnjah. Nato sestavijo rang listo in jo obesijo na vidno mesto. Vsi krajanji lahko dajo pripombe in dopolnila, nakar rajonski izvršni sovjet izda dokončno odločitev.

Mesto smo si ogledali z avtobusom, ki nas je popeljal po številnih kijevskih ulicah. Med vojno je bilo precej porušeno, toda sedaj kaže videz evropskega vele mesta, 60 % mestnih površin ima zelenje in mislim, da je to eno najlepših ruskih mest. Tudi ljudje so nekako bolj živi, nasmejani, radi se pogovarjajo in tudi oblečeni so bolj okusno kot v Moskvi. Peljali smo se mimo Palače športa, ki je center športnih prireditev in športnega izobraževanja, državne univerze Ševčenko, zlatih vrat, ki so bila v mestnem obzidju, spomenika Slave junaku in si ogledali vrsto kijevskih znamenitosti. Po reki Dnjeper smo se vozili z motorno ladjo in šli preko jeklenega mostu, ki je bil prvi na svetu v celoti električno zvarjen. Tudi metro je kot v Moskvi in Leningradu nekaj izredno lepega.

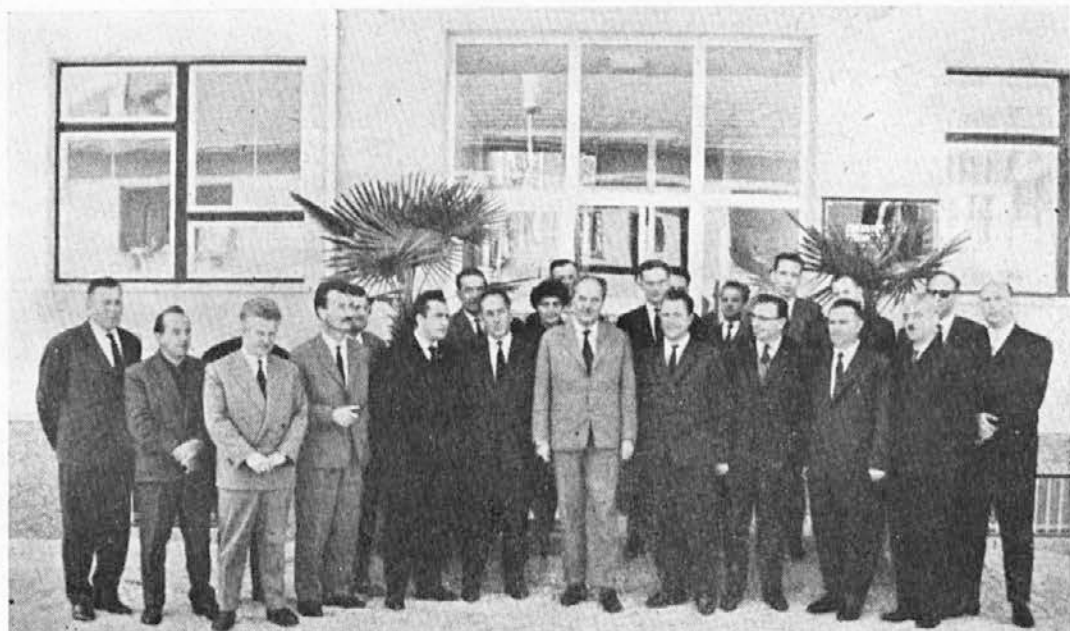
Po treh dneh smo zapustili »Zlati kolos«, hotel, v katerem smo stanovali, in se z avtobusom odpeljali na železniško postajo, odkoder smo po že znani poti odbrzeli po ukrajinski ravnini proti Madžarski.

V šestnajsturni vožnji do Čopa sem razmišljal o deželi, ljudeh, običajih, disciplini in o ogromnih dosežkih sovjetskih ljudi v njihovi prostrani domovini. Taki dosežki, ki jih je mogoče videti v Sovjetski zvezi, potrjujejo, da je linija, zavzeta že na XX. kongresu partije, pravilna, in ki jo je prvi sekretar sovjetske partije tov. Nikita Sergejevič Hruščov označil takole: »Ne z vojno z drugimi deželami, marveč z zgledom popolnejše organizacije družbe, razcvetom proizvodnih sil in ustvarjanjem vseh pogojev za srečo in blaginjo človeka — lahko ideje komunizma osvoje duh in srca ljudskih množic.«

Zahvaljujem se samoupravnim organom našega kolektiva in tovarniškemu komiteju ZMS, da so mi omogočili obisk v Sovjetski zvezi in Madžarski. S tem opisom sem skušal posredovati sodelavcem našega kolektiva vsaj nekaj teh doživetij.

Nova hiša komunalnega zavoda za socialno zavarovanje v Suhi. Zavod bo služil prebivalstvu vseh štirih občin tega področja. Odprli smo jo takorekoč v rojstnem kraju prve rudarske bratovske skladnice na Slovenskem (ustanovljena pred 105 leti na Lešah)

Na otvoritvi 12. 10. 1963 so se zbrali vsi spodbudni in odgovorni funkcionarji tega skrbstva naših treh dolin. V sredini dr. Bojan Špicar, direktor — inž. Ignac Nagode, predsednik UO republiškega zavoda za socialno zavarovanje, ki sta toliko raje obiskala in pozdravila pomemben napredek tega kraja.

(Nagovor direktorja našega zavoda, Toneta Šulerja ob začetni slovesnosti bomo zaradi stisnjenega prostora objavili v prihodnji številki)

Premogovnik v Mežici

Da je bil nekdanj v Mežici tudi premogovnik, je današnji generaciji seveda neznano. O tem pa vedo bližje pripovedovati le še najstarejši ljudje.

Da bi to ne prišlo v popolno pozabo, je narisal Ivan Travnekar pričujočo skico po pripovedovanju Leopolda Ozimica, 84 let starega, ki je otroška leta preživel v neposredni bližini tega premogovnika.

Na mestu, kjer je nekoč stal ta šaht, so se zbrali poleg že zgoraj omenjenih še nad 80 let stari Martin Komar in drugi. Ozimic in Komar sta pripovedovala, a Travnekar je skiciral in tako je nastala slika nekdanjega mežiškega premogovnika ob potoku Šumcu, ki je sedaj že zaraščen z drevjem in gozdom.

Ozimic je še vedel povedati naslednje: Da je bil jašek pod lesenim stolpom globok 60 m in nad njim napis »Vinzenz Schacht«. Na dnu jaška je bilo več rovov. Rov v smeri proti Ručniku je bil zaradi vročine neuporaben. Rov v smeri proti »ekonomiji« je imel še en varnostni izhod skozi jašek, imenovan »Georg Schacht« zaradi prezračevanja in zaradi nevarnosti, ki stalno grozijo rudarjem pod zemljo. Ta jašek je bil blizu nekdanjega ekonomskega ribnika. Danes je zasut, a vendar toliko viden, da se lahko ugotovi njegovo mesto.

V tem premogovniku je delalo 42 do 50 delavcev. Komar in Ozimic se spominjata sledečih: Stani Rihard, Anton Kajzer, Simon Maklin, Blaž Ozimic, Jurij Praper I., Juri Praper II., Franc Praper, Gregor Praper ter ženske: Ozimic Marija, Apolonija Maklin, Neža Grauf, Jerčka Travnekar in Marija Travnekar.

Premog iz šahta ali jaška so izvažali še na vodni pogon (kakor kaže skica). Omenjeni premogovnik je bil last grofov Thurnov in je obratoval od 1802. do 1884. leta.

Za spremembo nevarnosti in tegob, ki jih je nudilo knapovsko življenje v rovu, so ob nedeljah in dela prostih dnevih skrbeli godbeniki: Stani Rihard, Blaž Ozimic, Juri Praper in Praper Gregor s svojimi gosli, kitaro in mehi. Tudi ob opustu dela v omenjenih šahtih in njihovem odpustu od dela so ti godbeniki še za slovo zaigrali — žalostinko.

Besedilo: Ivan Travnekar in Šanclov Zepi.

Pripovedovala: Leopold Ozimic in Martin Komar.

DOPOLNILO

V stolpu — znotraj pri vrhu je bilo kolo z žično vrvjo, na kateri je bilo privezano vedro za izvažanje izkopnine. Vodno kolo se je vrtelo na obe strani, zato je bil pod rakami nad kolesom žleb (ki se na sliki slabo vidi). Nad tem žlebom v rakah se je dno odpiralo in zapiralo. S tem se je polno vedro dvigalo in po izpraznjenju spet spuščalo navzdol.

Na levi strani slike se vidi pralnica (uta), v kateri so ženske prale in čistile premog. Kako je pritekla voda v pralnico, se tovariš Ozimic ni mogel več spomniti.

Premogovnik je stal na Mervovem zemljišču ob Šumcu. Tu sta vidni še danes dve do dva metra globoki jami. V nižji je bilo vodno kolo, v drugi je bil vhod v jašek s stolpom, kakor je vidno na sliki.

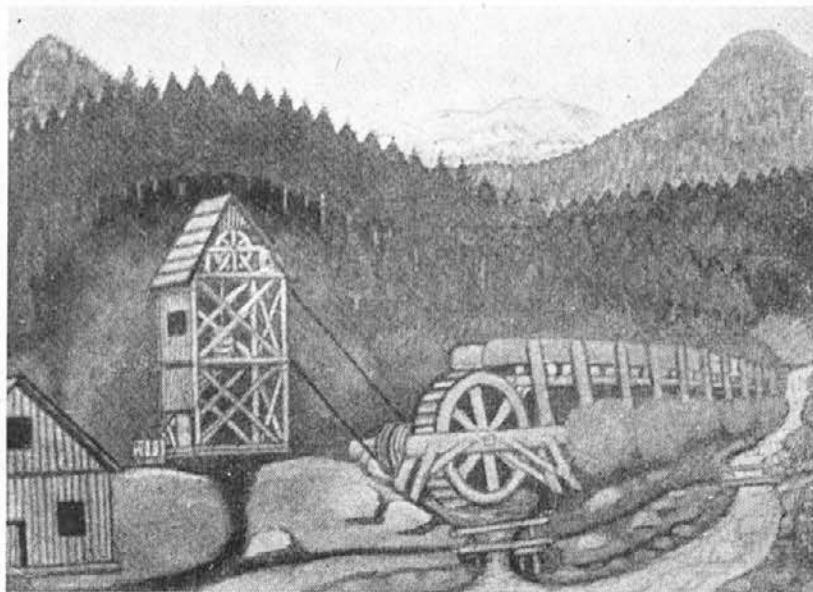
Na desni strani Mervovega zemljišča vidimo nekaj Bučnikovega gozda. Za tem gozdom je lepo vidna piramidasta »Gorna« (desno). Na levi pa vidimo tudi piramidast »Kivov vrh«. Med obema v daljavi je vrh »sive« Pece.

Premog so od tu vozili v Mušenik — v baločke fužine. Prevažal ga je Steržov vozniček pač s konjsko vprego.

Po opustitvi premogovnika so tod napeljali cesto proti Tomeljnu ali Encijeveemu mlinu. Prej v tem grabnu ni bilo ceste, speljana je bila povsem drugod.

Jožef Gradišnik
Ivan Travnekar

Tak je bil

Železni rod iz Belih vod —

To so Štriglovi p. d. Zagorevčnikovi iz St. Florijana pri Šoštanju. Taka hribovska kmetija na obronkih Belih vod. Oče Ivan (80 let) in mati Antonija (78 let) sta obhajala zlato poroko pa se je zbralo »svatov« kar za skupinsko sliko. Da, sedem hčera in sedem sinov — 14 otrok. Kje na Slovenskem je še tako?! Vsi od kraja so skromni in zdrti na delo, kakor jih je naučil dom in vsi razen še ledične Ivanke že domujejo na svojem. Šest otrok se je ustalilo na Ravnah, od teh so trije železarji. Štirje od otrok so bili v partizanih. Štriglovi lepo in zmerom skup držijo. Vsako leto se snidejo vsi na Zagorevčnikovem domu za materin god

**HUDO PREVEČ JE NESREČ. VSAJ 90% BI JIH
LAHKO PREPREČILA VEČJA PAŽNJA PRI DELU**

NAPREDEK IZOBRAŽEVALNE DEJAVNOSTI

Poročilo naše Delavske univerze o delu v sezoni 1962/63 ter pogledi naprej

Hiter tempo življenja in nenehne spremembe v našem gospodarstvu in družbi zahtevajo od nas vedno več znanja, drugih sposobnosti in razgledanosti. Delavska univerza nudi družbeno ekonomsko izobraževanje delovnim kolektivom ter organom delavskega in družbenega upravljanja, organizira politično ideološko izobraževanje v sodelovanju s političnimi in družbenimi organizacijami, nudi dopolnilno splošno in strokovno izobraževanje občanov in organizira poljudno znanstvena predavanja v krajevnih skupnostih. V sezoni 1962/63 je Delavska univerza Ravne na Koroškem organizirala:

— 25 intenzivnih oblik izobraževanja, kar je za 9 % več kot prejšnje leto,

— v intenzivne oblike izobraževanja smo zajeli 668 slušateljev.

V primerjavi s 315 slušatelji v prejšnjem letu je to za 113 % več.

Intenzivne oblike izobraževanja so bile:

— 2 oddelka večerne politične šole, in sicer na Ravnah in v Mežici.

— 3 družbeno ekonomski seminarji, in sicer v tovarni lepenke na Prevaljah, v Instalaterju na Prevaljah in seminar za mlade člane delavske samouprave manjših podjetij,

— 9 šol za življenje,

— tečaj prve pomoči v met. ind. šoli, organiziran v sodelovanju z občinskim odborom RK, ki je tečaj tudi financiral;

— ekonomsko politični seminar za prosvetne delavce.

— ideološko politični seminar za aktiviste ZMS;

— seminar za vodstva šolskih aktivov ZMS ter razrednih skupnosti,

— seminar za učitelje — mentorje mladinskih organizacij na šolah,

— 6 tečajev za izredne slušatelje višje tehnične šole.

Delovanje večerne politične šole je usmerjal občinski komite ZMS Ravne. Upravnik šole je bil Jože Delalut. Šola je uspešno zaključilo 45 tovarišev, in sicer:

na Ravnah:

Buhvald Pavel, Cifer Ivan, Dobrun Franc, Fijavž Milan, Janežič Pavel, Jelen

Dominik, Kac Jože, Katič Milan, Kočnik Stanko, Kopušar Danijel, Krautberger Andjelko, Leskovšek Rudolf, Lesjak Herman, Lipovšek Ivan, Logar Jakob, Mlakar Ivo, Ošlovnik Peter, Paradiž Jakob, Potočnik Franc III, Polanc Anton, Rataj Vid, Stiegel Ivan, Škrobar Mirko, Velunšek Alojz, Zdovec Damjan, Zdovec Marjan;

v Mežici:

Bezjak Stanko, Brdnik Stanko, Brumec Stefan, Hribernik Karel, Kordež Franc, Kramberger Franc, Kremžar Alojz, Mave Ivan, Petrič Hinko, Piletič Jože, Prislav Vili, Ramšak Avgust, Robnik Franc, Seidl Julijan, Selišnik Ivan, Sojč Ivan, Šumečnik Jurij, Vranič Rajko, Vrbančič Drago.

Slušatelji, katerih imena so krepko tiskana, so pri zaključnem izpitu pokazali najboljše znanje.

Večerna politična šola je delala po 80-urnem programu. V bodoče moramo nivo šole dvigniti in njeno vsebino še bolj aktualizirati. Slušatelji bodo morali pisati samostojne individualne ali skupinske seminarske naloge z aktualnimi ekonomsko političnimi ali družbeno političnimi temami. Vanjo moramo vključiti perspektivne kadre naših organizacij in društev, delavskega in družbenega upravljanja.

Podjetja se vse bolj zanimajo za družbeno ekonomske seminarje, v katere vključujejo člane delavskih svetov, upravnih odborov, sindikalnih funkcionarjev, pa tudi ostale člane kolektiva. O izvedenih seminarjih so se kolektivi ugodno izrazili. Za jesensko sezono že imamo 5 naročilnic za 42-urne seminarje v naših industrijskih, obrtnih, trgovskih in gostinskih podjetjih. Inicijatorji družbeno-ekonomskega izobraževanja so naše sindikalne podružnice in občinski sindikalni svet. Pričakujemo, da bodo tudi preostale sindikalne podružnice pobudniki tega izobraževanja, kjer k temu še niso pristopili, pa naj gre za vzgojo upravljalcev v industriji, obrti, gostinstvu, družbenih službah (v prosveti, zdravstvu, javni upravi), za samoupravljanje ali družbeno upravljanje (šolski odbori, zdravstveni sveti, hišni sveti, sveti pri občinski skupščini itd.). Delavska univerza lahko posreduje kolektivom tudi posamezna aktualna predavanja. Šole za življenje so letos uspešno delovale. Vanje smo vključili 295 mladincev in mladink. Mladina se je o šolah pohvalno izrazila. S šolami želimo usmerjati mladino v dobi dozorevanja mladega človeka v osebnost, kakršno zahteva socialistična družba. Inicijator šol so bili občinski komite ZMS Ravne in mladinski aktiv. Program šol je obsegal naslednja poglavja: oblikovanje osebnosti, odnosi med spoloma, oblikovanje svetovnega in življenjskega nazora, proizvajalci-upravljalci v delovni organizaciji, občani v komuni in širši družbeni skupnosti in svet, v katerem živimo. Na Ravnah, Prevaljah, Lokovici, Lešah in Žerjavu so delovale šole po 80-urnem programu. V teh šolah je bilo:

65 % mladine iz ind. delovnih organizacij,

10 % mladine iz trg. delovnih organizacij,

10 % mladine iz gimnazije,

7 % mladine iz 8. razredov osnovne šole,

5 % mladine iz kmetijstva,

3 % mladine iz obrti.

Starih je bilo:

do 17 let 10 % vpisane mladine

17—18 let 55 % vpisane mladine

nad 18 let 35 % vpisane mladine

Nekatera predavanja so bila le za starejšo mladino.

Poleg tega smo nekaj izbranih predavanj posredovali rudarski šoli Mežica, gimnaziji Ravne, delavski univerzi Dravograd ter mladinski delovni brigadi.

Tudi naslednjo sezono bi bilo prav, da s šolami za življenje nadaljujemo tako na vasi kot v centrih, jih organiziramo pri občinskem komiteju ZMS, pri tovarniških in šolskih komitejih ZMS ali celo v mladinskih aktivih večjih podjetij. Z združenimi močmi bomo tudi lažje zbrali finančna sredstva, potrebna za delovanje šol.

Pripravljeni smo tudi organizirati mladinske politične šole in druge seminarje za potrebe ZMS. Mladinski aktiv, klubi mladih proizvajalcev in klubi OZN lahko naročajo pri delavski univerzi tudi posamezna aktualna predavanja.

Naslednje leto bi kazalo organizirati tudi šole za starše. Mnogi starši si jih želijo. Take šole bi lahko pomenile zarodek kasnejše posvetovalnice za starše, kjer bi se lahko roditelji pogovorili o problemih, na katere naletijo pri vzgoji svojih otrok.

Izredni slušatelji VTŠ so se preko tečajev pripravljali na opravljanje izpitov. Njihovo delovanje je povezovalo društvo inženirjev in tehnikov. Vodja tečaja je bil izredni slušatelj Lesjak Herman. Kolikor bi bil letos večji vpis na VTŠ Maribor, je delavska univerza pripravljena organizirati nove tečaje, ki bi jih financirali slušatelji oziroma podjetja. Tudi za izredne slušatelje dopisne šole smo voljni organizirati dodatno pomoč pri učenju. Ostalo strokovno in splošno izobraževanje (učenje tujih jezikov in podobno) preko delavske univerze je odvisno od naročil zainteresiranih. Prav gotovo so potrebe po takem izobraževanju v gostinski in turistični dejavnosti, a tudi v drugih.

V naših krajevnih in vaških skupnostih je bilo 221 predavanj in kino predstav ali za 19 % več kot lani. Na teh predavanjih je bilo 16.925 ljudi. Na vsakem predavanju je bilo povprečno 77 poslušalcev. Ljudje na vasi čutijo še posebno potrebo po poljudnoznanstvenem izobraževanju. V dolinskih centrih pa bi bilo potrebno čim prej ustanoviti klube, v katerih bi delavska univerza s predavanji in diskusijskimi večeri popestrila program klubov. Letošnja predavanja so bila s področja zgodovine NOB, notranje in zunanje politike SFRJ, vzgoje, posebej obrambne vzgoje prebivalstva, zdravstva, znanosti in tehnike, kmetijstva, kulture in umetnosti, književnosti, praktičnega življenja in ekonomike gospodinjstva. Med drugim so bila tudi naslednja predavanja: Razgovor o predosnutku ustave, Gospodarski razvoj SFRJ, Z IX. divizijo na Štajersko, Človek v vesolju, Zastrupitve s svincem, Rak in sodobna medicina, Vtisi iz Moskve, Izbiram si poklic, Moderno kmetijstvo, Obrambna sposobnost Jugosla-

»Pokarca« v Mežici je torej šla. Podrli so jo letos zaradi regulacije potoka Sumca, z obratovanjem pa so nehali seveda istočasno s fužinami že leta 1916. Zgradba je bila stara okoli 200 let in je služila za čiščenje in zavijanje oziroma pakiranje izdelkov tamkajšnjih fužin. Zadnji posnetek je napravil ter nam ohranil zanimiv spomin Matevž Nagernik iz Mežice

vije, Razgovor o književnosti, Razvoj slikarstva na Slovenskem. Mnogo predavanj je bilo opremljenih s filmom, diafilmom ali slikami. Pri kino predstavah smo prikazovali filme s tematiko NOB, zabavne filme in otroške filme ob Novoletni jelki. Najlepši obisk predavanj je bil na Lokovici, Koprivni in Lešah. Redna predavanja so

bila tudi v Jamnici, Kotljah, Podpeci, Žerjavu, Črni, Mežici, Prevaljah in na Ravnah. Eno do dve predavanji sta bili v Dobrihah, Zelenbregu Tolstem vrhu, Jazbini, Javorju, Bistri, pri Šmelcu in v Dravogradu. Predavanja smo izvajali predvsem preko izobraževalnih centrov SZDL. Občinski odbor SZDL je usmerjal tovrstno izobraževa-

nje. V bodoče bo moralo priti bolj do izraza programiranje predavanj preko krajevnih organizacij SZDL.

Na delavski univerzi delata dva stalno zaposlena uslužbenca. Honorarnih sodelavcev pa je bilo 60, prejšnje leto 34. Bili so prosvetni in zdravstveni delavci, inženirji in tehniki, ekonomisti, družbeno-politični delavci in drugi. Težimo za tem, da krog predavateljev še razširimo in pridobimo nove predavatelje. Predavatelji so bili uspešni, uporabljali so pri predavanjih AV sredstva in nekateri tudi sami izdelovali nazorila. Morda bi v naslednji sezoni organizirali krajši seminar iz andragogike za naše predavatelje, ki izobražujejo odrasle.

Delavsko univerzo upravlja upravni odbor, ki ga imenuje občinska skupščina Ravne. Upravni odbor je z nasveti in svojimi sklepi uspešno usmerjal delo ustanove.

Upravni odbor so sestavljali:

predsednik: MEDL Ferdo, dipl. inž.,

člani: GARB Franc, profesor,
LEDNIK Mojca, učiteljica,
LETONJA Anton, dipl. inž.,
LOGAR Ernest, vodja izobr. centra
rudnika Mežica,
MRDAVŠIČ Janez, profesor,
JANKO Ivan, upravnik del. univerze

Osebe delavske univerze:

upravnik: GOLMAJER Pavle do 1. XI. 1962

JANKO Ivan od 1. XI. 1962

tajnik: GORENŠEK Milka do 1. V. 1963

BERTAPELLE Libuša od 1. V. 1963

Honorarni sodelavci:

upravnik večerne politične šole: DELALUT
Jože,

upravnik šol za življenje: BATIČ: Lojze.

V sezoni 1962/63 so pri izobraževalni dejavnosti delavske univerze pomagali naslednji honorarni predavatelji:

Breznikar Lojze, Celcer Bogomir, zdravnik, Cigler Adi, Černec Adolf, Čretnik Rudi, živinozdravnik, Dolenc Bogdan, zdravnik, Faletov Miroslav, Feldin Boris, Gajšek Bronislav, Garb Franc, profesor, Germ Lojze, Golčer Tone, prof., Haramija Djuro, Herman Joško, Homan Jože, Hriberšek Tine, Ikovic Rafael, Jakopič Tone, Kadiš Franc, Kert Jože, Kert Zlata, profesor, Kodla Rudolf, profesor, Kodrin Mihael, profesor, Kogelnik Roman, Kohlenbrand Ivo, Kolar Marjan, Kolmančič Jože, Konečnik Franc, Kop Ivan, dipl. inž., Kotnik Dominik, Kutnik Franc, Lep Jože, profesor, Marold Franc, Mazej Gorazd, Mrdavšič Janez, profesor, Oderlap Jože, Pejovnik Jelka, Pevec Alojz, Pistotnik Drago, Pogačar Milka, Potrč Stane, dipl. inž., Razboršek Metka dipl. ekon., Rodič Jože, dipl. inž., Rozman Ksenija, profesor, Rudl Tone, Senica Stane, dipl. pravnik, Strah Janez, Strmčnik Anica, Strmčnik Slavko, Suhodolčan Leopold, Sušnik Janko, zdravnik, Šefer Urška, Šprager Branko, Uranšek Mira, Uršič Ivo, dipl. inž., Veber Avgust, Večko Maks.

Predsedniki izobraževalnih centrov, ki so organizirali predavanja na področju krajevnih organizacij SZDL, so naslednji:

v Črni Germ Lojze, v Jamnici Vauh Franc, v Koprivni Hartner Emil, v Kotljah Kačič Jožica, na Lešah Raško Alojz, na Lokovici Milenkovič Milenko, v Mežici Struga Franc, v Podpeci Permanšek Milan, na Prevaljah Stiegl Ivan, na Ravnah Žunec Jože, dipl. inž., v Žerjavu Pungartnik G., dipl. inž.

Smo pobči Podjune
med hribi doma,
slovenskega duha,
slovenskih srca...
(glej str. 25)

Fletno je živeti,
kamor pridem, sem
vesev
ino začnem peti...
(glej str. 25)

Delavska univerza na Ravnah želi tudi v bodoče organizirati izobraževalno dejavnost, potrebno našemu delovnemu človeku. Zato pozivamo delovne organizacije in družbeno politične organizacije, da se poslužujejo njenih uslug.

V sezoni 1963/64 bo poizkušala delavska univerza:

- organizirati mnogo več seminarjev družbeno ekonomske vzgoje za kolektive in samoupravne organe delovnih organizacij kot lani, saj je to njena osnovna naloga;

- organizirati večerne politične šole in seminarje za potrebe organizacij ZKJ, SZDL, ZSJ in ZMS;

- vključiti se v akcijo izdelave občinskega statuta in statutih del. organizacij s predavanji, ciklusi predavanj in seminarji;

- organizirati v krajevnih skupnostih, vaseh ter delovnih organizacijah predavanja politične, tehnične, kulturno estetske, turistične, obrambne, komunalne in druge vzgoje; prodreti s tem tudi v najbolj oddaljene vasi in težiti, da izolirana predavanja prerasejo v cikle predavanj, seminarje ali šole;

- organizirati šole za življenje in šole za starše;

- pričeti s strokovnim izobraževanjem za potrebe delovnih organizacij in organizirati pomoč izrednim študentom srednjih in višjih šol in

- organizirati druge izobraževalne oblike po naročilu.

Delavska univerza bo težila k večji kakovosti izobraževalne dejavnosti, zato bo skrbela za andragoško rast predavateljev in bo skušala dobiti honorarne sodelavce — organizatorje, dokler nima dovolj lastnih kadrov. Sodelovala bo z delavskimi univerzami sosednjih občin in z Zvezo delavskih in ljudskih univerz Slovenije. Delavska univerza na Ravnah bo morala postopoma prerasti v močnejšo ustanovo za izobraževanje odraslih, kakršne že imajo nekatere močnejše občine v Sloveniji, za kar pa je potrebno:

- več finančnih sredstev,
- več strokovno sposobnih kadrov v ustanovi,

- bolj kvalitetno delo ustanove,
- odvajanje več denarnih sredstev delovnih organizacij za potrebe družb. ekon., strokovnega in splošnega izobraževanja svojih sodelavcev.

Delavska univerza se želi tudi aktivno vključiti v izdelavo 7-letnega programa izobraževanja občanov ravske komune.

Ivan Janko

Pregled je bil napisan za prejšnjo številko lista, a smo ga morali zaradi tolikega gradiva odložiti za zaključno letno izdajo.

Aleksander Gracijansky

Z OBISKA V AMERIKI

Torej sem potoval tja. Karto sem imel plačano od tam za tja in nazaj. Turistično društvo v Ameriki, kjer je bila karta plačana, je zelo ustrežljivo. Takoj me je obvestilo z dopisom v hrvaščini in mi zaželelo srečno potovanje. Tudi podružnica tega društva v Beogradu me je obvestila in zahtevala, da določim dan odhoda. Ureditve potnih dokumentov sem prepustil našemu »Izletniku« in sem v treh tednih že imel od naših oblasti potni list, ameriški konzul v Zagrebu pa me je obvestil z ljubeznivim pismom, da se moram zaradi vizuma zglasiti osebno. Razgovor na konzulatu je potekel v hrvaščini in ni trajal več kakor 25 minut. Odločil sem se za potovanje na dan 30. maja, moral pa sem še pred tem oskrbeti potrdilo o cepljenju proti kozam, kar sem tudi pravočasno storil, vendar sem moral zaradi tega potovati v Ljubljano ali Maribor na zdravstveni zavod. Torej 30. maja 1963 sem se zglasil v Zagrebu na letalskem turističnem uradu, poravnal sem takso za rezervacijo sedeža v letalu, predal prtljago (20 kg brezplačno) in se odpravil z avtobusom na letališče.

Carinske formalnosti so opravili hitro, brez pretresa prtljage, in sem že bil pripravljen za vstop v letalo.

Maršruta poteka: Zagreb—Zürich z našim JAT, od tam do New Yorka z — letalom Jet švicarske letalske družbe in od New Yorka do mojega cilja Clevelanda z ameriškim letalom Jet ali motornim, kakor nanese.

Ker sem potoval z letalom prvič, sem z nekim strahom gledal na 4-motornega or-

jaka, v glavi so mi rojile razne misli, kako se bom počutil v letalu, v zračnih jamah itd.

Vkrcal sem se in ob 9. uri je letalo startalo. Motorji so zabrenčali z velikanskim hrupom, počasi smo se odpeljali na določeno pisto, kjer smo čakali na signal dežurnega za začetek leta. Končno je bil tudi ta signal dan in letalo je začelo nabirati hitrost. Pri ca. 300 kilometrih na uro se je odtrgalo od tal in začelo lesti v nebesa. Dan je bil krasen, zrak prozoren in sem mogel tudi z neoboroženim očesom opazovati pokrajino, nad katero smo leteli. Moram priznati, da se mi je zdela zemlja z višine nekaj tisoč metrov mnogo lepša kakor sicer.

Razdaljo do Züricha, ca. 800 km, smo preleteli v dveh urah. Med tem časom so nam brhke stewardese postregle z bonboni in dobrim prigrizkom. Parkrat smo padali v zračne jame, ampak ta občutek ni tako strašen in ne izzove nobenih napadov morske bolezni.

Ob pristanku v Zürichu nas je sprejelo več uslužbencev letališča, nas takoj razbilo po seznamu na posamezne skupine in odpeljalo vsako skupino na svoj prostor v čakalnico. Vsakih 10 minut je prišel nekdo pogledat, če še sedimo tam, in je zagotovil, da nas bo pravočasno obvestil in napotil v pravo letalo. Do sedaj ni bilo nikakih težav z jezikom; povsod se je našel nekdo, ki je govoril naš domači jezik ali vsaj nemški.

Nekaj minut po 12. uri so nas prišli iskat, preverili po seznamu navzočnost in nas odpeljali k letalskemu orjaku švicar-

ske letalske družbe »Jet« (izg. »žet«). Na prvi pogled napravi letalo čuden vtis — ogromen trup na desetih kolesih, razmerna zelo majhna površina kril, pod katerimi so štirje pogonski stroji brez propelerjev — reaktivni na turbinski pogon.

Po stopnicah, kakor bi lezli v prvo nadstropje boljše hiše, se vkrcamo in zasedemo svoja mesta. Nas, ki letimo v New York, je 105 ljudi, sedežev pa za 120. Sedimo v udobnih naslanjačih po tri in tri ob vsaki strani hodnika. Moje mesto je bilo ob oknu tik za krili, tako sem mogel opazovati vse, kar se je dogajalo zunaj. Vsak naslanjač je zase gibljiv, opremljen z lučjo za branje, z mizico tudi s posebno lučjo in s pepelnikom za kadilce. Pri startu se moramo privezati z varnostnimi pasovi in ne smemo kaditi. Motorji strašansko hrumijo, kar se pa v letalu skoro ne čuje. Brez truda se pogovarjamo s sopotniki ali poslušamo zvočnik. Par minut pred 13. uro startamo na določeni pisti, čez nekaj minut smo že v zraku in hitro lezemo navzgor. Nato se smemo odvezati in prižgati cigareto. Potnikom delijo prospekte in navodila, kako je treba ravnati v primeru prisilnega pristanka. Stewardesa izvaja praktično uporabo reševalnih naprav za primer pristanka na morju. Vse je prav, si mislim, kako pa se ubranim morskemu psu, tega ne pove. V zvočniku pomirjevalni glas opozarja, da je to le varnostni ukrep in da ni treba misliti, da se kaj takega lahko pripeti.

Dvignemo se na višino 10.000 m in letimo z brzino 900 km na uro. Spodaj se vidijo Alpe, mesta in jezera Švice, lepa polja Francije in končno smo nad oceanom. Dan je čudovito lep, zrak prozoren, morje je mirno, tu pa tam vidiš majhen bel grebenček na vodi in dim kakkega parnika. Stewardese servirajo kosilo, pijače, sadje in vse to se ponavlja skoro vsaki dve uri, da ti ponudijo kakšno jed ali osvežilo. Končno si sit do kraja in moraš odklanjati. Za preobjestneže je poskrbljeno z zelo lepimi toaletami z napisom »izplakniti«, a papir vrzi v poseben koš. Seveda, vse drugo se razprši, pride v oblake in pade na zemljo kot prijeten dež, če pa dobiš umazan papir, boš takoj vedel, da se ti je nekdo pokakal na glavo.

Čez osem in pol ur letenja se prikaže spet kopno, smo nad Ameriko. Vidimo velika naselja, polja, ceste, parnike obalne plovbe. Ura kaže 21.30, a sonce sije kakor ob polnem dnevu; ure še nisem prestavil, in živim še po jugoslovanskem času.

Še nekaj minut in smo nad letališčem New Yorka. Letalo hitro zgublja na višini, v ušesih čutiš močan pritisk od znotraj, ampak se da temu nekoliko pomagati s tem, da odpreš usta in požiraš zrak. Končno smo srečno pristali in počasi se pomikamo proti poslopu letališča. Sprejme nas cela truma uradnikov. Začenem nekaj govoriti v slabi angleščini, nekdo pa mi odgovarja rusko. Rojak je, ki že 23 let živi v Ameriki in je zaposlen na carini. Carinske formalnosti so hitro opravljene brez posebnega pretresovanja kovčka. Sicer sem videl tudi, da je nekdo moral plačati carino, in to za stvari v več kosih, ki ne spadajo v osebno garderobo potnika. Vkrčamo se v avtobus in se vozimo k drugemu letališču, od koder poletim v Cleveland. Velikanski parkirni prostori, kjer parkira skoro 20.000 avtomobilov, velikanske zgradbe, ogromen promet na cesti, stolpnice s kupolo — si

mislim »državna upravna zgradba«, ampak rojak, ki me uslužno spremlja, pojasnjuje, da to še ni New York in da je ta stolpnica upravno poslopje vseh newyorških letališč. Čez kakih 20 minut vožnje prispemo na lokalno ameriško letališče. Moram čakati poldrugeto uro. Moj spremljevalec me pripelje v primerno čakalnico, pokaže vrata, skozi katera moram izstopiti k letalu, pojasni vse znake, na katere moram paziti, kadar bo čas vkrcavanja, mi zaželi srečno vožnjo in se poslovijo. Opazujem potnike, hočem poslušati, kaj govorijo, ampak ne morem razumeti niti besedice.

Končno se okoli 23. ure vkrcam na ameriškega orjaka — 4-motorno letalo s propelerji. Nas je 45, mest pa za 80 ljudi. Zopet start, zopet postrežba z jedili in sadjem; tako sem sit, da odklanjam. Sonce sije še naprej. Letalo leti nekako nad 4000 m visoko. Vidim zemljo, mesta, polja, ampak zdi se mi, da se vozim nekako kakor s tovornim vlakom. Razdaljo ca. 800 km pre-

Razveseljiv napredek gostinstva

Nāše gostinske postojanke — restavracije, gostilne, bifeje in druge take lokale radi kritizirajo. Bliže so v obeh pa tudi svoj vzrok je bil vsaj ponekod posebej še v našem kraju.

Stopnjo za stopnjo pa so se te stvari gradbeno, inštalacijsko, opremno in tudi strežno v zadnjih letih lepo popravljale in veliko izboljšale. Na primer na Ravnah (da ne vključujemo razglede po dolini, po počitniških in planinskih domovih), kjer imamo že deset let enega najlepših gostinskih domov v deželi, so napravile tudi druge gostinske postojanke svoj korak naprej. Vse je bolj izgledno, praktično in v hitrejšem toku.

Čeprav se zadnje čase gostinske kuhinje izolirajo in je neka domačnost šla, je treba to v večji gostoti prometa in za večjo higieno razumeti. Tudi pevskih zborov po lokalih je vedno manj (žal pa tudi zunaj), ampak to so taka likanja zahtev, ki na javnih lokalih ne morejo viseti.

Vse priznanje torej za pravo skrb ter za paralelni napredek tudi in predvsem v teh tako zahtevnih postojankah svoje preskrbe in predstave.

Seveda pa bomo dalje vrelili glede porcij in cen. Tu so nas predniki prekašali v večje zadovoljstvo gostov. Same miniature in tudi pijska je že kar pravi strah: vseh trideset »originalov« ima večidel isti okus oziroma neokus. Vsako zadovoljstvo s tem bi kazilo standard in značaj slovenskih gostiln, zato bomo naprej opravičljivi, čeprav temu niso več toliko krivi gostinci, temveč bolj tisti, ki jim »pomagamo«.

VABILO UREDNIŠTVA

Na Ravnah in po vsej dolini zares vsestransko napredujemo. V mislih imamo tu še posebej kulturno in drugo tako vsestransko napredno izživljanje po organizacijah itd.

Sedaj so torej in bodo po vrsti občni zbori oziroma skupščine različnih teh koristnih pobud. Prikazano in tehtano bo delo za nazaj in s programi za naprej. Toliko in največ lepega, čeprav morda kje tudi kakšno mrtvilo.

Kakor vsak list, tudi »Fužinar« najraje pobere novice iz dejstev sproti. To je bolj živo in to je nazadnje tudi vse. Ampak, kjer takega toliko ni in je le treba seči tudi po obdobjih poročilih, ostaja tudi naš listič veliko praznih rok. Zlepa kdo ali sploh ne javi take prireditve, ali pa celo misli, da mora uredništvo vse vedeti — in že čaka na objavo. To je navzkriž, ker je namen ustreči.

Vabimo torej, da prireditelji takih zadev le povedo tudi uredništvu oziroma, da kdo prizadejih sam kaj napiše, kadar je kaj takega, ne pa da morda še jezen leje čaka, zakaj piscev od nikoder ni...

Vsega iz obsega za arhiv seveda tudi ni treba objavljati, veliko naš redki listič tudi ne doseže, ampak, kar mora biti, naj tudi je po namenu izdatelja.

letimo v dveh in pol urah in pristanemo v Clevelandu ob dnevni svetlobi ob 1.30 po našem času. Nadaljujem pot z avtom. Sonce se spušta k zatonu, cesta se razsvetli s svetilkami, avtomobilskimi žarometi. Vožimo se z blazno hitrostjo. Kazalec kaže večkrat 110 do 120 milj, a to je 160 do 180 kilometrov na uro. Avtomobili prehitevajo drug drugega z leve in desne strani. Delam se hrabrega, kakor da sem že vse življenje vaju takih hitrosti, mislim pa s skrbjo, če pridemo srečno do cilja. Šlo je vse po sreči.

Kako sem bil sprejet pri domačih, ne bom opisoval, to si vsak lahko predstavlja.

Drugi dan sem naravnal svojo uro na ameriški čas in začel živeti ameriško življenje. Najprej sem si ogledal hišo in bližnjo okolico. Hiša, kakor večina ameriških enodružinskih hiš; pritličje zidano iz betonskih ali opečnih kamnov, nadstropje leseno, zbito iz desk in obloženo znotraj in zunaj z izolirnimi ploščami, zunaj še povrh obito z aluminijastimi ploščami, krito s plastičnimi ploščami, zelo dobro gorljivimi, zato ni čudno, da je v Hollywoodu v dveh urah požar uničil skoraj 500 hiš. Okna in vrata navadno dvizna, prekrita s plastično mrežo proti komarjem in moskitom, tla parketna ali pokrita s ploščami. Stene od znotraj tapetirane z nekimi tapetami iz najlona, in se dajo umivati z vodo, ampak so nekoliko porozne in propuščajo zrak.

Vsaka hiša je opremljena z garažo za dva avtomobila, s pralnico in kurilnico za centralno kurjavo, zračnimi klimatskimi napravami. Nobenih radiatorjev ne vidiš, vse je položeno v tleh ali stropih, spodaj pri tleh vidiš majhne rešetke z gumbom. Po njih prihaja po potrebi topli in hladni zrak. Grejejo z zemeljskim plinom, ki gori v nekem aparatu na pritisk gumba. Vsaka hiša ima svojo lastno vodo, ki jo avtomatično po potrebi podaja električna črpalka iz artezijskega vodnjaka. Vsaka hiša je opremljena s tremi toaletami in najmanj dvema kopalnicama. Kuhinje so z vgrajenimi električnimi štedilniki in omarami za umivanje in sušenje posode.

V vseh hišah, ki sem jih videl, je čisto, kakor polizano. So pa zelo akustične: če kihneš, te cela hiša čuje. Hiše so obdane s travniki, drevjem ali grmičevjem, oddaljene so od prometne ceste 10 do 20 min, ceste in dohodi k hišam so asfaltirani. Življenje zjutraj se začne v vsaki hiši drugače, ampak ne pred 7. uro, ko ti pripelje avto mle-

IGRIŠČE ZA NAJMLAJŠE

Pri otroškem vrtcu na Ravnah smo v okviru tedna otroka (11. oktobra 1963) odprli novo, sodobno urejeno otroško igrišče. Pravzaprav niti ne moremo reči »novo«, ker tega tam do sedaj sploh ni bilo. Je pa zato sedaj ta reč toliko lepša. Gugalnice so najprej tam, potem kar primeren »vlak«, da se lahko pošteno usesedeš, čeprav še ne gre nikamor, dalje taki bazenčki z vodo in mivko, položne rogovile za plezanje, cele vrste nasadov, sonce, sence in klopi in pa — imenitna hišica Janka in Metke. Prav taka hišica, v kateri se porajajo pravljice.

Zelo lepa reč in gre skrbnikom ter občini vsa zahvala za ta zares prostor na soncu. In ker je sedaj tam vse skupaj tako lepo, bodo naši vrtičkarji toliko bolj zadovoljni ter še bolj pridni.

Škoda le, da se je na vse te lepe ureditve najprej usedla zima. Bo pa minila.

ko in različne sadne sokove. Delo v tovarnah se začne ob 8. uri, v uradih in trgovinah ob 9. ali 10. uri. Trgovine so odprte skozi ves dan; mnoge delajo do 22. ure. Vse trgovine so privatne in imajo vsaka svoj delovni čas in proste dneve v tednu. Npr. brivnice in zdravniki ne delajo ob sredah, uradi ob sobotah in nedeljah itd. Amerikanci jedo strašno mnogo, ne morem pa reči, da bi bile vse jedi okusne. Prvi jutranji zajtrk je še najboljši, sestoji iz obveznega kozarca džina, kave ali čaja, k temu razne vitaminske tablete, kruh, maslo, hladni narezek in sadje. Kruh v Ameriki ni tako dober, normalno se je kot prepečenec, ki se drži v posebnem pražilniku, ali pa se je evropski kruh, ki se dobi v židovski ali nemški pekarni, vendar sta pa le dve v vsej državi Ohio. Od 12. do 14. ure sledi lunch, ki se sestoji včasih iz enega ali dveh obrokov. Redko se kuha juha in je umetelna, sama brez vsakega okusa, na mizi pa so na razpolago steklenice z raznovrstnimi začimbami, počenši od maggijske. Nato sledi ali mesni obrok ali kuhan krompir, makaroni ali kakšna druga kuhana povrtnina. Vse se zalije s pivom, sadnim sokom, coca-colo ali s kakšno drugo pijačo. Ob 19. uri je pravo kosilo, ki se sestoji iz mesnega obroka s prikuhami — krompir ali stročji fižol, kuhana turščica, zopet razne začimbe v steklenicah, pijače — pivo, vino ali sadni sokovi. Med temi obroki si vsakdo privoščijo po želji sladoled, kako ribjo konservo, ako je lačen, in ogromno pijače, ker je bila v juniju in juliju vročina neznošna. Parkrat sem jedel v srbski družini prav okusno — nadevano papriko in odojek s prikuho. Hrana se kupuje enkrat ali dvakrat na teden večinoma v zamrznem stanju, shranjuje se v hladilnikih. Kuhanje traja 1/2 do 1 uro, večinoma v avtomatiziranih električnih štedilnikih, skoraj brez nadzorstva gospodinje; budička zazvoni, ko je kuha gotova, štedilnik se avtomatično izklopi. V hiši in okoli je vse polizano čisto, prav tako na cestah. Nikjer ne vidiš kakšne cigaretne ali šibične škatle. Za vsak tak odvržek je predpisana kazen, če te dobi miličnik. Teh pa vidiš tudi zelo malo, skoraj samo tedaj, ko drvijo policijski avti na kraj kakšne nesreče. Ameriška mesta, ki sem jih videl — Cleveland, Kanton, Akron, Barberton, niso nič podobna evropskim mestom. Vsa so nastala okoli dveh treh tovarn, ki so jih zgradili najprej. Nato so prišle bolnice, par trgovin, restavracija, šola itd., nekaj hiš za delavce, ostalo se je vse zgradilo kot enostanovanjske družinske hišice. 100 in 100 km se voziš skozi taka naselja, hišice brez vrtov, brez sadovnjakov, sami travniki okoli hiš, drevja in grmovja je dosti. Pokrajina je podobna naši Štajerski, valovita, samo ni visokih gora. Vsaka ustanova, bodisi tovarna, bolnišnica ali trgovina, skrbi, da ima dovolj prostora za parkiranje avtomobilov. Tramvajev ali trolejbusov ni, avtobusi so večinoma šolski in prevažajo otroke. Vsaka družina ima vsaj en avto, povečini dva; delavci prihajajo na delo vsak s svojim avtom, vozijo se s prijateljem ali sosedom. Skoro vsak Amerikanec stanuje v lastni hiši in to iz enostavnega računa — stanovanje moraš vsak mesec plačati, na koncu pa nimaš nič, lastno hišo pa si zgradiš na kredit, v 25 letih jo odplačaš in jo imaš, obroki pa niso nič večji, kakor namjemnina za stanovanje.

Videl sem več stanovanjskih hiš ljudi različnih družbenih položajev. Hiše v bližnji okolici mesta oz. v samem mestu so stale 11—16.000 \$. Lastnik jo je že skoraj izplačal banki v mesečnih obrokih po 90 \$. Če pa bi hotel tako stanovanje vzeti v najem, bi moral plačati najmanj 250 \$ na mesec. Videl sem tudi stanovanja, katerih najemnina je znašala 300 \$ na mesec. V Ameriki ne poznajo stanovanjske stiske, na vsakem koraku vidiš tablo z napisom: »na prodaj, realiteta pisarna ta in ta«. Gradbena podjetja pa še naprej gradijo, gradijo po naročilu in tudi za svoj rizik na prodaj.

Danes je v Ameriki problem dobiti primerno zaposlitev, imajo namreč skoro 5 milijonov brezposelnih in vlada ne izdaja dovoljenj za zaposlitev novih doseljencev. Ti najdejo le priložnostno zaposlitev kot snazilke stanovanj, kuhinjske dekline v gostilnah, moški pa kot gozdni delavci, pomožni delavci v kakšni majhni tovarni ali večji trgovini. Plačani so delavci razmeroma dobro, kvalificirani gradbeni delavec od 2,5 do 4 \$ na uro kvalificirani tapetnik 2,5 \$ na uro, rudar v premogovniku zasluži 600 \$ na mesec, njegov mojster oz. nadzornik 800 \$, a obratovodja inženir 1000 dolarjev na mesec. Seveda rudar živi boljše kot inženir, ker so njegovi družabni izdatki manjši.

Videl sem življenje doseljenca, kvalificiranega tapetarja. Pred 10 leti je začel delati pri nekem podjetniku kot pomožni delavec, danes je spreten kvalificiran delavec in zastopnik lastnika, dobi 20 dolarjev na dan, dela 5 dni na teden, ob sobotah in nedeljah dela privatno na domu in si pridela še 100 do 150 dolarjev na teden. Ima lastno hišo, avto, hiša je opremljena za naše pojme več kakor luksuzno. Ima televizor, vse električne kuhinjske naprave; torej mesečno pride na 800 do 900 dolarjev in živi bogovsko. Mislite: čas je denar, tako so nas vsaj učili glede Amerike. Pa ni tako hudo; v resnici ima mož čas za klepet s prijatelji, za izlet v Kanado na Niagaro in druge zabave, spi redno 8 ur na dan.

Opazoval sem gradnjo nove hiše na soseščni parceli. Z buldozerjem je bil prostor v eni uri izravnal, drevje s korenina-

mi porušeno in porinjeno v ozadje. Drugo uro je prišel stroj za izkop temeljev. Tudi to delo je bilo opravljeno skoro v eni uri in dodatno je bil izkopen rov, ca. 25 m dolg, za priključek k plinovodu. V prvem dnevu je bil položen fundament in zakopan prinesen gotov rezervoar za greznico. Drugi dan so tovarnjaki dovažali potrebne betonske kamne in opeko. Tovornjak za prevoz opeke je bil opremljen z žerjavom in je iztovarjal opeko kar po en kubik naenkrat, ročno delo je opravljal le en delavec — šofer. Fundamente so mešali in betonirali na roko — 5 delavcev je opravilo delo v enem dnevu. Čez par dni so prišli 3 kvalificirani zidarji s štirimi pomagači in so začeli graditi; v dveh dneh je bilo pritličje sezidano. Nato pa je nastala evropska zmešnjava. Podjetnik je opazil, da so pripeljali in že vgradili napačno opeko. Gradnja je bila ustavljena, en dan so podirali, kar so prej sezidali, in čistili opeko. Drugi dan so tovarnjaki odvažali napačno opeko in dovažali novo. Čez par dni so začeli zidati na novo, medtem pa so drugi tovarnjaki dovažali deske in plošče za gradnjo nadstropja.

Delo na gradbišču se je začelo ob 8. uri in je trajalo do 16. ure s prekinitvijo 1/2 ure za kosilo. Zidali so na cementnem raztvoru in zelo skrbno. Odprtine med opekami so takoj zamazali, tako da je bil zid do kraja gotov in je bil ličen na pogled. Običajno ostanejo take hiše neometane. Nato so prišli 4 mizarji s potrebnimi električnimi ročnimi žagami in drugim orodjem. Začela se je gradnja nadstropja. V nekaj dneh je bila hiša postavljena, obita od zunaj s posebnimi ploščami iz kvarčevega peska in neke lesene ali steklene vate, prepojene z umetnimi smolami. Vgrajena so bila okna, večinoma iz aluminijeve fazonske pločevine in že zasteklena, streha iz desk, obita z elastičnimi plastičnimi ploščicami. Notranje stene so sestavljene iz plošč iz steklene vate, strop se obija tudi s stekleno vato v papirnatih paketih. Nato pridejo obrtniki — dva električarja v enem dnevu položita in zvežeta celo notranje električno omrežje, ki se polaga med deske ogrinja kar v posebnih kablji s plastično izolacijo. Vodoinstalerji kleparji prihajajo na delo z lahkimi tovarnjaki s celo svojo delavnico in materialom. V nekaj urah opravijo svoj posel in se odpeljejo na drugo gradbišče. Ne morem reči, da bi bilo vsako delo brezhibno opravljeno, npr. v naši hiši ni zvonil zvonec, in to nekaj mesecev, v drugi hiši so pozabili električarji priklopiti stikalno dozo. Ampak to mnogo ne moti. Po telefonu se prijavi reklamacija, nekega dne pride monter, preišče omrežje in odstrani napako. Taka usluga je vkalkulirana v ceno hiše in lastnika ne stane nič. V 60 dneh je bila hiša skoraj gotova, ostala so še neka dela instalaterjev — polaganje parketa, montaža kopalnic in kuhinje, pleskanje itd. Še 14 dni in hiša je bila vseljiva. Betonska tla v garaži in pralnici so bila položena v eni uri. Pripravljen beton je bil pripeljan v velikanskem mešalniku in izpuščen po zložitljivih koritih direktno na določena mesta, zidar pa ga je zagladil.

Tovarne so vse mehanizirane do skrajnosti. Videl sem tovarno gume — oddelek za avtomobilske gume. Vse teče po tekočem traku, tukaj delavec ne more med delom zaspiti. Urno mora prekladati dospele komade v peči, v stiskalnico, odpirati in

zapirati matrice itd. Gume proizvajajo iz mešanice prave surove z umetno surovo gumo. Proces poteka neprekinjeno od osnovnih peči, skozi valjarno, stiskalnico, vulkanizatorje do gotovih plaščev vseh mogočih dimenzij od najmanjših do največjih za traktorje in tanke. Vzporedno delajo tudi koničaste in ploščate pogonske jermene raznih velikosti.

Delo v tej tovarni ni lahko, delavci so plačani slabše kot v rudnikih. Socialno zavarovanje se uvaža, ampak kako daleč je s tem, mi ni znano. Navadno se delavci zavarujejo sami pri društvih, kakršno je bilo nekoč pri nas — »Merkur«. Višina prispevkov mi ni znana.

Amerikanci se s politiko mnogo ne bavijo. Časopisi so po obsegu zelo veliki, vsebujejo na prvih straneh lokalne novice, poročila o prometnih nesrečah, umorih, ropih in filmskih novicah, ostalo pa so v glavnem oglašila trgovskih tvrdk. Povprečni Američan bežno pogleda po slikah na prvi in drugi strani in časopis odvrže. Za duševno razvedrilo skrbita kino in televizija. Filmi so ameriškega tipa: revije, kavbojke ali drame, skoraj vsak z obveznim pretepom in boksanjem. Televizijski programi niso nič boljši. Ni bilo dneva, da ne bi bil videl najmanj dvakrat kakih slik s pretepom in boksanjem; najboljši so bili programi s slikami iz preteklih vojn, vse pa do skrajnosti prepojeno z reklamami vseh mogočih trgovskih podjetij počenši od cigaret, pivskih steklenic do različnih sokov, začimb in podobnega, kar je zelo motilo pri gledanju programov.

Družinsko življenje je zelo razburkano. Skoraj nisem videl družine, kjer se ne bi ločevali, ponovno ženili in podobno. Otroci so na splošno baje bolj leni, radoprepirljivi in zelo glasni. Šole so večinoma privatne ali last verskih skupnosti. Šolanje otrok je po izjavah staršev zelo drago. Šolski programi in metode pouka se zelo razlikujejo od naših in se še med seboj razlikujejo po posameznih šolah. Univerz je mnogo — skoraj vsako večje mesto ima vsaj eno. Študij na njih je drag. Tako so v neki družini računali, da bo stal visokošolec do 1000 dolarjev na mesec. Plače intelektualcev so razmeroma nizke — ženska pisarniška moč povprečno zasluži na mesec do 250 \$, moška moč do 400 dolarjev, zdravnik-stažist v bolnišnici 380 \$. Samostojni zdravnik z licenco zasluži seveda mnogo več, ampak je vse odvisno od tega, koliko dobi bolnikov in v kateri stroki je specialist. Režija lastne ambulate znaša povprečno 1500 \$ mesečno in več, davek je tudi zelo visok. Ambulanta prinaša smešno malo (300 do 400 \$ na mesec) imeti pa jo je treba. Glavni zaslužek zdravnikov so operacije in konsultacije po bolnišnicah, kamor jih kličejo po potrebi. Taka potreba še daleč ni vsak dan, mimo tega mora biti zdravnik na dobrem glasu in znan. Okoli ene bolnišnice v razmeroma majhnem kraju je 60—70 zdravnikov. Redki bolniki plačajo zdravniške usluge takoj, večina zavlačuje odplačila tudi po šest in več mesecev. Zdravnik ne sme sodnijsko tožiti bolnika za odplačilo, bolnik pa lahko toži zdravnika za kako ponesrečeno operacijo. Zato so zdravniki zelo napetih živcev in kolnejo svoj poklic.

Trenutno je v Ameriki precej napeto črnsko vprašanje. Belci vsaj neuradno še zmerom zapostavljajo črnce na vseh pod-

Največja podjetja v Evropi

Podjetje je takó in takó veliko, s toliko in toliko sodelavci...

To še zmerom nekaj pomeni. In tak pregled za 50 največjih podjetij v Evropi je nastavlil tovarniški list nam že znane WESTFALENHÜTTE v Dortmundu (povzeto iz ameriškega lista »Fortune«).

Podjetje Hoesch z železarno Westfalenhütte je torej po številu zaposlenih — okoli 50 tisoč sodelavcev — šele na 45 mestu.

Največje evropsko podjetje je po tej navedbi angleško-nizozemski koncern UNILEVER z 292.700 sodelavci. Bavi se s trgovino življenjskih potrebščin, kozmetičnimi artikli itd. Torej velika hiša.

Drugo največje podjetje po tej razpredelnici je SIEMENS, katerega elektro-zadeve poznamo seveda tudi pri nas. Siemens zaposluje 239.700 sodelavcev. Nizozemski električni št. trust PHILIPS je takoj za njim z okoli 233.000 sodelavci. Sledijo AEG, Daimler-Benz, Fiat itd. še zmerom z nad 100.000 sodelavci.

Med temi največjimi koncerni z nad 50 tisoč sodelavci ima Zap. Nemčija 20 podjetij, Anglija 14, Italija 6, Francija 3, Švica 2, Nizozemska 2, Švedski 1 itd.

Skoda, da ni primerjav še iz drugega sveta.

Da bi prav poimenovali

Predsednik krajevnega turističnega društva, podpredsednik Koroške turistične zveze itd., inž. Dušan Dretnik se je oglasil tudi v našem uredništvu: Sedaj pa javno vprašajte in povejte, da ne bo kaj narobe...

Izdali bodo namreč turistično brošuro z zemljevidom in hočejo, da bo vse enkratno in prav poimenovano. Tako tudi mora biti pa smo sestavljalcem za to skrb toliko bolj hvaležni.

Med drugim gre za naziv tiste mlakuže na Ivartu. »Ivarčki tajht« smo rekali tisti zaježitvi, čeprav smo že dolgo in do nedavna že čez in čez kosili.

Cisto »divje« za ta kraj in prirodo pa smo zadnja leta hoteli vtakniti za to reč naziv »Bobrovo jezero« oziroma »Borovo jezero«. Oboje je hudo umetna tvorba in nič ne diši po domači zemlji. Tako neprirodno oziroma protivno-prirodno te stvari tam vendar ne smemo poimenovati.

Domačini izpod gore, ki ste že literarno znani za imenitna in prava poimenovanja vseh mogočih reči, povejte svoje. To je iskreno in nujno vabilo.

Mislamo, da mimo Ivartnika ni treba iti, jezero pa tista mlakuža spet ni. Če bo res kdaj bolj upostavljeno, bi naziv »Ivarčka mlaka«, ali nazadnje »Ivarčko jezerce« morda kar ustrezal.

Hotuljci, znani talenti vsakršnega poimenovanja, povejte pravi, predvsem domači naziv.

ročjih, črnici pa zato belcev ne ljubijo preveč in že pričenjajo nastopati proti njim tudi z orožjem za svoje pravice. Bil je primer, da so belci vrgli bombo v veleblagovnico, ker je prodajala črnecem. Vlada sicer priznava črnecem vse državljanske pravice na papirju, nima pa moči, uveljaviti jih povsod v vsakdanjem življenju.

Težko je napovedati, da bi prišlo v Ameriki do socialistične revolucije. Ni pa tako daleč čas, ko bo črnec v Ameriki vsaj toliko, kolikor belcev, ker se množijo veliko hitreje od belcev, in ni izključeno še večje trzanje med obema rasama.

Mi Evropejci vsi hrepenimo po dolarjih in gledamo na Ameriko kot na obljubljeno deželo. To bi bilo prav, če bi se dalo dolarje služiti v Ameriki, živeti pa in trošiti jih v Evropi. Dejansko pa je v Ameriki

»KOROŠKI FUŽINAR«

Ob ureditvi arhiva podjetja smo končno prečistili tudi odložitve našega glasila. Vse preko arhivskega minimuma bo izloženo.

Sporočamo vsem, ki se zanimajo za izpopolnitev letnikov, da morejo dobiti pri arhivarju centralnega arhiva Ivanu Veršniku morebitne manjkajoče številke še za več let nazaj.

Javite se torej čimprej in povejte tudi drugim interesentom, ker bo ob zaključku letošnjega leta izložena vsa stara naklada in lista za nazaj ne bo mogoče več dobiti.

Uredništvo

Iz zgodovine livarstva

Naš nekdanji sodelavec — livarski veteran Franc Torkar je tedaj namenil tudi tak popis iz zgodovine livarstva. Začetek je povzel po znani češki knjigi, potem pa je nameraval nadaljevati livarski razgled po naši deželi. Je že tako prišlo — prej ga je vzelo, a to prvo nastavo vseeno objavljamo.

Ulitke so uporabljali že v davnih časih in so se nekateri ohranili do današnjih dni. V arheološkem muzeju v Torontu v Kanadi so kitajske litine, predmeti, ki izhajajo iz leta 206 pr. n. št. V kitajskem mestu Tsiang Čzon se je ohranila soha leva, ki je 5,5 m dolg in 6,1 m visok. Na tem odlitku je letnica 974 po n. št. Stari Kitajci so uporabljali legure za umetne in tenke ulitke.

Indija, Grčija in druge dežele niso mogle doseči izkušnosti Kitajcev, ker niso imele primernih surovin. Pomanjkanje surovin je zadržalo razvoj litin tudi v Evropi; v srednjem veku pa se je livarstvo le začelo razvijati. V chieškem muzeju je razstavljenih mnogo predmetov za domačo uporabo, ki so jih izdelali v srednjem veku.

Rusija je začela uporabljati litino v 16. stol., v 17. stol. pa se je začel načrtni razvoj livarstva. Tulska-kašmirska oblast

je bila zibelka ruskega livarstva. Temelji so nastali na Uralu za časa Petra I., ko je delalo tam že 11 livarn. Vojne so razvoj pospeševale, ker so potrebovale vedno več granat itd.

V 18. stoletju so zrasle livarne okoli Petrograda.

Prvi kalupi so bili enostavni, odprti navzgor, brez zgornjega dela. Kaluparski material je bila ilovica. Kalupe so žgali, okvire pa so začeli uporabljati šele, ko so začeli izdelovati cevi. V začetku 18. stol. se je začelo širiti v Angliji formanje v pesek — mokro litje.

V srednjem veku pa so izdelovali forme na sledeči način:

Model so napravili iz celega hloda. Kar pa je bilo še potrebnega, so napravili na hlood vse iz voska, nato pa napolnili z ilovico in potegnili gladek model iz forme. Vosek je ostal v ilovici, ki so jo žgali, in je potem vosek iztekel. To so bile forme, ki jih ni bilo mogoče odpreti, brez okvirov in jeder.

Brončeno litino so uporabljali predvsem za lepote in domače potrebe.

O spretnosti ruskih livarjev je znana naslednja zgodba:

Car Aleksander Mihajlovič je poklical avstrijske livarske mojstre, da bi mu ulili 120 ton težak zvon. Mojstri so mu rekli, da bodo za to delo potrebovali 5 let. Tedaj pa se je neznan ruski mojster prijavil, da bo opravil delo v enem letu, in ga je res. Veliki zvon, ki tehta 200 ton, pa to zgodbo menda potrjuje...

Jeklo v loncih se je pojavilo v Angliji l. 1824. Leta 1854 je napravil Bernard takšno ponc, da žlindra ni mogla v formo, l. 1867 pa je Francoz Martin izumil postopek, ki ga še danes uporabljamo v martinovkah. Tako je doseglo livarstvo moderno stopnjo in se začelo še bolj izpopolnjevati.

Precej nakajen se vrača Jaka pozno ponoči domov. Preko ceste gleda svojo hišo in modruje: »Trideset let že stanujem v tej hiši pa nisem vedel, da teče mimo reka. Bomo pa plavali...« Jaka sleče suknjič in se požene z glavo naprej na cesto...

»Kaj, pa še zmrznjena je?!«

— Kako ste se drznili poljubiti mojo hčer sredi noči...?

— Da, zdaj ko je dan, se tudi jaz temu čudim.

Izdaja upravni odbor Zelezarne Ravne — Urejuje uredniški odbor — Tiska: CP Mariborski tisk v Mariboru — Odgovorni urednik: Avgust Kuhar

Redakcija te številke je bila zaključena 13. novembra 1963.

STROŠEK ZA »KOROŠKI FUŽINAR«

Po zakonu o tisku objavljamo (menda edini v državi) stroške za prejšnjo številko našega lista, in sicer:

CP »Mariborski tisk« — tisk	542.500 din
CP »Mariborski tisk« — kliseji	101.200 din
CP »Mariborski tisk« — odprema	4.215 din
Honorarji za tekstni in slikovni material	43.900 din

Skupaj 691.815 din

To se pravi, da je bilo zadnjič nekaj dražje, a številka je bila toliko obsežnejša in izdelali smo nekaj več klisejev. Ponovne podražitve natiska namreč še ni bilo.